

ՀԱՅԿԻ Ո. ԼՕՆԵՑԻՆԻՍ

809

ԻՎԱՆՃԵԼԻՆ

ԱՔԱՏԵԱՆ ՍԻՐԱՎԵՊ ՄԸ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

Տ. Ն. ԼԻՆԴԵՅԱՆ

ՍԱՆԿ ԵՐԲՆՍ ԵՆՈՐՀԱԼԻ
ՏՐԱԴԱՐԱՆ

Բ. ՏՊԱՐԳՈՒԹԻՆ

ST. NERSES SENORHALI
LIBRARY

ՊՍԿԵՐԱԶՈՒՂ

ARMENIAN PRELACY

ԵԱՐԲԵՐԴ

ԵՐԲՆՍ ՏՊԱՐԱՆ

1913

82

L-76

22

82

L-76

ՔԱՆԻ ՄԸ ԽՕՍԻ

Այս չքնադ վէպին թարգմանութիւնը, առաջին անգամ հրատարակուեցաւ Պր. Սմբատ Դաւթեանի 1899 ի Բիւրակնի մէջ իրր թերթ-
օն և 1903 ին նոյն խմբագրութեան կողմէ իրր առանձինն գըր-
քոյկ մը հրատարակուեցաւ և ծախուեցաւ առանց գնահատելու գա-
ւառացիին աշխատութիւնը և առանց կարեւորութիւն տալու անոր
բողոքներուն :

Այդ առաջին թարգմանութեան մէջ տեղ տեղ սխալներ սարդած
էին և մէկ քանի տեղեր ալ հեղինակին գաղափարը անհասկնալի
մնացած էր. գրաքննութիւնն ալ, տպագրական քմահաճ ձևափո-
խութիւններու հետ աղճատած էր կարեւոր մասեր :

Բանաստեղծը չափուած տողերով գրած է իր վիպակը բոլոր այս
թարգմանութիւնը յանգաւոր ընելու փորձ եղած չէ, մի գուցէ հեղի-
նակին ոճն ու գաղափարը բառերու արուեստին գոհուէր, սակայն
ջանք խնայած չէ ընտրելն ոճը մաքուր և յստակ արտայայտելու :

Գրքոյկին միացուած է հեղինակին կենսագրութիւնը, Ա. քատիոյ
տեղագրութիւնը և իրր լուսարանութիւն ծանօթութիւններէ զատ
Ա. քատիոյ ու Լուիզիանայի քարտէսներն ալ աւելցուած են մէկ քա-
նի պատկերներու հետ :

Թարգմանչին նպատակն է Ամերիկեան բարձր գրականութեան
ճաշակն ու ճշմարիտ սանաստեղծութեան ոճն ու ողին ծանօթացը-
նել Հայ համայնքին :

2396

S. 4. L.

ՍՏԻՐԻ ՆԵՐՍԵՍ ՇՆՈՐՀԱԼԻ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ST. NERSES SENORHALI
LIBRARY

ARMENIAN PRELACY

2011

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ՆՈԹԵՐ

ԼՕՆԿՖԷԼԼՈՅԻ ԿԵԱՆՔԷՆ

Բանաստեղծութիւնը ժողովուրդին զգացումներուն, յոյսին և հաւատքին ցոլացումն է. հոն խորհուրդներն ու սրտի զգացումներն զորչի պրիամակին մէջէն թերեկեղէն ետք, գունեղ ոճով և հրապուրիչ ձևերով կը ներկայանան: Բանաստեղծը ժողովուրդին երգիչն է. մենք իր խաղերուն մէջ կը գտնենք մեր սրտերուն բաղձանքն ու մեր յոյսին երգը, ինք է որ մեր հոգին կը զրաւէ իր հրժայիչ վանկերով և իր զգլխիչ եղանակով կը թովէ ու կ'առաջնորդէ զայն խեղճական գեղեցկին, երբ կուշարերինք՝ մեր մտածումները քիչ մ'աւելի յզկուն, աւելի ոգևորած ու մեր հոգին քիչ մ'աւելի ազնուացած կը գտնենք:

Բանաստեղծը ժողովուրդին քահանան է, իր խորհուրդներուն մէջ կը բխրեղանայ մեր հաւատքն ու աղօթքը, և իր տողերուն մէջ մեր անձնութեան ու սիրոյ պատարագը: Իր սիրտը կը բռնական թուոն զգացումներու և նկարագրի բարձր արտայայտութեան անշէջ ատրուշան մ'է ու իր արտադրած հրաշակիրտը առաքինութիւններու և անձնուէր սիրոյ մշտաւառ մորենի մ'է որու առջև պակուցումով կը մօտենանք և բարձրագոյն խեղճի մը ձգտելու փառասիրութեամբ կը լեցունք:

Լճնկֆէլլօ, ահա՛ բանաստեղծը. մէկը՝ որ արուեստի ձեւակաւութեամբ բառերու վարպետ մը չէ այլ ճշմարիտ բանաստեղծ մը, մէկը՝ որ կանոններու և օրէնքներու մէջ սահմանափակուած բանաստեղծ մը չէ այլ սրտի բանաստեղծ մ'է, մէկը՝ որու կեանքը իր բարեմասնութիւններովն ու առաքինութիւններովը իր զրչէն, իր արուեստէն աւելի բարձր, աւելի կենդանի բանաստեղծութիւն մ'է:

Հէրի Ռատտուրտ՝ Լճնկֆէլլօ ծնաւ 1807 ին Միացեալ Նահանգներ

111417-Ա2

833-2011

գաց Մէյն նահանգին Բորթլէնտ քաղաքին մէջ : Իր հայրը Ստեփան Լօնկֆէլլօ օրէնսգէտ մը և Քօնկրէտի անդամներէն մէկն էր , և մայրը Ճօն Ալտընի գերդաստանէն սերած Բիւրիթըն տիկին մ'էր : Հօրը նախանձկի զիրքը իր մէջ մեծնալու փառասիրութիւնը արթնցուցին և ժօրը կրօնական ջերմ հաւատքը , սրբութեան և մաքրութեան ցոյց տուած մասին նկարագրի ազնութիւնը իր մէջ մեծ , բայց կատարեալ մարդ ըլլալու բարձրագոյն ձգտումը ներշնչեցին :

Լօնկֆէլլօ բաղձաց , աչք բարձր զիրքին հասնելու և իր լայն համակրութեամբն ու խոր սիրովը ջանաց ուրիշներ ալ հրապուրել նոյն նպատակին : Իր ընտանեկան ազնիւ միջնորդութիւն կը պարտի իր փառաւոր զիրքը : Կրնար մեծ ըլլալ , հմուտ ըլլալ բայց ոչ սիրելի : Բայց ինք ճշմարիտ մեծութեան բաղձանքն ունէր իրր ներքին ոյժ և աչք բուն բաղձանքներովն էր որ ուէ մարդէ տւելի ձգտեցաւ կատարեալին և ուէ մարդէ տւելի կատարեալ եղաւ :

Միջնադասակ , թիկնեղ ու բարեկազմ էր . քիչեր բազմ ունեցած էին հոգեկան ազնութեան միացած ունենալ գեղեցիկ մարմին մը : Լօնկֆէլլօ չնաչխարհիկ գեղեցկութիւն մ'ունէր իր հրեշտակային սրբտին հետ : Իր գլուխը , կայտառ գէտքը , լայն ճակատը , փառվունքն աչքերն ու քաղցրահնչիւն ձայնը բանաստեղծական կոչուելու չափ գեղեցիկ էին : Քինկսիի հիացած անոր կերպարանքէն գոչած էր թէ գեղեցկագոյն մարդն է որ ինք տեսած է :

Երբ 14 տարեկան էր Պատուինի Գոլէճը մտաւ , իրեն դասընկեր էին Նաթանայէլ Հոթհորն , Ճօրճ Շիլլըր և Էպպըլթ : Իր կարգի էն յաջողակ ու էն յառաջադէմ ուսանողն էր , իր ուսուցիչները կը հիանային վրան ու զայն իրենց դասարանին պարծանքը կը նկատէին :

Իր զարոյցական չորս տարիներու միջոցին քանի մը տասնեակ ոտանաւորներ գրեց որոնք թէև գրական գոհարներ չեն , բայց ցոյց կուտան թէ երկատարող Լօնկֆէլլօ պզտկուց բանաստեղծական հակում ունէր և գրելը իրեն համար ընդածին էր , ցոյց կուտան նաև թէ իր պատանեկութենէն բնութեան հանդէպ անխտան սէր ունէր որը եւրոպական արուեստակութիւններով չպարուած չէր :

Իրր իր կարգին էն յաջող աշակերտը ինք գրեց «Կարգին Ոտա-

նաւորը» , և չրջանաւարտելէ ետք հօրը աշխատանոցը գնաց անոր օգնելու : Չէր սիրեր օրէնսդիտութիւնը , երբ Պատուինի Համալսարանը գինքը նոր լեզուներու դասախօսութեան հրաւիրեց , ինք սիրայօժար թողուց օրէնքն և դատարանը , ուսուցչական պաշտօնը ստանձնեց : Որպէսզի իրեն յանձնուած գործը յաջողութեամբ և խզմտութեամբ կարող ըլլար գործադրել Եւրոպա գնաց և երեք տարի հնո մնաց : Այս տարիներու ընթացքին մէջ այցելեց Անգլիա , Ֆրանսա , Հոլանտա , Գերմանիա , Իտալիա և Սպանիա : Կարճ ժամանակի մէջ սորվեցաւ այս երկիրներու լեզուները և ուսումնասիրեց անոնց գրականութիւնը իրենց բնիկ լեզուով : Այս ճամբորդութիւնը իր մտքի պաշարը ճոխացուց , գունեղ և քիչ մը արուեստական ձև տուաւ իր ոճին : Այս ճամբորդութիւնը աշխարհից անոր ինքնատիպ ու մաքուր ոճը և չափը մը տուաւ անոր :

Վերադարձին վեց տարի դասախօսեց նոյն համալսարանին մէջ և ամուսնացաւ Մէյրի Փէյթլըրի հետ . որու հանդէպ շատ կանուխէն սիրային հակումներ ունէր : 1835 ին երբ Հարվըտ Համալսարանը գինք գեղարուեստի փրօֆէսորութեան հրաւիրեց , նորէն այցելեց Եւրոպա և վերադարձին Պոթլըն հաստատուեցաւ :

Վարձեց այն տունը զոր Ճօրճ Ուօլինկթըն յեղափոխութեան չրջանին իրեն աշխատանոցը ընտրած էր : Բազմադրալ քաղաքին ճոխութիւնը , բնակիչներու խանդավառ հետաքրքրութիւնը և համալսարանին գեղեցիկ զիրքը իր գոչին և մտածութիւնը զօրաւոր գրդիւններ էին . այս չրջանին գրեց իր էն գնահատելի գործերը , այս չրջանին արտադրեց իր մտքի աշխատութեան գոհարները :

Երբ յոգնած ու գործէն ծանձրացած էր դասաւանդութիւնը ձգեց և նորէն Եւրոպա ճամբորդեց , այս անգամ Սքանտինաւիա այցելեց Նորվիկեան կեանքն ու գրականութիւնը ուսումնասիրելու :

Այս ճամբորդութիւնները գինք ժամանակի զաղափարին ու մարդերուն հետ չվիման բերին : Բանաստեղծներու հետ ծանօթացաւ , տիպոգրներ ընդունեց և կաճառներու անդամակցեցաւ : Տեսաւ թէ Պալլընի ըմբատ ու խե բանաստեղծութիւնը Անգլիայէն դուրս կ'արտաքսուէր , Քիցի իրապաշտ գրականութիւնը երեսէ կիշնար ,

Կաթողիկ երկիրները Ֆրանսական յեղափոխութենէն խելայեղ կէս զեղարուեստական, կէս հեշտամոլ գրականութեան մը կը հետեւին և Գերմանիոյ մէջ Կէօթէի ազնուապետական ու միաթիւ մտածումը կը տապալէր, հայրենասիրական պարտաճանաչ, բոմանթիք դրականութիւնը կը ծագէր։ Տեսաւ այս գրականութեան ալլաձև, այլազոյն դարոցները բայց ինք իր ուղղութիւնը չփոխեց թէև անոնցմէ որոշ ազդուեցաւ։ Իր կեանքի բոլոր շրջաններուն մէջ երբէք հեշտամոլ կամ իրապաշտ գրականութեան չհետեցաւ, և բողոքական գրականութիւնը ամպոտեց անոր ոճը բայց չկրցաւ պղտորել անոր խմաստը։ Ինք կրօնաշուռչ և ենթակայական գրականութեան կը հետեւէր։ Մաքուր սիրոյ, տենպոտ հաւատքի տողերով կը զրէր որպէսզի իր խօսքերը ժողովուրդին սրտին խօսէին և անոր հոգւոյն թափանցէին զայն ազնուացնելու ու անոր յոյս ներշնչելու։ Այս էր իր ժողովրդականութեան գաղտնիքը, այս էր որ զինքը ժողովրդեան բանաստեղծ մըրաւ։ Ինչ որ արժէք տուած են իր գրչին և ինչ որ յարգանք ստեղծած են իր անուան, իր կրօնական ջերմ ըզգացումները, ինքարուելիս տաք համակրութիւնը և իր բարձր նրկաբազիրն եղած են։

Իր գրութեաններուն ամենքն այլ նոյն ոճը, նոյն խմաստը, նոյն գաղափարականը ունին։ Իր հնչակներն ու զեղծները նոյն խորհուրդով շարուած են, իր հովուերգութիւններն ու աւանդակէպերը նոյն յանկերգով կը վերջանան։ Ասոնց ամենուն մէջ ոչ վերլուծող մէ ինք, ոչ այլ քայքայող մը, այլ համադրող մը և ստեղծող մը։ Ինք չջանար բնութենէն գաղտնիք կորզել, նոր երևոյթներ ցուցադրել, չջանար արտասովոր գաղափարներով յօդու մ հանել իր շուրջը ոչ այլ ուռուցիկ ու թնձկոտ խնդիրներ, հրրասարական իր շուրջը ոչ այլ աւանդիկ ու թնձկոտ խնդիրներ, հրրասարական կելով աչքեր չլացնել, այլ համիստ գրող մէ բարիին ու գեղեցիկն գաղափարներ կը պարզէ, ըլլայ ան մարդկային կեանքի միջազէպերու մէջ՝ ըլլայ բնութեան երևոյթներուն մէջ։

Իր գրութեաններուն մէջ յատկութիւն և պարզութիւն կը տիրեն, անոնց մէջ կը պակսին Գերման խորհուրդութեան մտածումները իրենց անել ըսելիներով և միաթիւ խորհուրդներով, կը պակսին Ֆրան-

սական խորհուրդութեան գունեղ, պճնոտ մտածումները իրենց փափուկ յարափոփոխ և չլացուցիչ երևոյթով։ Յստակ են իր բանաձևերը անոնք անպունդներու մէջ չեն կորսուիր, որոտումներու և գահավէժ գաղափարներու տակ չեն մթագնիր, այլ մեղմ ու հեզիկ կը սահին։

Իր գրութեաններուն մէջ թէև կը պակսին միաթիւ խորհուրդներն և թուպտուն վանկերու անոնք իրենց հրապոյրէն բան մը չեն կորսնցրներ այլ աւելի թափանցիկ աւելի սիրուն կըլլան։ Իր գրչի արտագրութիւնները առանձինն առանձինն մէկ մէկ գոհարներ են ու ամենը մէկտեղ հիանալի հրաշակերտ մը։ Իր գրչը քիչ անգամ կը փրկուի իր բառերը չեն որոտար, այնքան հեզիկ կը սահին որ որոտումի և փրկուրի պէտքը չեա զգար, իրենց չնորձալի ներգաշակութեամբ միտքը կը թափեն ու սիրտը կը հմայեն և երբ կուշարերիս կզգաս թէ գոհացած ես։

Լօնկֆելլօ իր խոր հմտութեան կը միացնէր ամէն տեսակ ստաքիտութիւն։ Քաջասիրտ ու զիտուն էր առանց նենգութեան և թեթեամտութեան, սուրբի չափ մաքուր էր առանց մոլեռանդութեան ու վարդապետական թնձկներու, ասպետի չափ արի էր առանց չինական ստորնութեան, բանաստեղծ մէր խորհուրդով և զգացումով առանց քինախնդրութեան, պարտաճանաչ քաղաքացի մը, ծրնողաւոր որդի մը, վստահի բարեկամ մը և եռանդուն հայրենասէր մէր, բարութիւն մը չկար որ զուրս մնար ալի հոգիէն, առաքիտութիւն մը չկար որ իր մէկ բարեմասնութիւնը չըլլար։

Համիստ ու խոնարհ էր, առողջ դատողութիւն, լայն համակրութիւն մունէր որով չէր գահազանէր մարդերն իրարմէ, ամէն մարդ իր եղբայրն էր, ու ինք ամենուն բարեկամը։ Պատրաստ էր տալու ինչ որ ուզուէր իրմէն, պատրաստ էր ծառայելու ինչ որ ակնկալուէր իրմէն։ Կը յարգէր ամէն անոնք որ կը սիրէին զինքը, կը սիրէր ամէն անոնք որ կը յարգէին զինքը, իր դէմքին վրայ ոչ կնճիտ կար, ոչ սէզ ու հպարտ արհամարանքով կը մերժէր անոնք որ իրմէ անասկցութիւն մը կը խնդրէին։ Պզտիկ տղայք ու օտարականներ իր պարտէզին ցանկապատին քով ժամերով կսպասէին իր դէմքը

տեսնելու ու ինք. քաղցր ժպտով մը անոնց ձեռքերը կը սեղմէր ու զանոնք կողջագութէր :

Շատ մը յուսահատ երիտասարդներ իր քով եկած էին և ողևորուած ևտ էին գացած , շատեր վնաստ , յուսախար մօտեցած էին իրեն ու ինք իր քաջալերող բառերով կորով ներշնչած էր անոնց և անոնց հոգւոյն մէջ սլալացող պատրոյզը բոցախառած էր : Էտիար Բօ կը նախատէր զինքը , արուեստագէտի անսխալ բառերով յողուածներ կը զրէր անոր մասին , բայց ինք ատանց նախանձի ու քինախորհրու- թեան իր աշակերտներուն առջև անոր զրչին գեղեցիկ մասերը կը զրուստէր :

Տառապանքի մէջ կը չարչարուէր բայց չէր զաղրեր համակրել , կեանքի վշտերը կը բազմանային ու ան չէր տրանջեր : 1861 էն յետոյ իր զժբազդութիւնները սկսան իրարու յաջորդել : Քաղաքական խռովութիւնները վտանգեցին իր առողջութիւնը , բայց իր կնոջ սրբ- տաճմիկ մահը բոլորովին ջլատեց զինքը : Գրիչը որ ձեռքին մէջ կը դողար վար դրաւ : Յուրտ , ռմուտ , միջին էր կեանքը բայց իր տառապանքը չողբաց , իր վիշտերը չհոգեց և ուրիշներ իր ցաւերու հա- մակրութեամբ չչացուց : Կարիճի պէս կրեց վիշտը ու իր կրակէ ար- ցունքները ինք կլլեց : 1881 ին Կարֆիլտի դադաղին վրայ հնչակ մը կարդաց ու այդ վերջինը եղաւ : Յօդացուի նոսրաներուն մէջ 1882 ին փակեց իր աչքերը և փսոքի աստղ մ'եղաւ Սմերիկեան զը- րական երկինքին մէջ :

Այսօր իր երկերու հաւաքածոն մեծկակ հատոր մը կը կազմէ , իր գրուածքներէն շատերը գեղօններ , աւանդավէպեր , հովուերգու- թիւններ և սիրուն բանաստեղծութիւններ են : Բայց ինչ որ իր ան- ուան փառքն եղաւ , ինչ որ զինքը անմահացուց , 1847 ի երկն էր , Իվանճէլինը , Ա. քատեան սիրավէպը : Այս գործը մասամբ նման է Կէօթէի Հէրման ու Դորոթիայի , բայց անկէ աւելի զգայնիկ ու աւելի պարզ է : ասիկա կը պատկերացնէ Բրիտանական բռնութեան տակ ամուլի մը իրենց հարսնիքի օրն իսկ իրարմէ բաժանումը , կը նըկարա- գրէ անոնց զիրար փնտռելու և գտնելու տաժանքոտ թափառումները և սրտաճմիկ վախճանը : Այս պատմութիւնը Անգղիական զըրակա-

նութեան զոհարն է : Ամբողջ Անգղիական զրականութեան մէջ քիչ արուեստ թափուած է նկարագրելու սիրոյ անձնութիւններ որքան Իվանճէլինի մէջ : Հոս նկարուած է կնոջական սրտին ու սիրոյ կա- տարեալ տիպը , սրտին որ կը տակայ , սիրոյ որ կը համերկէ :

Այս գործին մէջ ոչ նենգամիտ խաղեր կան , ոչ ալ անկ բաւիղ- ներ , զարնան երկինքի չափ յտակ է ոչ ամպրոպ ունի ոչ փոթո- րիկ : Ընթերցողը կզգայ թէ այդ տղերքը կը գրաւեն իր սիրտը ու ինք իսկ կը յուզուի : Ո՛վ չյուզուիր երբ կը տեսնէ մարդկային հո- գիւն ջերմեանդ հաւատքը , խանդավառ յոյան ու անձնու իրութիւնը , որնոնք կեանքի շաւիղին առաջնորդող աստղերն են : Երբ կը տեսնէ թէ գեղանի երիտասարդ ամուլ մը որ կը թափառի առանց վնասելու , կը զեզերի ատանց յուսահատելու , կը փնտռէ իր ընկերը որուն սէր ուխտած էր : Կը հիանաս երբ կը տեսնես զանոնք ծերա- ցած ու կորաքամակ , և գերեզմանին եզրին վրայ ալեւոր ու դողդոջ բայց իրենց սրտով երեկուան չափ երիտասարդ , երեկուան չափ կորովի . . . : Այդ Սէրը մարդկային չէ , Աստուածային է :

Այս վէպը չափազանց ժողովրդականութիւն գտաւ ու երբէք իր ժողովրդականութիւնն ալ չկորսնցուց : Ամերիկեան ընտանիքներու զրադարանին զարդն է ան , Իվանճէլինը իրենց սրտին հատորն է :

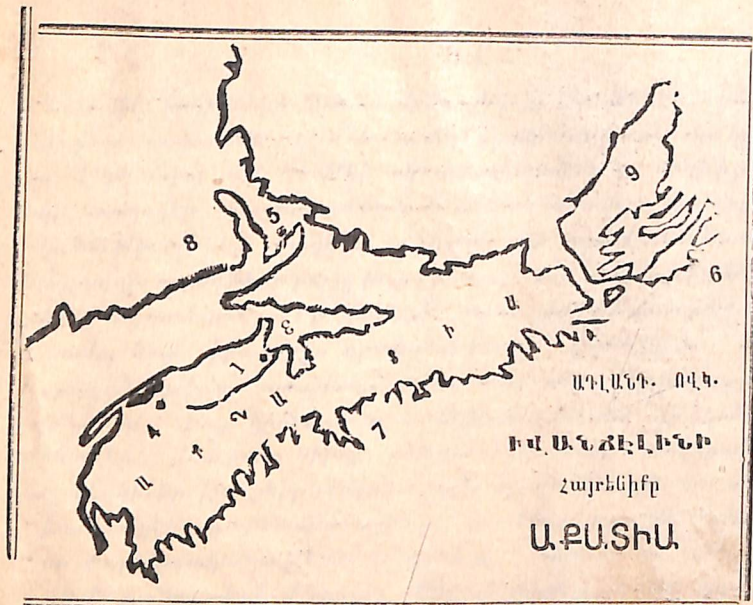
Իրաւ Սմերիկեան բանաստեղծներէ շատեր աւելի հիացում և ծափ զրաւած են բայց ոչ մէկը Լօնկֆելլօի չափ սիրուած է : Իմաստի խորութեան մէջ գերազանցողներ ունի , սրամտութեան մէջ հասնիր ուրիշներու , բուռն և կորովի արտայայտութեան մէջ վար կը մնայ շատերէ , բայց ճաշակի փափկութեան , առողջ զգացումի , լուրջ դատո- ղութեան , ստեղծող երեակայութեան , շնորհալի ներդաշնակութեան և պարզութեան մէջ անմրցելի , անգերազանցելի է : Ամերիկացին որ- չափ որ կը յարդէ զայն իրր բանաստեղծ , նոյնչափ կը սիրէ զայն իրր ճշմարիտ մարդ ու պարտաճանաչ քաղաքացի :

Ամերիկացիներ կը սիրեն զայն , քանզի ինք անոնց սրտէն ըզգա- ցումէն ու մտածումէն զրած է : Զարմանք չէ որ անոնք հեղնանք- ով կը նային Կէօթէին , կ'արհամարեն Քիցն ու Պայրընը ու կը զուրգուրան Լօնկֆելլօի վրայ : Անոր գեղօներէն ու երգերը Ամերի-

կացիին չըթունքին վրայ են, ամենքն ալ կ'երգեն «Կեանքի Սաղ-մոսը» ու ամենքն ալ կը կարդան Իվանճէլիներ:

Իվանճէլիներ կեանքի պատմութիւնն է, հոն ըլլերեղացած են վիշտն ու համբերութիւնը, հոն գեղեցկացած են սէրն ու անձնութիւնը: Թող կարդան Հայ երիտասարդներ Իվանճէլիներ որ հասկնան թէ մարմինի հաճոյքէն վեր իտէական սէրը կայ որ ամեն Հայ ընտանիքի մաքուր, ամրիժ միջնորդար պէտք է կազմէ: Թող կարդան Հայ օրիորդներ որ հասկնան թէ տարիանքը սէր չէ զոր փնտռելու են իրենց սրտին մէջ, ալ գերագոյն սէրը որ կը հաւատայ ջերմոտանդութեամբ, կը տոկայ անձնութեամբ և գերեզմանին մէջ իսկ յուսովէ չղաղրիր:

ԱՔԱՏԻԱ

Աղլանդիկի արևմտեան կողմը խեղդեալինի համան թերակղզի մը կայ, որ ամէն օր ուկրաինացի աղի փրփուբներով կը լուսացուի։ Ա. քատիայի փոքրիկ ցամաքն է ան որ ծովուն մէջ կը խիզախէ, անոր ալիքներուն ղեմ կը մաքառի ու զանոնք իր ոտքին տակ կը փշթէ, բայց երբեմն կզգայ թէ մոկեցնած կոհակները ժայռերուն ու թումբերուն վրայէն կ'անցնին ու զինք խեղդել կըսպառնան, ցամաքի այս կտորը հիւսիսի ցուրտ յորձանքին ու կըրկլանտի քամիներուն առջև յաւիտենական սառնակոյտ մը ու չոր և ցամաք գաւառ մը պիտի ըլլար եթէ Ծոցի Գետակը իր հասարակածային գաղջ ջրովը անոր կողերը չտաքցներ։ Ա.քատիա 350 քիլոմէթր երկայն ու 120 քիլոմէթր լայն գաւառ մըն է, իր անհարթ ու խազուն եզերքին զուգահեռական 100—300 մէթր բարձր ժայռեր կան որոնք իբր բընական թումբեր՝ արուեստականին հետ ծովը կը սանձեն։ Հոս բլուրներ կան որոնք դաշտի պէս մշակուած են։ Ա.քատեան երկրագործը անոնց ստորոտէն մինչև գագաթը կը վարէ, կը ցանէ և կանաչով կը գեղազարդէ։ Հս դաշտեր կան որ արտեր են կ'արծես, գիւղեր կան որոնք պարտեզներու չափ գեղեցիկ են և բլուրներ կան որ ծաղկանոցներու չափ հրապուրիչ են։ Հին բարի օրերուն մէջ, ծովեզրին մօտիկը Մինաս գետակին հովիտին վրայ Կրան-Բրէշ չքնաղ գիւղը կար որ գիւղերու գեղեցիկն էր։ Անոր առջև մարգագետինը անորոշ ընդարձակութեամբ մը կը տարածուէր ու մըրգապարտեզները, զինք չըջանալող ծաղկանոցներուն վրայ շուք կը ձգէին։ Քանի որ անդին հունձքը իր գեղին գլուխը կը կախէր ու «Հինաւուրց անտառը ուկրաինի ալիքներուն ներգաշակ, մերթ մեղմ ու մերթ որոտալի կը պատասխանէր»։ Հոս ապրող գեղջուկը իր հունձքէն աւելի ծովու արտադրոյթէն կ'օգտուէր։ Ա.քատիոյ ծով-

գերքը ձկներու անօրինակ առատութիւն մ'ունի որ այսօր իսկ ձկնորսութեան ընդարձակ ապարէզ կուտայ : Իր ամերուն վրայ այնքան առատ են ձկներու վտառները որ ամբողջ Քանասասյի ձկնորսութեան մէկ երրորդը կը հայթին :

Ա.քատիա չքնաղ երկիր էր , բայց փոփոխական օդ մ'ունէր : Մշուշը օրերով շարաթնարով երկիրը կը ծածկէ բայց կլիման վատաւոր չէ : Գարնան գով հովերուն ու ամրան տաքուկ օդին փոխարէն , ձմեռն իր ցուրտ քամիներով առուակները կը սառեցնէ և ջուրը ժայռի պէս կ'ամրացնէ , ու իր ձիւնով գիւղին տունները իրենց կիսով կը ծածկէ : Աշունը Ա.քատիայի գեղեցիկ եղանակն է , Սեպտեմբերի քանի մը փոթորկոտ օրերէն ետքը քանի մը արեւոտ տաքուկ ու հաճելի շարաթնար կը յաջորդեն որոնք հիւանալի են : Բայց ինչ որ մեզ կը շահագրգռէ , ինչ որ մեր վիպակին հանելուկը կը լուծէ , իր տեղեկագրութենէն աւելի իր պատմութիւնն է :

Երբ Քոլումպոս տախտակի կտորով մը Ամերիկայի դոներն հասած էր , խուզարկութեան յանդուգն որդիքը իրենց ձեռքերը մէկ մէկ մագնիս , ծովն ու ցամաքը ոտքերուն տակ առած նոր երկիր , նոր հող գտնելու փառասիրութեամբ գիրար կը գերազանցէին : Ու երբ հացի պայքարին տակ սմբած ու ընկերական պայմաններու տակ ճնշուած ժողովուրդներ ալիքներու վրայէն հոս հոն կ'երթային հաստատուն գետին մ'ու խաղաղ ապաստան մը գտնելու համար , 1497 ին Քալոթները լոկի մ'նչիկ Ա.քատիոյ աւազկողին վրայ իրենց հաւերը խարսխեցին : Ա.քատիա իր սպիտակամորթ սա հիւրերը առաջին հիւրասիրութեամբ ընդունեց ու ինք իր անասունն ու զաշտերը անոնց յանձնեց : Երբ Քալոթները աւելի լաւը գտնելու յոյսով այս երկիրը թողուց 1604 ին Ֆրանսական գաղթականութիւն մ'եկաւ ու անոնց տեղը հաստատուեցաւ ու Բօրթ Բօյլը և Սը . Սաչ քաղաքները հիմնեց : Անգղիացիներն իրենց սխալը հասկըցան ու զայն արիւնով սրբազրել ուզեցին : 1611 ին սկսաւ անոնց կռիւը ու տարիներով տեւեց : Անգղիացիները որ մարգերուն , զաշտերուն ու անասուններուն բեղմնաւորութեան և ծովու առատ բերքերուն կը նախանձէին , չէին կրնար տանիլ որ Ֆրանսացին իր

ուռկանը գետերուն ու ծովափին մէջ վխտացող ձուկերով ուռնացնէր ու փրփուրին մէջ խաղցող ծովանորթներուն մուշտակէն հարստութիւն զիղէր : պատրուակներ կը փնտռէին երկիրը յափշտակելու :

Քրօմուէլ այս նպատակին հետամուտ էր : Ինք Անգղիական գաղութները շատցնելու համար մեծ եռանդով կը գործէր և գաղթականներ հոս հոն կը զրկէր Անգղիական ազդեցութիւնը զօրացնելու համար , երբ տեսաւ թէ աւատական կռիւներ ծագած են Ֆլորանսական այս կալուածքին մէջ , խռովութիւնը զսղրեցնելու պատրուակով զրաւեց այս թերակղզին : Յաջորդ բռնապետները գործը շարունակեցին Լուիզպուրի , Պոսէթուրի և Փօրթ Բօյլի ճակատամարտներով երեք անգամ Ա.քատիան Ֆրանսացիներուն ձեռքէն առին ու երեք անգամ ալ զաշինքով ետ տուին . բայց 1755ին Անգղիացիները վերջնապէս զրաւեցին և հրամայեցին որ Ֆրանսացիները երկրէն դուրս ելնեն : Ոմանք եկան Քէյփ Պրիթօն գաղթեցին ոմանք ալ մնացին ու Անգղիական կառավարութեան հաւատարմութիւն խոստացան , թէ և հպատակութեան երզումը չ'ըրին : Այս մնացող Ա.քատիան երկրագործ էին , Անգղիացիները ասոնք չեզոք ֆրանսացիներ կը կոչէին :

Քէյփ Պրիթօն գաղթող Ֆրանսացիներն Անգղիացիներուն հանգիստ չէին տար : Հնդկներուն հետ խօսք մէկ ըրած յարմար պատահութեամբ կը յարձակէին . կը կողպատէին ու կը նեղէին : Անգղիացի ժողովուրդը բողոքեց , տեղական կառավարութիւնն ալ իր զայրոյթը չեզոք Ֆրանսացիներուն վրայ թափեց : Ասոնց վրայ թափեց , որովհետեւ կասկածեցաւ թէ ասոնք ալ գտնին մէջ մատուցին , քանզի երբ Ֆրանսացիներն ու Հնդկները երկիրը կ'այրէին ու կ'աւերէին , իրենք իրենց տեղէն չէին շարժիր ու զէնք առած հասարակաց թշնամիին դէմ չէին կուտեր : Չարլզ Լօրանս Նովա ըՍքոթիայի Անգղիական կառավարիչը մէկ քանի օրուան մէջ 18,000 հողի նաւերուն մէջ լեցուցած Բրիտանիայի գաղթաւայրերուն մէջ ցրուեց , անոնց գիւղն ու հունձքը վառեց , անոնց կոհ կարասիքն խախտակեց ու այնչափ արագ քչեց որ հազիւ քանի մը ընտանիք մէկտեղ մնացին . այնչափ արագ քչեց որ մայրը իր մանուկը ու

սիրահարն իր սիրուհին մոռցաւ :

Լօնկիֆէլլօ այս ողորմիկ տեսարանէն առաւ իր «Իվանէկին» աշուն փապակին նիւթը : Այս աքսորեալներէն զոյգ մ'առաւ , իրարմէ բաժնեց , իրարու հետ վազցուց ու հողին մէջ իրարու միացուց : Այլևս աշխարհացոյցներուն վրայ Աքսորեան մի փնտռէր Նովա Աքսորեան գրաւած է անոր տեղը : Այ Աղլանդիքի եզերքին վրայ Աքսորեան մի պրպռէք , նա Անգղիական հայրցին ու Բրիտանական քամոցին մէջ ձևտփոխուած է և 1867էն ի վեր Քանադայի գաւառներէն մէկն եղած է : Ահա այսպէս չքնաղն Աքսորեա պատմութեան մէջ միտնող անուն մը ու բանաստեղծութեան մէջ միայն չուք մ'է :

ԱՔՍՏԵԱՆ ՎԻՊԱԿ ՄԸ

Սա հինաւուրց անտառն է : Սօսափող մայրիները և խշրտուն մողսիները՝ որոնք մամուռով ալեւորած , հանդերձով կանաչ՝ այլ վերջապոյսի մթնշաղով անորոյ են , վիթխարի կերպարանքով մը կը կանգնին : Անոնք տխուր և մարգարէական ձայն ունեցող ծերուկ Տէրութեանր* նման կը կանգնին , կը կանգնին լուսահեր երգիչներու նման որոնց մօրուքը իրենց կուրծքին վրայ կը հանգչի : Մերձակայ վեհաձայն ուկկէանը իր ժայռուտ խոռոչներէն բարձրաձայն կը խօսի և անմխիթար չեւտերով անտառին հեծեճանքին կը պատասխանէ :

* *

Սա հինաւուրց անտառն է : Բայց ու՞ր են այն սրտերը որ անոր ծառերուն տակ հղնիկի նման կը ցատքէին , հղնիկի նման որ ոստոտերով կը փախչի , հրե ծառաստանին մէջ որսորդին ձայնը կը լսէ : Ու՞ր է յարգաւիք գիւղը , Աքսորեան երկրագործներու հայրենիքը :

Ու՞ր են այն երկրագործները՝ որոնց կիանքը գետերու նման կը սահէր , գետերու նման՝ որոնք իրենց օճապտոյտ ընթացքովը ծառաստանները կ'ուռոզեն , որոնք աշխարհի շուքերով մթագնած են , բայց երկնի մէկ նկարը կը ցոլացնեն :

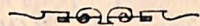
Ամալի են այն սիրուն արտերն ու ագարակները , երկրագործներն ու ագարակապաններն ալ յաւիտեան հեռացած են : Անոնք փոշիի և տերեւի նման հոս հոն տարտղնուած են , մղեղի և զեղնած տերեւի նման զորս Հովտեմբերի ահարկու փոթորիկները լեռներուն վրայ կը պտուտքեն և հեռուն ուկկէանին վրայ կը ցանցնեն :

Կրան—Իրէի այն չքնաղ գիւղին վրայ աւանդութիւն մը միայն կայ և ոչինչ :

*Կեղտերու քահանայ :

* *

Դուք՝ որ սիրոյ և գորովին կը հաւատաք, գորովին որ կը յուսայ, կը տոկայ և համբերել գիտէ, դուք՝ որ կնոջ անձնութեանը, զօրութեանն ու գեղեցկութեանը կը հաւատաք, մտիկ ըրէք անտառի մայրներուն, որոնք տակաւին սրտառուչ աւանդակէպը կը երգեն: Լսեցէ՛ք Ա. քաղիոյ— Երջանիկներու հայրենիքին— Սիրոյ մանրակէպը:

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍ

Ա

Ա. քաղիոյ երկրին մէջ, Մինայի (*) հովտին ափերուն վրայ, Կըրան—Բրէի (**) հեռաւոր մենիկ, խաղաղ և փոքրիկ գիւղը յուսովի ձորին մէջ կը կենար: Գիւղին արեւելեան կողմը ընդարձակ մարգեր կը տարածուէին, որոնք գիւղին իր անունը և անթիւ հօտերու արօտ կուտային: Թումբերը՝ որ գեղջուկներուն ձեռքերը անընդհատ՝ աշխատանքով կանգնած էին, խռովայոյզ ծովուն մակնիթացը կ'արդիւնէին: Բայց որոշեալ ժամանակներու մէջ հոտանքի այս զրունները կը բացուէին և կողջազուրէին ծովուն ջուրը որ քմահաճ կը ծաւալէր մարգերուն վրայ:

Գիւղին արեւմտեան և հարաւային կողմերը մրգաստաններ, վուչի ու ցորենի արտեր կային. որոնք շատ հեռունները դաշտին մէջ կը տարածուէին առանց ցանկապատի: Հիւսիսային կողմը հորիզոնին վրայ Պլոմիտոնն ու հինաւուրց անտառները կը բարձրանային: Հեռուն լեռներուն կատարին վրայ ծովերուն մշուշները իրենց վերանները կը զարնէին և գոլորշիները հզօր Ատլանտեանէն երջանիկ, խաղաղ հովտին վրայ կը նայէին բայց իրենց կայանէն վար չէին իջներ:

(*) Մինայ՝ Ա. քաղիոյ փոքրիկ գետիէն մէկուն անունն է:

(**) Այս գետակին հովտին մէջ մեծ մարգաղետին մը կար որուն վրայ շինուած գիւղը իր անունով Grand-Pre (Մեծ Մարգ) կը կոչուէր:

Հոն, իր ագարակներուն մէջ կը հանգչէր Ա. քաղիոյ չքնաղ գիւղը, Տուները մոլախնդներու և կաղնիներու ատաղձէն ամրապինդ շինուած էին, ինչպէս Նորման գեղջուկները Հէնրիկոսներու թագաւորութեան ատեն սովոր էին շինել: Գիւղին տանիքները յարգածածք էին և փոքրիկ երդիքներ ու լուսամուտներ ունէին: Եւ վարի գետնայարկին վրայ ցցուած գոթատիքները զրան մուտքը կը պաշտպանէին:

Հոն, ամրան իրիկունները՝ երբ վերջալոյսը գիւղին փողոցները պայծառութեամբ կը լուսաւորէր ու թեթիկներուն վրայի հողմացոյցներ կ'ոսկեզօծէր, սպիտակ գլխարկ դրած և բոսոր, կապուտ ու կանաչ վտաւակներ հագած տանտիկներն ու աղջիկները զրան վրայ նստած աղէկատով և իլիկով վուշ կը մանէին չաղակրատ ոստայնին համար, որուն աղմկալի չըխըրտոցը կաթսաներուն ֆուռլտուքին և օրիորդներու երգին կը խառնուէր:

Այն ատեն թեմին քահանայն մեծաշուք կերպով փողոցն ի վար կը քայլէր. վազող ու ցատկող մանկիկները իսկոյն իրենց խաղը կը ձգէին՝ համբուրելու համար այն ձեռքը որ կ'երկարէր գիրենք օրնակու: Ան՝ տղոց մէջէն պատկառելի մեծարանքով կը քայլէր, տանտիկներն ու աղջիկները ոտքի կ'կլկէին սիրալիւ խօսքերով անոր բարի գաղուստը ողջունելու համար: Բանւորները, լծվարն ու մշակը արտերէն տուն կը վերադառնային, երկինքին վրայէն արեւ կը մարէր վճիտ և յստակ ու վերջալոյսը կսկէր տիրել մթնշաղին հետ: Զանգատուէն անձելուսը մեղմով կը ձայնէր, և գոհունակ, խաղաղ հարիւրաւոր օճախներէն՝ կապուտակ մուխի սիւներ գիւղին տանիքներէն վեր կը բարձրանային խնկարոյր ամպի նման:

Այսպէս, այս Ա. քաղիոյ պարզուկ գեղջուկները միատեղ սիրով կ'ապրէին, անոնք Աստուծոյ և մարդերու սիրովը կ'ապրէին: Վախէ ազատ էին, որ բռնակալին հետ միայն կը թագաւորէ, ազատ էին կրծող նախանձէն որ հասարակապետութեան չարիքն է: Ոչ անոնց դռները փականք ունէին, ոչ ալ անոնց պատուհանները ձողեր, իրենց բնակարանները տան տիրոջ սրտին պէս գիշերն իսկ ցորեկուան նման բաց էին: Հոն հարուստը խղճուկ էր, և էն աղքատն

խիկ ճօխ կապրէր :

Մինայի հովտին աւելի մօտ, և զիւղէն քիչ մը հեռուն, իր ընդարձակ արտերուն մէջ կը բնակէր Պէլիթիթէն Պէնէտիթը, կըրան—Բրէի էն հարուստ երկրագործը և իր հետ կ'ապրէր իր մէկ հատիկ զաւակը, ազնիւ Իվանճէլինը : Տնական գործերը կը վարէր և ամբողջ զիւղին պարծանքն էր : Պէնէտիթ թէև Խօթանասուն ձմեռ անցուցած էր, բայց վիթխարի կերպարանք և երկաթեայ կաշմութիւն մ'ունէր : Զինախայտով ծածկուած կաշնի մը նման արիւսմբաւ, սրտոտ և կորովի էր. իր գանգուրները սպիտակ ու իր այտերը մորմենի տերևի նման թուխ էին :

Կ'արժէր տեսնել Իվանճէլինը, այն գեղանի աղջիկը—որ տասնը-Խօթը ամառ միայն տեսած էր : Սև էին ներս աչքերը, ճամբուն քովիկը բուսած սրափուշի հատիկներուն նման սև, այո՛, սև էին ներս աչքերը, բայց իր գանգուրներու թուխ չուքին տակէն որքան մեղրչ կը փայլիլային : Մեղմ էր ներս չունչը երինջի մը չունչին չափ մեղմ, որ մարգին վրայ կ'արածի :

Հունձքի չողուն, կէսօր ատեն, երբ նէ փարչերով տունը չինուած դարեջուրը մանգաղւորին կը տանէր, ո՛հ ճամարտիւ գեղեցիկ էր այդ սիրուն գեղջուկ աղջիկը : Բայց նէ աւելի գեղանի էր երբ կիրաւ կի առտուն, քանի որ աշտարակէն զանգակը մաքուր դողանջիւնով օղը կը ցնցէր, վարդարանը ձեռքը, աղօթագիրքն անութիւն տակ առած, զլուխը Նորման գլխարկ մը և ականջը օղեր անցուցած—օղեր դորս իր նախամայրերը ֆրանսայէն բերած և սերունդէ սերունդ մօրմէն զաւակին իրր ժառանգ թողած էին—երկայն փողոցնի վար կը երթար, երբ եկեղեցին մէջ տէրտէրը իր մշտիկով ջուրը կը սրսկէր ժողովուրդին վրայ և օրհնութիւն կը բաշխէր անոնց :

Բայց խոտովանանքէն հտքը, երբ Աստուծոյ օրհնէնք առած տուն կը դառնար, երկնային սրայծառութիւն մը կը ցոլանար ներս երեսին վրայ և եթերային գեղեցկութիւն մը անոր ղէմքը կը չրջանակէր : Երբ նէ անցած դացած էր կարծես զլութիչ և հոգեցոյց և, բաժնաւորեալ զաղարն էր որ կ'սկսէր :

Գեղեցիկ էր նէ Էրր հունձքի չողուն փարչը
ձեռքը գէտի դաշտ կ'երթար . . .

★

★

Երկրագործին տունը, կաղնիի ծախներով ամրալէն տունը, ծովուն հրամայող բլուրի մը վրայ կը կանգնէր: Դրան քով միմաւտուներ ժանտաթղենի մը կար և այծտերևուկ մը անոր շուրջը փաթթուած էր: Կամարամուտը քիչ մը խորթ քանդակուած էր որուն տակ նստարաններ կային և ընդարձակ մրգապարտէզին մէջէն չաւիղ մը կ'երկարէր ու մարգին մէջ կը կորսուէր: Ժանտաթղենիին տակ որմնայեցէն կախուած փեթակներ կային նման այն որմնայեցներուն որ ճամբորդը արահետէն հեռի գաւառներու մէջ աղքատներու յատկացուած զանձանակի մը կամ տիրամօր պատկերին վրայ կը տեսնէ:

Աւելի անդին նոյն բլուրին վարօքը ջրհոր մը կար, որ մամռապատ զոյլ մը ունէր, երկաթ կոթով և ձիերու կուր մը անոր մօտ: Տանը հիւսիսային կողմը հաւնոցներ և մարագներ կային որոնք տունը փոթորիկներէ կը պաշտպանէին: Այս ընդարձակ բակին մէջ կը կենային լայնանիւ սայլերը, հին արօրներն ու ցաքանները: Հոս էին ոչխարներուն փարախները, հոս կը ճեմէր սիգապանձ և խրոխտ հնդկահաւը իր փետրազարդ կանանոցին մէջ, հոս կը կանչէր աքաղաղը այն նոյն հնազարեան ձայնով՝ որով նա ապաշխարող Պետրոսը ցնցեց:

Մարագները ծալրէ ծալր խոտով լեցուած մէկ մէկ գիւղեր էին: Ասոնց խրաքանչխրին վրայ յարգածածք մը կ'երկարէր, և քիւերու ծածկոյթին տակէն անուղուղ մը անուշարոյր լազուտի ամբարը կառաջնորդէր: Անոնց քովիկը կը կանգնէր աղաւնոցը ուր հեղ ու սիրունազաւնիները միշտ սէր կը վուէին, քանի որ վերը աղմկալի անթիւ հողմացոյցներ փոփոխական զեփուռներով հողովոյթը կը շաղսկրատէին ու կ'երգէին:

Ահա այսպէս, Կրան—Բրէի երկրագործը իր արեւուտ ագարակին մէջ Աստուծոյ և աշխարհի հետ խաղաղ կ'ապրէր ու Իվանձէլին իր տունը կը կառավարէր: Շատ մը երիտասարդներ, քանի որ եկեղեցիին մէջ նստած իրենց աղօթագիրքը կը բանային, բառ մը չէին կարդար այդ էջերէն այլ իրենց աչքերը կը յառէին Իվանձէլինի վրայ իբր թէ նէ իրենց խորին անհասկացողութեամբ Սըր-

833-2011

ուհին ըլլար: Երջանիկ էր որ կրնար ներառ ձեռքին կամ պարե-
զտօին ծայրերուն զոյգիլ:

Շատ մը սիրարկուներ մութէն օգտուած Պէնէտիքի տուն կու-
գային, զուարէ կը զարնէին ու կը սպասէին որ ներառ ոտքերուն
ձայնը լսեն, երբ նէ զուարէ բանալ կուգար, չէին զիտեր թէ ո՞րն
աւելի ուժգին կը բարախէր՝ իրենց սիրտը թէ ուսնակը:

Երբ գիւղին՝ Պաշտպան Սուրբին բերկրալի խնձոյքին օրը կ'ըլլար,
ոմանք պարի ատեն ներառ ձեռքերը կը սեղմէին և ականջն ի վար
սիրոյ քանի մը փութկոտ խօսքեր կը խօսէին, որը երաժշտութեան
մէկ բեկորը կը թուէր: Բայց Իվանճէլին բոլոր այս սիրարկուներ-
ուն մէջէն Գարրիէլը միայն կը սիրէր, երկաթագործ Պասիլին որ-
դին Պարրիէլ Լաժօնէսը միայն սիրալի կերպով կ'ողջագուէր, ու-
րուն հայրը գիւղին մէջ էն ուժեղ անձն էր և բոլոր գեղջուկները
կը սպասուէին զայն: Զի անդիպատակ ժամանակներէ ի վեր, բոլոր
զարերու և բոլոր ազգերու մէջ ժողովուրդը բարի աչքով դիտած է
երկաթագործին արհեստը:

Պասիլը՝ Պէնէտիքի բարեկամն էր: Իրենց որդիքը պզտիկուց
իբր քոյր ու եղբայր մնծցած էին և հայր Ֆէլիսիանը—գիւղին տէրտէրն
ու մանկավարժը—եկեղեցեկան մեղեդիներու և գիւղական երգերուն
հետ նոյն դասագրքէն անոնց երկուքին Սյուսերնը սորվեցուց: Երբ
Գարրիէլ և Իվանճէլին իրենց երգերը կ'երգէին և զասերը կը լսեցը-
նէին չուտ մը դուրս կ'ելլէին և շիտակ երկաթագործին խանութը
կը վազէին: Անոնք զրան առջև կը կանգնէին և զարմանքով կը
տեսնէին Պասիլը որ ձիուն ամբակը իբր խաղալիկ մը կ'առնէր իր
կաշիէ գրկին մէջ և հոն պայտը կը լուսնէր: Զարմանքով կը
տեսնէին անոր մօտը սայլի զիկներուն անուեկապերը որոնք, փառի
կարմիր հրատներուն մէջ, բոցեղէն վիշտալի նման կը զալարէին:

Շատ անգամ, աչնան իրիկուները երբ դուրսը մութը կը թանձ-
րանար և զարբնոցը ամեն ծակ ու ծուկէ լոյս կ'արձակէր, անոնք
ներսը տաքուկ փուռին քով կեցած՝ բազմալսատ փոքրը կը դիտե-
ին և երբ անոր հետքը կը զաղրէր և կոյծերը մոխիրներուն մէջ կը
մարէին, անոնք զուարթութեամբ կը խնդային և կ'ըսէին թէ «Ահա

մարապեաները ժամ կ'երթան»:

Շատ անգամ, ձմեռը բլուրն ի վար սահնակներով արծուի խոյ-
անքէն արագ կը թռչէին և մարգերուն վրայ կը չմշկէին զըռար-
թութեամբ: Շատ անգամ ծոկոկներուն մէջի թռչունի չէն բայներուն
քով կ'երթային և եռանդուն նայուածքով այն հրաշալի քարը կը
վնտռէին, այն մագական քարը, որը ծիծեռնիկը իր ձագերուն աչ-
քերը բանալու համար ծովեղերքէն կը բերէ: Եռանդուն նայուածք-
ներով այդ քարերը կը վնտռէին, քանզի բազմաւոր էր նա որ ծի-
ծեռնիկին բային մէջ զայն գտնէր:

Սյալէս, քանի մը արագաթոյժ տարիներ անցան և անոնք այլ
ևս մանուկ չէին: Գարրիէլ կտրիճ երիտասարդ մը եղած էր, անոր
զէմքը արչալոյսի երեսին նման աշխարհ իր լոյսով կ'ուրախացնէր
և հասուն խորհուրդը գործի կը վերածէր:

Իվանճէլին օրիորդ մ'էր կնոջ մը արտին բոլոր իզձերովն ու
յոյսերովն առլցուն: Գիւղացիները զինք «Սուրբ Եւլալիի Արեւո-
ղը» կը կոչէին. զի այդ արեւողը, ինչպէս գիւղացին կը հաւատար,
մրդապարտեղը խնձորներով կը բեռնաւորէր: Իվանճէլին ալ իր հետ
առատութիւն և զուարթութիւն պիտի տանէր էրկանը տունը և
զայն սիրով, վարդաշտ զաւակներու սիրուն զէմքերով պիտի լե-
ցնէր:

Բ

Ահա եկած էր այն եղանակը, երբ գիշերները կը ցրտին ու կ'եր-
կարին և նահանջող արեւը Կարիճի համաստեղութեան մէջ կը մտնէ:
Տարագնաց թռչուններն հիւսիսի սառնապատ և ամայի ծովախորշ-
երէն ու կապարեայ օդին մէջէն, արեւողարձային կղզիներու աւազ-
եղոր կը չուէին: Վաղուց արդէն գիւղացիները կալը կուտը ներս
առած էին և անտառին ծառերը Սեպտեմբրի ահարկու փոխորիկ-
ներուն հետ կը գօտեմարտէին ինչպէս Յակոբ հրեշտակին հետ:

Բոլոր այս նշանները երկար և զժնդակ ձմեռ մը կը զուշակէին:

Մեղուները պէտք ու կարօտութիւն գուշակող բնազդով մը այնչափ մեղր հաւաքած էին որ ալ փեթակներէն դուրս կը թռփէին : Հըն-
դիկ որսորդները կը հաստատէին թէ ցուրտ ձմեռ մը պիտի ըլլայ
զի աղուէաներու մուշտակները շատ թանձր էին :

Այսպէս էր աշնան գալուստը . քանի մը արեւուտ և տաքուկ
չարաթներ հլաջորդեցին Սեպտեմբերի փոթորկալի օրերուն : Այդ
խառնակ օրերէն ետքը , այն գեղեցիկ եղանակը եկաւ որ Աքատեան
երկիւղած գեղջուկները «Ամառ Սրբոցն Ամենայնի» կը կոչէին :

Օղը անըջալի և մոգական լոյսով մը լեցուած էր և դաշտա-
վայրը այնչափ գեղեցիկ կ'երևնար որ կարծես թէ Արարչին ար-
ուեստանոցէն նոր դուրս ելած ու իր մանկութեան բոլոր թարմու-
թեամբը նոր ստեղծուած էր : Աշխարհի վրայ խաղաղութիւն կը
թափառէր և ուրիշանի խռովայոյզ սիրտը վայրկեան մը ամոքած
էր , բոլոր ձայներն ու արմուշները ներգաշնակութեամբ իրարու
խառնուած էին : Խաղցող մանուկներու վրէլըւկը , բակին մէջ
աքաղաղին խօսքը , հաւերուն կըռկըռքը , քնարեր օլին մէջ
թեկերու բաղթիւնը և աղաւնիներու վուերը , սիրոյ մեղմ արմունջին
նման նուաճած էին և արևը սիրալատ մեծ աչքերով իր շուրջի
ոսկեղէն գոլորչներու մէջէն կը նայէր : Քանի որ անտառին չի-
կորակը , բոսոր և կապուտ հագած շողջողուն ծառերը՝ ցօլի պայ-
ծառ ցոլքերով սօսիի նման կը փայլէին զոր Պարսիկներ լօղկներով
և գոհարներով կը զարդարեն :

*
* *

Հիմա հանգստեան , գորովի և հանդարտութեան տիրապետու-
թիւնը կը սկսէր : Յորեկը՝ տաքութեան ու իր բեռան հետ կը
հեռանար և մարմնող վերջալոյսը երկինքի վրայ երեկոյեան աստղը
կը բերէր , ու նախիրը արօտէն տուն կը վարէր : Նախիրը գետինը
տոփեղէն կուգար ու կովերը իրենց գլուխները իրարու վզի վրայ
հանգեցուցած , քթերնին լայն լայն կը բանային երեկոյեան թար-
մութիւնը չնչկու համար : Իվանձէլինի գեղեցիկ երինջը՝ որ յա-
ռաջապահի բոժոժը կը կրէր , հպարտ էր ձիւն—ձերմակ մորթին ու
այն ժապաւէնին համար որ իր վզէն կը կախուէր , ստոփկ ստոփկ

հանդարտութեամբ կը քալէր կարծես գիտակ մարդկային գորովին
ու խանդաղատանքին :

Ետքը հօտալը ծովեղբէն—որ իրենց աչքի լոյս արօտն էր—տուն
կը բերէր մայրոջ հօտը : Անոնց կը հետեւէր պահապան , համբերա-
տար ու յաւակնոտ շունը որ իր բնազդին գիտակից հպարտութեամբ
մը մէկ կողմէն միւսը կը քալէր , սիգօրէն իր մագոտ սուր կը շար-
ժէր ու մոլորող ոչխարները ճամբու կը բերէր . ինք հօտին խնա-
մակալն էր երբ հովիւը կը քնանար , ինք անոնց պաշտպանն էր
երբ զիշերը աստղային լուծեան մէջէն՝ գայլերը անտառին մէջ
ուռնային .

Աղէխարով բեռնաւորած սայլերը՝ ճահիճներէն ուշ տուն կը դառ-
նային , շատ ուշ , ծագող լուսնին հետ կուգային անոնք և իրենց
բերած խտին բոյրը օդը կը լեցնէր : Նժույզները զուարթութեամբ
կը խինջէին , անոնց բաշխու ու կապտեղներուն վրայ ցօղ իջած
էր . քանի որ ուսերուն վերեւ շողջողուն գոյներով ներկուած ու
ծիրանեգոյն ծուկերով զարդարուած փայտէ ծանր թամբերը , ծա-
ղկներով բեռնաւորուած վարդ—պառաւի նման պայծառ շարքով
մը կը ծռէին ու կը շտկէին :

Նոյն միջոցին կովերը համբերատար և հանդարտիկ կը կենային
իրենց ստինքին պտուղները կովկթին ձեռքերուն յանձնած , քանի
որ իրենց ստինքներէն համաչափ և կանոնաւոր կերպով՝ փրփրա-
ցող ձերմակ աղբերակները հնչուն զաշխուրդային մէջ կը վազէին :
Բակի մէջէն արջառներու բառաչիւնն և խնդացողներու քրքիչները
կը լսուէին մարագերէն կրկնուած արձագանգներու հետ :

Քիչ ետքը հանդարտութիւնը կ'ըսկսէր , մարագերու դռներու
փեղկերը ճռնչիւնով մը ծանր ծանր կը փակուէին . նիգերն ու փայ-
տէ սողնակները կը շալէին և յետոյ ամեն ինչ կը լռէր , հանդար-
տութիւն կը տիրէր ատենի մը համար :

*
* *

Երկրագործը՝ ներսը լայնբերան ու տաքուկ օճախին քով , իր
բազկաթոռին վրայ անդործ նստած՝ կը մտածէր և կը նայէր թէ
ինչպէս բոցերն ու մուխի դանդուրներն՝ հրդեհած քաղաքի մը

մէջի սխերիմ թշնամիներու նման, իրարու հետ կը կռուէին: Իր հտել անգլին չուքը ցնորական չարժումներով պատն ի վեր կը սլանար, անհարկի ծեփծեփումներ կ'ընէր ու մուծին մէջ կ'անեւ ընդթանար: Իր բազկաթուփին հտելի կաղնեփայտին վրայ զծուած տձեւ դէմքերը փափկացող լոյսին մէջ կը խնդային և զարակին վերայի անագագած սնանկները, արևի շողերն անդրադարձնող վահանի նման, բոցերը կը ցոլացնէին:

Ծերուկը երգի բեկորներ, կաղանդի գեղօններ և ծննդեան տաղեր կը մըթմըթար: Նա այն երգերէն կ'երգէր զորս երբեմն իր հայրերը Պուրկինիոյ պայծառ այգիներուն և Նորմանտոյ մըրդապարտէզներուն մէջ կ'երգէին: Հօրը քով նստած էր համեստ Իվանճէլինը և մատուրա կը լեցնէր ոստայնին համար, որ իր հտելի մէկ անկիւնը հանդարտ կեցած էր: Ոստայնին ոտնատախտակները ալ չէին չարժիր, լոտած էր տփան ու յարաշարժ մագոզը ալ հանգչած էր, քանի որ կաժառին միօրինակ ֆուլտուքը, տկճորի նման, ծերուկին երգին կը խառնուէր, և այսպէս բառերն ու հնչիւնը իրարու կը միանային: Երբ ծերուկին երգը կը զաղէր, ժամացոյցին ձայնը կը լսուէր որ համաչափ չարժումով զըզ, զըզ կը զարնէր, ինչպէս եկեղեցիին մէջ երբ տփրացուներուն մեղեկին պահ պահ գաղբի, դասին մէջէն ոտնաձայներ կամ խորանէն տէրտէրին խօսքերը կը լսուին:

Քանի որ հայր ու աղջիկ այսպէս նստած էին, զփրտուք մը լսուեցաւ, փայտէ մղկալը ձայն տուաւ և դուռը իր ծխններուն վրայ զարձաւ: Պէնէտիքթ՝ գայթարդել ունեցող կօշիկներու ձայնը լսեց, գիտցաւ որ եկողը երկաթագործ Պասիլն էր: Իվանճէլին իր արտիօզ սրտով կռահեց թէ հետը ով կար:

— «Բարի եկաք» գոչեց երկրագործը, երբ անոնք հայր որ որդի սեմին վրայ կայնեցան, «Բարի եկար, Պասիլ, իմ սիրելի բարեկամս: Եկա՛ր, օճախին քով լայնաթուփին վրայ նստիր, քու սալորական տեղդ է ան ու առանց քեզի միշտ պարսապ է: Դարտիկն ծրխաւ փայտով ու ծխատուփը առ և ծխել սկսէ՛, զիս դուն սիրտաւ մուխին գանգուրներուն ու փուռին դիմաց միայն Պասիլին կը նմանիս, ուրիշ

ատեն դուն քեզ ի չես նմանիր: Բարեկամական զուարթ դէմքդ ծուխի ուրբաքին և հնոցի կայծերուն մէջ միայն կարմրորակ ու կըլորիկ կը փայլի, ինչպէս հունձքի լուսինը ճահլճի մշուշի մէջ:»

Երկաթագործը՝ օճախին քով, իր ամեն օրուան տեղը նստաւ և ըսաւ.

— Պէլֆօնթէն Պէնէտիքթ, դուն միշտ ուրախ ես. չըթուէքիդ վրայ միշտ գեղօն և կատակ ունիս, դէմքդ զուարթ է, քանի որ ուրիշներ չարիք կը գուշակեն և իրենց տոջն աւեր միայն կը տեսնեն: Դուն երջանիկ ես իբր թէ ամեն օր ձեռք պայտ* զըտած ես:

Երկաթագործը վայրկեան մը լուց և Իվանճէլինի բերած ծըխափողն առաւ, սկսաւ ծխել ու լսել.

— Այսօր չորս օր է որ Կասիկոյի խորչին մէջ անդդիական նաւեր խառնաւ ու իրենց թնթանօթները դէպի մեզ ուղղած են: Թէ ինչ է իրենց նպատակը մարդ չի գիտեր, բայց ամենուն հրամայուած է որ վաղը եկեղեցի գան, ուր Նորին վեհափառութեան հրովարտակը իբր օրէնք պիտի հռչակուի երկրին մէջ: Աւաղ, չարիքի կասկածները ժողովուրդին սիրտը զոզ կը հանեն:

— Թերևս բարեկամական նպատակաւ այս կողմերը եկած են, ըսաւ երկրագործը, թերևս տարածած անձրևի կամ ապաժամ տաքութեան պատճառաւ անդդիական հունձքը խորշակահար եղած է ու ասոնք եկած են մեր կոխուն շտեմարաններէն իրենց զաւակներն ու արջառները կերակրել:

— Ժողովուրդը այդպէս չի խորհիր, ըսաւ չերմաղին կերպով երկաթագործը և կասկածոտ ու չիփթ նայուածքներով իր գլուխը շարժեց. ծանր հառաչանք մը հանեց ու չարունակեց. «Մոռցուած չէ Լուիզպուրկը, Պօէթուրը մեր յիշողութենէն եկած չէ ու Փօրթ

*Զիւռ պայտը Ամերիկացիին համար յաջողութեան և բազդի խորհրդանշանն է: Ով որ պայտ մը գտնէ, բազդ մը պիտի գտնէ, շատեր գայն իրենց և գործատեղիներուն վրայ կը կախեն իբր յուսուածք և յաջող բազդի միջոց:

Ռօյէլի տխուր յիշատակները դեռ թարմ են մեր մտքին վրայ : Գիւղացիներէն չատեր անտառը փախած են , անոր չըջակայքը կը դեզերին ու անձկոտ սրտով վազուան երկրայելի բազդին կսպասեն : Գիտես արդէն թէ մեր բոլոր գէնքերը առնուած են , հնձողին մանգաղէն ու զարբինին մուրճէն զատ բան մը մնացած չէ :

Զուարթ երկրագործը չչփոթեցաւ այլ խնդու մ երեսով պատասխանեց , «Մենք , թէեւ անդէն , բայց աւելի ապահով ենք սա դաշտերուն և փարախներուն մէջ , աւելի ապահով ուկէանը պարսպող սա թումերուն մէջ քան մեր հայրերը իրենց ամրոցներուն ու պատնէշներուն մէջ թշնամիին թնդանօթներէն պաշարուած : Բարեկամ , չարիքէ մի՛ վախեր . թող այս գիշեր տառապանքը այս օճախին վրայ չուք չձգէ , մեր սրտերը վազուան շինծու վշտերով չհեւան , զի այսօր նշանաւորի իրիկուն , և բերկրութեան , զուարճութեան գիշեր մ'է : Մեր տունները լաւ շինուած են . մեր մառաններն ու շտեմարանները , աշննափ խտտով ու բարիքներով լեցուած են որ մեզի համար տասներկու ամիս առա՛տ առա՛տ կը բաւեն : Բիշ մը ետքը Ռէն Լըպանը հոս պիտի գայ . իր թղթերովն ու կաղամարովը : Է՛ , ի՛նչ կ'ըսես , բարեկամ , այսօր մեր զաւակներուն երջանիկ օրն է , մենք անոնց ուրախութեամբ չրերկրի՛նք» :

Իվանճէլին՝ քիչ մը անդին , պատուհանին քովիկը կազնած էր , իր ձեռքը սիրարկուին ձերքին մէջ , շիկնելով կ'ունկնդրէր և իր հօրը խօսքերը կը լսէր . «Երեք հազիւ ծերուկին չրթունքներէն անհետացած էին երբ յարգելի նօտարը ներս մտաւ :

Գ.

Նօտարին հասակը տարիներու ծանրութեան տակ կորած էր , ուկէանի ալիքներուն մէջ գործող բազմաշխատ թիակի մը նման կորած , բայց չէր կտորած իր մագի չէկ հիւսքերը լազուտի մեծաքսեայ փնջակներուն նման ուսերուն վրայ կը թափէին : Ծակատը գունտ

էր ու եղջերային չըջագծով գերերկրային իմաստութեան երեւոյթով քթին վրայ չեզակի կը նստէին : Քսան զաւակ ունէր և հարիւրէ աւելի թոռներ ու թոռնիկներ իր ծունկին վրայ կը նստէին իր ժամացոյցին թըզբրտութեամբ լսելու : Պատերազմի ատեն չորս երկար տարիներ իրը Անգղիացիներու բարեկամ ժրանսական հին ամրոցի մը մէջ չատ չարչրկուած և հոս հոն գերի վտարուած էր : Հիմա աւելի խելահաս ու իմաստուն էր , թէեւ համբերատար , պարզամիտ ու մանկաման . հիմա աւելի չըջանայեաց , աւելի զգուշաւոր էր առանց նենգութեան ու առանց կասկածանքի :

Բոլոր գիւղացիք զայն կը յարգէին , իսկ տղաքը ամէնէն աւելի կը սիրէին զինքը , քանզի նա կը պատմէր անտառին մէջի Լուր-Կարօին* և ան ոգիին վրայ որ գիշերանց կուգար ձիերը ջրելու կը տանէր և կը պատմէր ճերմակ Լէթիլին , մանկան մը ուրուականին վրայ , որ առանց մկրտութեան մեռած էր և դատապարտուած էր մանուկներու սենեակները զազտուկ ալցելիլ ու զանոնք ահաբեկել . և կրտէր անոնց թէ ինչպէս Կաղանդին իրիկունը եղները ախոսին մէջ իրարու հետ կը խօսէին , թէ ինչպէս Ընկոյզի կեղեկն մէջ փակուած սարդը ջրմիւնի դեղ կըլլար :

Անոնց չատ բան կ'ըսէր չորս տերևով երբքնուկին* ու ձիու պայտին զօրութեանը վրայ : Նա գիւղին աւանդագրքին բոլոր հէքեաթները կը պատմէր ու պզտիկները՝ լարուած հետաքրքրութեամբ մտիկ կընէին :

Իսկոյն երկաթագործը օճախին քովէն ելաւ , ծխափողին մոխիրը թոթմեց և իր աջ ձեռքը նօտարին երկնցնելով՝ բաւ :

| «Հայր Լըպան , գիւղին մէջ չըջած զրոյցներուն վրայ բան մը լսա՞ծ ես : Թերեւս դուն լուր մը կրնաս տալ մեզ սա նաւերուն

*Loop Garou—ուրուական մ'է որ գիշերը կուգայ ձիերը ախոսէն կը հանէ և ջրել կը տանի :

*Երեքնուկը առոյտի մէկ տեսակն է որ երեք տերև ունի , բացառաբար ու հազուագիւտօրէն չորս կ'ըլլան անոր տերևները ու որ չորս տերևով երեքնուկ մը զտնէ բազդաւոր է :

և իրենց պաշտօնին վրայ : Խնդրեմ , եթէ գիտես , ըսէ թէ ասոնք ինչո՞ւ հոս եկած են» :

Նոտարը համատ կերպով մը պատասխանեց .

— «Իրաւ , չառ խօսքեր լսած եմ , բայց ատոնք անհիմ գլորոյցներ կը թուին ինծի : Ես աւելի խմատուն մը չեմ , ոչ ալ ուրիշներէ աւելի բան գիտեմ որ կարենամ կռահել թէ ասոնք ինչո՞ւ հոս են և թէ ինչ է իրենց պաշտօնը : Բայց սա ըսեմ թէ ես անոնցմէ չեմ որ կը խորհին թէ այս Անգղիացիները գէշ մտքով եկած են , որովհետեւ մենք խաղաղասէր ժողովուրդ ենք , անոնք ինչո՞ւ մեզի չարիք պիտի ընեն :

Զայրացկոտ երկաթագործը բարկութեամբ գոչեց .

— «Յանուն Աստուծոյ , բարեկամ , պէ՞տք է որ ամէն բանի մէջ ինչո՞ւն և ի՞նչպէսը փնտռենք : Ամէն օր անիրաւութիւն ի գործ կը դրուի և և բռնութիւնը զօրաւորին իրաւունքն է» :

Նոտարը , առանց այլալիւու , առանց իր խօսքին ջերմութիւնը կորսնցնելու , ըսաւ :

— «Մարդը անիրաւ է , բայց Աստուած արդար է և վերջապէս արդարութիւնը պիտի յաղթանակէ : Աղէկ կը յիշեմ պատմութիւն մը որ երբ Ֆրանսական Փորթ-Ռօյլլի հին ամարանոցին մէջ գերի էի , գիտ կը մխիթարէր : Սա մեր ծերուկին սիրած պատմութիւնն էր որ միշտ մը կրկնէր , երբ զրացիները եղած զրկանքի մը կամ անիրաւութեան մը համար գանգատէին :

«Անգամ մը , հին քաղաքի մը մէջ , որու անունը այլևս չեմ լիչեր , հրապարակին մէջ բարձր պատուանդանի մը վրայ արդարութեան պղինձէ արձան մը կը կանգնէր : Այս արձանը իր ձախ ձեռքին մէջ նժար մը և աջ ձեռքին մէջ սուր մը ունէր : Նժարն ու սուրը սա վսեմ խորհրդանշանն էին թէ արդարութիւնը երկրին օրէնքներուն , ժողովուրդին սրտին և ընտանիքներուն վրայ կ'իշխէ : Թռչունները նժարին թաթին մէջ իրենց բոյները կը չինէին և իրենց զլխուն վերեւ շողողացող սուրէն չէին վախնար : Բայց ժամանակի ընթացքին մէջ երկրին օրէնքները ապականեցան , զօրութիւնը իրաւունքին տեղը զրաւեց , տկարները կը ճնշուէին ու բռնաւորը եր-

կաթէ գաւազանով կիչխէր :

Օր մը , անգուսկանի մը տունէն մարգարտաշար մանակ մը կորսուեցաւ : Տնեցիները որք աղջկան մը վրայ կսակածեցան , որ իբրեւ սպասուհի տան մէջ կը ծառայէր , ու կառավարութեան յանձնեցին զայն : Զեւական հարցախորձէ մը ետքը , խեղճուկ աղջիկը կառավարանին վրայ մահուան դատապարտուեցաւ , նէ , Արդարութեան արձանին ոտքը , իր դատակնիքը համբերութեամբ կրեց և երբ ներս անմեղ հողին երկինքը իր հօրը՝ քով կը բարձրանար , իսկոյն փոթորիկ մը փրթաւ քաղաքին վրայ և որոտումի շանթերը պղնձէ արձանին զարկին ու բարկութեամբ նժարը անոր ձախ ձեռքէն վար՝ սալաշատակին վրայ գլորեցին : Նժարին թաթին մէջ անծեղի մը բոյնը գտնուեցաւ որուն տղմաշէն պատերուն մէջ տեղաւորուած էր մարգարտէ մանակը» :

Այլ չխօսեցաւ նոտարը , երկաթագործն ալ լռեց բայց չընամոզուեցաւ : Երբ պատմութիւնը վերջացաւ , Պասիլ ոտք ելաւ , խօսիլ ուզեց բայց իր զգացումները բացատրող վանկերը կը պակսէին իրեն : Կը բաղձար խօսելու , խորհուրդները կ'եռային իր մէջ , բայց իր հեքը զուրս տալու համար լիզուին վրայ բառեր չկային : Ինչպէս ձմրան գուրչին պատուհանին ապակիներուն վրայ ցնորական ձեռով կը սառէին : Եւ յայնպէս ալ երկաթագործին խորհուրդները իր գէմքին վրայ կը սառէին :

Ի վանճէլին սեղանին վրայի աշտարակը վառեց և գինիի փարչը՝ տունը չինուած շապանակագոյն գարեջուրով մինչև բերանը լեցուց : Այս օդին Կրան-Բրէի ամբողջ գիւղին մէջ միակ համբաւոր և բարկ գարեջուրն էր :

Նոտարը իր գրպանէն թղթերն ու կաղամարը հանեց և հանդիսաւոր ձեւերով երկու սիրահարներուն տարիքն ու թուականը նըշանակելէ ետք , հարսին իւր օժիտ , արջառներու և ոչխարներու ամբողջ նախիր մը արձանագրեց :

Երբ ամէն բան պարտ ու պատշաճ կանոնաւորութեամբ ու յարմարութեամբ լմնացաւ օրէնքին մեծ կնիքը պայմանագրութեան մէկ անկիւնը իբր արեւ կնքուեցաւ : Երկրագործը ձերուկին վարձքը վճարելու համար իր կաշիէ քսակը հանեց և սեղանին վրայ

հնչին զրամով երեքստիկը վճարեց :

Նոտարը ոտքի ելաւ , օրհնեց հարան ու փեսան վեր վերցուց զինիւն գաւաթը և անոնց կենացն ու բարօրութեանը խմեց : Եւ յետոյ իր չրթունքին վրայի փրփուրը սրբելով մեծարանքով խոնարհեցաւ , և մնաս բարի ըսելով հեռացաւ :

Երբ միւսները օճախին քով լսիկ մնջիկ նստած՝ կը մտմտային , Իվանճէլին նարտը բերաւ (ճատրակը) մէկ անկիւնէն ու զրաւ անոնց առջև որ խաղան : Մեր ծերուկները՝ ամէն յաջող դարձուածքի և ձախող հնարքի վրայ կը խնդային , կը խնդային երբ մարդուկ մը պսակուէր կամ արքայական շարքին մէջ իրամ կը բացուէր :

Նոյն ատեն , քիչ մը անդին սիրահարները վերջապէս միմիւրեւորեալ ատեն , պատուհանի մը որմնածերային վրայ նստած՝ իրարու հետ կը փախային : Կը տեսնէին լուսինը—սիրահարներու պատարագիչը— որ կապարագոյն ծովուն և մարդին արծաթէ մշուշին վրայէն ծագելով՝ կուգար : Կը զիտէին աստղերը որ վերի անոռն ծագիկէ պուրակին մէջ լսիկ մնջիկ կը ծագիկէին . կը տեսնէին հրեշտակներու անմոռուկները—որ այդ անհուն բուրաստանին մէջ մէկիկ մէկիկ կը բացուէին :

* *

Այս պէս , իրիկուան ժամերն անուշ անուշ անցան : Իսկոյն զանգակատունէն զիւղին կրակ—մարը ժամը ինն հնչեց : Անմիջապէս հիւրերը ոտքի ելան , մեկնեցան և տանը մէջ լուսթիւնը տիրեց : Դրան սեմին վրայ ըստած հրաժեշտի անուշ խօսքերն ու զիշեր բարիներու ամենէն թրթռունը և ողջերթներու ամենէն սիրալիրը Իվանճէլինի սրտին վրայ երկար ատեն զեղեցեցան ու զայն ուրախութեամբ լեցուցին : Հայր որ որդի հեռացան . նէ զրան վրայ կեցած՝ նայուածքով անոնց կը հետեւէր . մինչև ու անոնց ոտնաձայները լսելին և իր ակնարկները խաւարին մէջ կորսուեցան : Կորսուեցան անոնք , բայց դեռ Գարբիէլի բռները իր ակնմիջին կը հընչէին և զանոնք որչափ կրկնէր , կը բերկրէր , կը հրճուէր :

Ետ դարձաւ , ծածկեց կրակի կայծերը որոնք օճախին մէջ կը փայլէին ու երբ իր հօրը ոտնաձայնը լսուեցաւ կաղնիէ սանդուղին

վրայէն , ինքն ալ կամայեղ ու անձայն քայլերով անոր հետեւեցաւ : Սանդուղին ի վեր մութին մէջ լուսաւոր միջոց մը կը շարժէր , որ ճրագի լոյսէն աւելի պակաս կը փայլէր քան աղջկան շողջողուն դեմքի ցոլքերէն : Նէ սրահին մէջէն լսիկ մը անցաւ ու իր սենեակի դռնէն ներս մտաւ : Սենեակը պարզուկ էր . վարագոյրները ձերմակ էին և լայնիկ ու բարձր էր հանդերձանոցը : Իվանճէլին իր ձեռքովը դորձած բրդէ ու վուշէ կերպաները ծալած ու լայն , ընդարձակ դարակներու վրայ շարած էր :

Այս կերպաները իր ամենէն թանկագին օժիան էին , զոր իր ամուսնութեանը ատեն էրկանը նուէր պիտի տանէր : Այս օժիտը հօտէն ու նախիրէն աւելի պատուական էր , որովհետեւ տանտիրնոջ մը հանձարին սպառցոյցն էր : Նէ շուտ մը մարեց ճրագը , որովհետեւ լուսնի մեկնուիչ և պայծառ ցոլքերը պատուհանէն ներս կուգային ու սենեակը կը լուսաւորէին : Նէ մտազրազ իր մահիճին վրայ ինկաւ . ինչպէս ուկիէանի խոտլալոյզ մակընթացը տեղատուութեան առջև կ'ամօքի կը հանդարտի , նոյնպէս իր կուսական սիրտն ալ , ուռճացած սիրտը քունի մոգիչ զօրութեան տակ հանդարտի սկըսաւ :

Ո՛հ , նէ գեղեցիկ էր , չատ գեղեցիկ էր , հիանալի էր տեսնել անոր գեղանի կազմուածքն և հրապուրիչ շարժուածքը , տեսնել անոր ձիւն - ձերմակ բալիկ ոտքերը սենեակին փայլուն տախտակամածին վրայ :

Նէ չէր մտածէր և չէր խորհիր թէ վարը , իրմէ քիչ մը հեռուն , մրգապարտեզին ծառերուն մէջ , իր սիրահարը կեցած՝ իր շուքին ու ճրագի ցոլքերուն կը սպասէր : Սակայն իր միտքը անով կը զրահէր և ատեն ատեն տխուր մտածում մը իր հոգին կը ցնցէր : Չէր գիտեր թէ կենդանի մագնիսի մը հոսանքը իր մտածումները կը մոլորցնէր : Ատեն ատեն իր սրտին մէջէն դառն զգացում մը կը անցնէր ու կը մթագնէր իր խորհուրդները , ինչպէս լուսնի լոյսով վաարուած ամպեր իրենց շարժուն շուքով սենեակին մէջ կը սըլանային ու վայրկեան մը զայն կը մթնցնէին :

Նէ պատուհանին առջև կաւ կայնեցաւ ու սկսաւ զուրա նայիլ ,

Բնութիւնն ալ իր սրտին չափ խորհրդաւոր էր. երկնքի մէջ լոյս մը կար ու լոյսով ներկուած ամպեր ալ, որոնք հեռուն ու մօտիկը ծառաստանին վրայ սև շուքեր կը ձգէին: Իր սիրտն ալ լոյս մ'ունէր, սիրոյ լոյսը, որ դեռ իր առաջին պլպլուքին մէջ էր, ցրուած խոկեր ալ կային հոն, այդ լոյսով թաթխուած խոկեր որ իր սրտին խորչերուն վրայ սև շուքեր կը ձգէին:

Վեր նայեցաւ, և քանի որ դէպի երկինք կը յատէր տեսաւ յըստակօրէն որ Լուսինը ամպերու մութ ծալքերուն մէջէն դուրս կ'ելլէր, անոր կերպարանքը վշտահար կնոջ մը դէմքին կը նմանէր, երկար սուգէ կտք լալէն ուռած աչքերով վշտահար կնոջ մը դէմքին կը նմանէր: Լուսինը դուրս ելաւ տմոյն ու գունատ ու աստղիկ մ'ալ անոր քայքայիտին կը հետեւէր՝ ինչպէս հեռուն, անապատին մէջ, Սբրահամին վրանէն հեռու, Իսմայիլը վշտահար Հագարին կը հետեւէր:

Դ.

Հետեւեալ առտուն, արեւը՝ Կրան - Բրէի գիւղակին վրայ գուարթօրէն կը ծաղէր: Մինայի հովիտը՝ մեղմ ու անուշ օդին մէջ, սիրուն կերպով կը շողշողար, Մինայի հովիտը ուր նաւերը իրենց չարժուն շուքերով խաբխաւ ձգած էին: Գիւղը շատոնց արթնցած էր, մարդիկ կանուխ ելած էին ու աղմկալի աշխատութիւնը իր հարիւրաւոր ձեռքերով առաւօտեան ոսկեղէն դռները կը բաղրէր:

Ա. քատեան գուարթ գեղջուկները՝ իրենց մեղք օրուան հանդերձնէրն հագած՝ չըջակայ դաշտերէն, մերձակայ գիւղակներէն ու ագաւակներէն Կրան Բրէ կուգային: Երիտասարդները, իրենց ուրախ կատակներովն ու բերկրալի բարի լոյսերովը, պայծառ օդը աւելի կը պայծառացնէին, խումբ խումբ երիտասարդներ դաշտալայրին անթիւ մարգերուն մէջէն, ուր սայլերու հետքերէն գատ շաւիղ չիկար,

կուգային, իրարու կը միանային և կամ պողոտայէն կ'անցնէին կ'երթային:

Կէս օրէն շատ առաջ, գիւղին մէջ աշխատութեան բոլոր ձայները լռած էին, փողոցները թաղմութեամբ լեցուն էին, հոս հոն գուարթ խումբեր կ'երևնային որոնք մրչաղները նստած կը հրճուէին ու կը կատակէին: Սյսպէս, կ'արծես Կրան - Բրէի գիւղին մէջ մեծ խնճոյք մը կար: Ամեն տուն պանդոկ մը դարձած էր ուր մտնող ելողը յայտնի չէր ըլլար: Տանտէրները կ'ողջագուրէին, կը մեծաբէին իրենց հիւրերը և կը ստիպէին որ ուտեն, խմեն ու կտքը երթան: Վասնզի այս պարզուկ ժողովուրդը եղբայրսրար կ'ապրէր, ամէն բան հասարակաց կը նկատէր և ինչ որ մէկն ունէր, միւսինն ալ էր:

Բայց Պէնէտիքթի յարկին տակ հիւրասիրութիւնը աւելի ճոխ էր քանզի հոն էր Իվանճէլինը՝ փառաւոր սեղան մը դրուած էր ու գեղանի Իվանճէլին գայն աւելի կը գեղեցկացնէր: Նէ իր հօրը հիւրերուն մէջ նստած՝ կը խօսէր ու կը խնդար, իր դէմքը ժպտուն ու փայլուն էր, և իր կարմրորակ չրթներէն ուրախութեան և ողջեկի գուարթ բառեր կը թափէին: Պինիին և դարեջուրին փարչերը իր քովն էին, ինք կը լեցնէր կարմիր գինին, և երբ փրփրայի գաւաթը օրհնելով հիւրերուն կուտար. անոնք գինիով այնքան չէին գուարթանար որքան իր օրհնէքովը:

Բաց երկինքին տակ: մրգապարտէզին անուշահոտ օդին մէջ և ոսկեղէն պտուղներէ մերկացած ծառերուն տակ դրուած էր նշանաւոր սեղանը: Իվանճէլինի նշանաւորին և խնճոյքին սեղանն էր ան: Հոն կամարամուտին շուքին մէջ քահանան և նստարը տեղանաւորուած էին, հոն կը նստէին Պէնէտիքթի ու հաստաբազուկ Պասիլը և անոնցմէ քիչ մը անդին մեղուի փեթակներուն և մայրիներուն քով նստած էր սրնգահար Միքայիլը որ էն գուարթ սիրտն և էն պճնոտ ու գունագեղ բաճկոնը կը կրէր:

Ինչպէս կրակարանին մէջի թիթե մօխիւրը փուռէ կտքը կը լաւը կը ցոլայ, այնպէս ալ, երբ սրնգահարին ձիւն - ձերմակ մազերը

հովին առջև կը ծփային , և երբ լոյսն ու ստուերը տերեւներուն մէջէն փոխախափ անոնց վրայ խաղային , անոր զուարթ դէմքը կը փայլէր : Ծերուկը բերկրութեամբ մը իր սրինդին զողզոջ ձայնովը Tous les Bourgeois de Chartres և Le Carillon de Dunkerque ը կ'երգէր և ուրախութեամբ մը իր փայտէ կրամաններովը բաղխում կ'ընէր : Մըրզապարտէզին ծառերուն տակ ու մարդապետներ առաջնորդող շաւիղն ի վեր զուարթ պարը կ'սկսէր ու պարողները զուարթութեամբ կը պրտուտքէին խելայեղ . ծերերը , երիտասարդներն ու պզտիկներն ալ անոնց հետ խառնուած , կը պարէին անհուն հրճուանքով : Պարող աղջիկներու էն գեղանին Պէնէտիքթի զուարթը ի վանձէլինն էր , և բիտատարդներու էն աղնիւը երկաթագործ Պասիլին տղան Գարրիէլն էր :

* *

Այսպէս , զուարթութեամբ անցաւ առաւօտը : Յանկարծ զանգակը աշտարակէն հնչուն ձայնով մը զօղանչեց ու մարգերուն վրայ թմբուկին ձայնը լսուեցաւ : Մարդիկ վաղուց արդէն եկեղեցին լցուած էին , ու կիներն ալ զուրար եկեղեցիին բակին մէջ՝ անհամբեր կ'սպասէին : Կիները գերեզմաններու քով կանգնած , անտառին մշտադալար կանաչներէն ու աշնան դեղնորակ տերեւներէն ծաղկէ պսակներ կը հիւսէին ու անոնց զլխաքարերուն վրայ կը կախէին :

Իսկոյն ոստիկանները նստերէն զուրս ելան , կիներու մէջէն խորխտութեամբ քայլելով , նուիրական սրահը մտան : Գմբէթն ու ձեղունը անոնց պղնձէ թմբուկներուն բամբ ու խուզոտ արծազանգը կրկնեցին , կամարն ու սրահը վայրկեան մը միայն արծազանգեցին ու լռեցին : Անմիջապէս եկեղեցիին ահագին զուռը փակուեցաւ և ամբողջ լուրի մնջիկ զինուորներու կամքին կ'սպասէր :

Ան ատեն , հրամանատարը խորանին սանդղամատին վրայ կայնեցաւ , իր ձեռքը բռնած կնքուած հրամանագիրը ժողովուրդին ցուցուց և ըսաւ : «Դուք , ո՛վ Աքատեան գեղջուկներ , դուք Նորին Վեհափառութեան հրամանովն է որ հոս ժողովուած էք : Գիտէք արդէն թէ նա ինչ շնորհներ ըրած է և ի՞նչ հայրական դուրս ու կարեկցութիւն ցուցուցած է ձեզի . բայց , է՛ , խորհեցէք մէյ մը թէ դուք

ի՞նչպէս փոխարինած էք այդ սէրը և ի՞նչ երախտիքով պատասխանած էք անոր : Զեր խղճին կը դիմեմ , թո՛ղ ձեր սրտերը վըկայեն :

Գիտեմ թէ այն պաշտօնը , որ ինծի յանձնուած է ձեզի հաղորդելու , իմ սրտիս ու բնութեան համար շատ ծանր ու վշտալի է , գիտեմ , այո՛ գիտեմ թէ ձեզի համար շատ կակծալի պիտի ըլլայ , բայց քանի որ իմ պարտքս է , ես պէտք է որ խոնարհիմ ու հնազանդիմ անոր և ձեզ յայտնեմ մեր վեհապետին կամքը :

Ահա՛ այս է անոր բարձրագոյն հրամանը թէ ձեր բոլոր երկիրը , արտերն ու բնակարանները , արջառներն ու ոչխարները յարքունիս գրաւուած են և դուք այս գաւառէն ուրիշ երկիր երթալու էք : Տէրը տա՛յ որ հոն խաղաղ , երջանիկ ու հաւատարիմ հպատակներ ըլլաք : Ահա դուք բանտարկուած էք և այս վայրկեանէն զձեզ զերի կը ճանշնամ :

Ժողովորդը սարսափեցաւ , իր բոլոր յոյսերն ու երազները անձկութեան մէջ մարեցան : Ինչպէս ամբաս ջինջ ու պաճառ երկինքէ մը ետքը , երբ յանկարծ փոթորիկ մը կը փրթի , կայծակները կը շառաչեն և կարկուտի տարափը դաշտի հունձքը կը զարնէ , պատուհանները կը կոտորտէ , տանիքներուն ծածկերը կը ցանցնէ , պարտէզներուն պտուղները գետին կը սփռէ և նախիրն ու հօտը բառաչելով տուն կը փախչին ու կը ճգնին իրենց փարսխը կոտրել , երկրագործը իր աշխատանքին փճացումը տեսնելով ձեռքերը ծունկերուն կը զարնէ , այնպէս ալ բանախօսին բառերը Աքատեան պարզուկ գեղջուկներուն սրտին վրայ նոյն սոսկալի տպաւորութիւնը գործեցին , երբ այդ դատաւիճիւր լսեցին , յուսահատութեան ճիչ մը արձակեցին , շուարած մնացին ու չէին գիտեր ի՞նչ ընել : Անխօս զարմացումով վայրկեան մը լռեցին ու իրենց սրտի բարախումը լսեցին : Յետոյ կակիծի և զայրոյթի ողորմելի ճիչ մը բարձրացաւ . բարձրացաւ , ուռճացաւ և մեծ աղմուկ մը եղաւ : Ամբողջ խուժանը մէկ զսպանակէ շարժած՝ ոտք ելաւ և աւաղեղրին վրայ քայող կատաղի և փրփրաբաշ ալիքներու նման , զէպի զուռը վաղեց խելայեղ բայց զուռը գոց էր ու ի՞զուր էր փախուստի ամէն յոյս : Ինչպէս կոհակ-

ները իրենց վայրի բաղխումովը կը ջախջախին ու փրփուրներով կը մեռնին, այսպէս ալ գեղջուկներուն ամբակուռ սրտերը այդ բախումէն յուսահատ արտասուելու սկսան:

Այն տունը որ աղօթք ու սաղմոս միայն արձագանգած էր, ան՝ մոլեզին աղաղակներով և ողորմելի մորմաքումով մը լեցուեցաւ: Այն սրտերը՝ որ մեղեդիներու ալիքին վրայէն աղօթքի թևերով վեր կը երթային, այն սրտերը հիմա կտրտած ու փլած վար կը գլորէին:

Յանկարծ ձեռք մը ամբոխին գլխէն վեր վերցաւ, երկաթագործին ձեռքն էր որ աղմկալի խուժանին վրայ կը բարձրանար: Անոր գէմքը հրաշքով մոլեգնած ու կամկարմիր կտրած էր. Ան զայլոյթով մը դռնէն:

— «Կործանի՛ն Անդղիացի բռնաւորները, գետինն անցնին անոնք, մենք երբեք հաաղանդութեան հաւատերդումը ըրած չենք. մահ այս օտար գինւորներուն որ եկած են մեր տունները, հունձքը և արջառները յափշտակել:»

Դեռ պիտի խօսէր, բայց գիտնոր մը ապտակ մը զարկաւ բերնին և գինքը սալահատակին վրայ գլորեց:

Մէկէն, ահարկու կոխ մը փրթաւ: Բայց աղմկալի կռուին ատեն, դասին դուռը բացուեցաւ ու Հայր Ֆէլիսան լուրջ կերպարանքով մը խորանին սանդղամատին վրայ կայնեցաւ. Ձեռքը վերցուց, չարժում մ'ըրաւ, խռովայոյզ ամբոխը լռեցուց և իր սիրելի ժողովուրդին խօսիլ ուզեց: Իր ձայնը խոր ու վսեմ էր, չափուած ու տխուր էին իր չեչտերը, ինչպէս զարթուցիչ ժամացոյցը աղմուկալի որոտքէն ետքը, յստակ ու որոշ կը զարնէ, այնպէս ալ որոշ և յստակ էին տէրտէրին բառերը. անոնք քիչ մը զողովջ ու քիչ մ'ալ յուսահատ էին:

— «Ի՛նչ կ'ընէք զաւակներս, աս ի՛նչ խենդութիւն է որ կ'ընէք: 40 տարի ձեր մէջ աշխատեցայ, քառասուն տարի մազերս ձեր մէջ ճերմկուցի, ոչ թէ խօսքով այլ գործքով ձեզի սորվեցուցի Աւետարանին «Զիրար Սիրեցէք» մեծ վարդապետութիւնը: Մօս է իմ աշխատանքիս, տքնութեանս, ծովիս ու աղօթքիս արդիւնքը: Այս-

չափ չ'ուտ մոռցաք ներդրութեան ու սիրոյ բարձր դասերը:

Գիտէ՞ք, այս տունը խաղաղութեան Իշխանին տունն է և դուք վայրագ գործերով, ատելութեամբ լեցուն սրտերով զայն պիտի պղծէ՞ք: Ահա տեսէ՞ք, հոն է խաչեալ Փրկիչը, խաչին վրայէն ձեզի կը նայի: Ահա տեսէ՞ք, այդ նայուածքները համակ սրբութիւն, հեզութիւն և գորով են: Տեսէ՞ք, ի՛նչպէս իր աչքերը վեր կը վերցնէ, մտիկ ըրէ՞ք, ի՛նչպէս իր նուազկոտ չրթունքները տակաւին «Ո՛վ Հայր, ներէ ասոնց» կը կրկնեն: Մենք ալ նոյն աղօթքը կրկնենք, Մենք ալ նոյն աղօթքը կրկնենք, երբ ամբարիշտը մեր վրայ կը յարձակի. նոյն աղօթքը հիմա կրկնենք և ըսենք «Ո՛վ Հայր, ներէ ասոնց»:

Կարճ՝ բայց ազդու էին իր կշտամբանքի խօսքերը: Այս ծանր յանդիմանութիւնը ժողովուրդին սրտին վրայ խոր տպաւորուեցաւ և անմիջապէս խռովայոյզ կռիւին՝ ապաշխարանքի հեծեծանքը յաջորդեց: Անգամ մ'ալ այդ ջախջախուած սրտերը վեր բարձրացան և կրկնեցին. — Ո՛վ Հայր, ներէ՛ ասոնց:

Իրիկուան պաշտամունքը սկսաւ: Մոմերը խորանին մէջ կը վառէին, տխուր ու զողովջ էր տէրտէրին ձայնը: Նա օրհներգ ու սաղմոս կը կարդար, կ'աղօթէր, իսկ ժողովուրդը ոչ միայն չըրթունքով, այլ սրտով ալ անոր կը հետեւէր: Անոնք միարեւրան «Ողջոյն քեզ Մարիամ» ը երգեցին ու ծունր դրած երկրպագեցին: Իրենց հոգին պաշտամունքի պակուցումովն ու յափշտակութեամբը հմայուած աղօթքի ջերմնաւորութեամբ վեր բարձրացան ինչպէս եղիա հրեղէն կառքերով երկինք կաւ:

Սաեայն գոյժը գիւղին մէջ լսուած էր, կիներն ու տղաքը տունէ տուն կը թափառէին, կուլային ու կ'ողբային: Իվանձէլին երկար ատեն իր հօրը դրան վրայ կիցած՝ աջ ձեռքով աչքերն արեւուն շեշտակի ճառագայթներէն հովանաւորած կ'սպասէր: Ձեռքը ճակտին վրայ դրած՝ անձկոտ կը նայէր, երբ վերջապէս արեւը գիւղին վտոյցները կը լուսաւորէր, ծածքերդերը կ'օսկեզօծէր, և պատու-

հանները կը բոցավառէր :

Ներսէս խնճոյքի սեղանին վրայ սպիտակ ծածկոցը երկար ատենէ իսկ էր որ փռուած էր անոր վրայ կը կենային ցորենի ծաղիկներով բուրու մնաւէտ անուշահոտ մեղրը , հոն էր թարմ պանիրն ու գինին կը թզան և հոն՝ սեղանին գլուխը՝ կը կենար երկրագործին բազկաթուրը : Նէ՛ հոս այս վիճակին մէջ իր հօրը դրան առջև կեցած՝ կը սպասէր ու անդին արեւը երկար շուքեր կը ձգէր ընդարձակ ու կանաչադարձ մարզին վրայ : Ո՛հ , այդ շուքերէն աւելի երկար ու աւելի մթին ստուերներ տարածուած էին իր սրտին վրայ : Մարգագետինը իր անուշահոտ բոցը երկինքն ի վեր կը ղրկէր : Նէ՛ այլ իր սրտին խորերէն բարեսիրութեան , հեղութեան , սիրոյ , յոյսի համբերութեան ու ներողութեան խառնուրդ , ազօթք բարձրացուց :

Երբ եկեղեցիին տխուր գմբէթէն մեղեդիներ կը բարձրանային ու խորանին մէջ մոմերը կը սպառէին , երբ բոյն դարձող թռչնիկը գուլարանութեան մրմունջը կ'արձակէր , ինք այլ նուիրական ժամուն կապոյտ տաճարին մէջ անգիտակցօրէն իր սիրտը բոլոր յոյսերովը մէկտեղ իբր ողջակէզ կը պատարագէր :

Այդ խորհրդաւոր վայրկեանէն ետքը , մոռցաւ իր վիշտն ու անձը , սկսաւ գիւղին մէջ թափառիլ և վշտահար կիները իր նայուածքներովն ու սիրալիւր խօսքերովը մխիթարել : Զանոնք կը մխիթարէր որոնք իրենց անական հոգերէն , իրենց զաւակներու յոգնութենէն ստիպուած միջնադ դաշտերէն յամեցող քայլերով տուն կը դառնային : Անոնք տուն կուգային իրենց վիրաւոր սրտին կակիծները ողբալու , տուն կուգային յարգաւորքին տակ իրենց վշտերը լայու :

Իվանճէլին հոս կը վազէր ու հոն , հոս մխիթարական խօսք մը կ'ըսէր , հոն սիրալիւր համակրութիւն մը կը ցուցնէր ու երբ իր բառերը վշտահար սրտի մը առջև կը փչրէին , երբ իր համակրելի խօսքերը անյաջող մնային , իր տխուր և կարեկից նայուածքները , իր արցունքները օգնութեան կը հասնէին : Երբ Նէ՛ հոս հոն կը թափառէր , կարմիր արեւը Սինայէն իջնող մարգարէին նման , իր դէմքը ոսկեղէն գոլորշիով ծածկած՝ մարը կը մտնէր և Անճէլիսը գիւղին մէջ սեղմիկ կը հնչէր :

Նոյն միջոցին իրիկուան մթաստուերին մէջ , Իվանճէլին եկեղեցւոյ բակին մէջ կը դեգերէր : Ներսէս կատարեալ լուսթիւն կար : Ի՛նչուր դռներուն և պատուհաններուն առջև կեցաւ ունկնդրեց , իզուր . ձայնի մը , փափսուքի մը և հրեշտակի մը սպասեց . ոչ ձայն կար և ոչ այլ փափսուք մը լսուեցաւ : Այլ կըրցաւ համբերել , ըզգացումները զինքը յաղթահարեցին , Նէ՛ թրթռուն ձայնով մը « Գարբիէլ » պոռաց . պոռաց բայց պատասխան մը չստեցաւ . մեռնէր ու տապաններէն ձայն մը չստեցաւ , ոչ այլ , հնդաններու աւելի մոայլ գերեզմանէն ձայն մը եկաւ : Այդ նուիրական կենդանի չիւրիմը աւելի մթաստուեր և աւելի լուռ էր : Իր Զայնին ալիքները երկարեցան , լայնցան բայց արձագանգ մը իսկ չդարձուցէն : Վեր նայեցաւ , լուռ երկինքին նայեցաւ և աստղերը լուսաւորեցին իր արցունքոտ նայուածքները : Նէ՛ յուսահատ սրտով կամացուկ մը իր հօրը ամայի տունը դարձաւ :

Օճախին կրակը մարելու վրայ էր , ձեռք մը դպած չէր սեղանին , բոլոր սենեակները դատարկ ու տխուր էին և կարծես վախի ցնորքներով լեցուած էին անոնք : Իր քայլափոխը սենեակին տախտակաւածին վրայ , իր ոտնաձայնը սանդուղին վրայ տխուր կ'արձագանգէին ու ինք կը սոսկար :

Խոր գիշերուան մէջ անմխիթար , անձրևի տարափներէն արթընցաւ որոնք բարձրաձայն կիյնային պատուհանին մօտ , ժանտաթիւր գենին թողած տերեւներուն վրայ : Կայծակը սրարչաւ կը փայտատակէր , արձագանքող որոտումին գոռումը իրեն կ'ըսէր թէ Աստուած երկինքն է ու իր ստեղծած աշխարհը կը կառավարէ :

Իսկոյն յիշեց նօտարին պատմած պատմութիւնը , յիշեց որբ աղջիկը , յիշեց երկնի արդարութեան վրայ լսած խօսքերը ու իր խռոված սիրտը սփոփեցաւ , հանդարտեցաւ խռովայոյզ ուղեղը , ու Նէ՛ խաղաղիկ մինչև առտու քնացաւ :

Ե

Այդ օրէն ի վեր, արեւը չորս անգամ ծագած ու մարած էր ու ահա հինգերորդ օրը առտուն կանուխ աքաղաղը բակին մէջ քրնացող տիկիններուն կը խօսէր։ Աքատեան գեղջկուհիներ մերձակայ գիւղերէն ու ագարակներէն կ'ելլէին ու ղեղնորակ արտերուն վերայէն սգալի թափորով մը ծովեզրը կուգային իրենց հետ տնական գոյքերով լեցուած ահագին սայլեր վարելով։

Անոնք անտառին մէջ ու ճամբուն մանուածոյ ոլորտքը մտնելէ առաջ, կը կենային և ետ դառնալով կը նայէին որ անգամ մ'ալ տեսնեն այն սիրելի բնակարանները որոնք ա'լ յաւիտեան իրենցը պիտի չըլլային։ Իրենց քովն իվեր պղսիկ տղաքը կը վազէին ու եղները յառաջ կը վարէին. այս սիրուն մանուկները իրենց փոքրիկ ձեռքերուն մէջ քանի մը խաղալիկ առնել չէին մոռցած։

Այսպէս, այս կիները Կապիէրոյի խորշը կ'աճապարէին ուր գեղջուկներուն կահ կարասիքը ծովեզրին վրայ խառնափնթոր կերպով դիզուած կը մնային։

Ամբողջ օրը, մակոյկները՝ աւաղեղրին վրայի գոյքերը նաւ կը փոխադրէին ու ամբողջ օրը, սայլերը գիւղէն ծովեզրը կուգային։

Կէս օրէն ետքը շատ ուշ, ա'լ երբ արեւ մարելու մօտ էր, և կեղեցիին բակէն թմբուկի ձայնը լսուեցաւ. իսկոյն կիներն ուսողաքը հոն վազեցին։ Մէկէն, եկեղեցիին դուռը բացուեցաւ, դուրս ելան ոտտիկաններն ու երկար ատեն բանտուած՝ այլ համբերատար Աքատեան գեղջուկներն անոնց հետեցան։ Նոյնիսկ ինչպէս պանդուխտները, որոնք իրենց հայրենիքէն ու պապենական տունէն հեռի կը ճամբորդեն, կ'երգեն ու երգելով կը մոռնան իրենց յոգնութիւնն ու կակիծը, այսպէս ալ Աքատեան գեղջուկները երգեր իրենց չըթունքին վրայ, եկեղեցիէն դէպի իրենց կիներու և աղջիկներու

քով կ'երթային։

Պատանիները առջևէն կ'երթային, ծերեր անոնց ետէն կուգային, իսկ երիտասարդներ միաձայն և դողդոջ չըթունքով կաթոլիկ միախոնարութիւններու մեղեդի մը կ'երգէին։

«Ուլ Փրկչին նուիրական սիրտը, ուլ անսպառելի աղբիւր, այսօր մեր սրտերը զօրութեամբ, հլութեամբ ու համբերութեամբ զօրացուր։»

Իսկոյն ծերունիները՝ որ կը քայլէին և ճամբուն քով կայնող կիները՝ իրենց ձայներովը՝ անոնց միացան այդ նուիրական Սաղմոսը երգելու։ Եւ վերը, օդին մէջ խաղցող թռչուններն իրենց երգը այս հոգնուաղին խառնեցին, և երգերու այս միացումը խորանին ընդունելի խունկի մը պէս կապոյտն ի վեր բարձրացաւ։

Իվանձէլին կէս ճամբան կեցած էր, վիշտը զինք յաղթահարած չէր, տառապանքի ժամուն մէջ զօրաւոր էր։ Հոն, հանդարտ ու տխուր կանգնած՝ սպասեց, մինչև որ թափորը իրեն մօտեցաւ։ Նէիր աչքերը անոնց վրայ պտրտուց ու փնտռածը գտաւ։ Նէիր Գարբիէլին յուզումէն տփուեցած դէմքը տեսաւ, իր աչքերը արտասուքով լեցուեցան ու փութկոտ քայլերով զայն զիմաւորելու վազեց։ Անոր ձեռքը բռնեց ու իր զլուխը անոր ուսին վրայ դրաւ ու ըսաւ, «Ուրախ եղի՛ր, Գարբիէլ, եթէ իրաւ մենք զիրար կը սիրենք, կեանքի մէջ ինչ դժուարութիւն ալ որ պատահի, մեզ պիտի չի կրնայ փնասել»։

Այս խօսքերն ըսաւ ու ժպտեցաւ, բայց մէկէն կայնեցաւ, տեսնելով որ իր հայրը կամաց կամաց կուգար։

Աւաղ, որչափ փոխուած էր ծերուկին դէմքը, անոր երեսին փայլը մարած ու աչքերուն հուրը անհետացած էր։ Անոր ոտքերը ծանր կը չարժէին, կը կքէին իր կուրծքին մէջի ծանր սրտի բռնան տակ։ Նէիր իր հօրը այս վիճակը տեսաւ, քովը վազեց, ժպիտով ու հառաչանքով անոր վիզին փարեցաւ, սիրալիլ խօսքեր ըսաւ, բայց ի զո՛ւր էին ատոնք ամէնը։ Ա'լ միխթարանքի խօսքերն անոր չէին ազդեր, ա'լ հառաչանքներն ու տխուր նայումքներն

չէին կրնար այդ քարացած սիրտը ամօքել :

* *

Երբ ծովեզրը հասան, անկարգութիւն մը, աղմուկ մը ու նաւարկելու տարօրինակ զրգուում մը տիրեց : Ամէն բան շփոթութեան մէջ ինկաւ, բեռնաւորած նաւակները արագ արագ կը բանէին, և փութաջան կը թիալարէին, աս խառնակութեան մէջ կիներն իրենց էրկներէն զատուեցան և մայրերը շատ ուշ տեսան թէ իրենց զաւակները ծովեզրին վրայ մնացած են. անոնք մոկեղին ու սրտառու կերպով ձեռքերնին անոնց երկնցուցին. բայց ա՛յ ուշ էր : Պատիլն ու Գարրիէլը իրարմէ ռաժնուած տարրեր նաւերու մէջ էին. իսկ Իվանձէլին յուսահատ ու գունատ՝ ծովեզրին վրայ իր հօրը քով կանգնած էր :

Դեռ գործը կէսը եղած չէր, երբ արևը մարը մտաւ, վերջապէս աղօտացաւ, մութը տիրեց և բարձրացած ուկէանը աճապարանքով ծովեզրէն քաշուեցաւ գնաց : Աւազեզրը մակնթացի ալիքներէն վտարուած լողերով և սպլուկ ծովասէզերով ծածկուեցաւ :

Ծովեզրէն քիչ մը անդին Աքատեան անտուն գեղջուկները զընչուներու կամ ճակատամարտէ վերջ պաշարող բանակի նման սալերուն և գոյքերու դէզերուն մէջ գիշերեցին : Փախչիլն անկարգի էր քանզի իրենց առջևը մութ ու անհուն ծովը ու իրենց քովի պահապան գինուորները փախուստի ամէն միջոց արգելած ու ամէն յոյս կտրած էին :

Սլէկոծող ուկէանը մինչև իր վերջին խոռոչները նահանջեց, աւազեզրին խիճերն ու քարերը գլտորելով ետեւն ի վար տարաւ և նաւաստիներու խրած նաւակները եզերքին վրայ թողուց :

Բանի որ գիշերը կը յառաջանար, նախիրն ու հօտը արօտներէն տուն կը դառնային : Խոնաւ ու հանդարտ օդը անոնց ստինքներուն կաթնաբոյր հոտով լեցուած էր : Անոնք ազարակներու հանրածանօթ արդկափափկին առջև կեցած, կը բառաչէին, կը մայէին և երկա՛ր երկա՛ր կ'սպասէին կովկիթներու ձայնին. իզու՛ր կ'սպասէին այն խնամող ձեռքերուն որ իրենց կաթով լեցուն ստինքները կ'թէին : Լոռթիւն կը տիրէր փողոցներուն մէջ, Անձէլիւսը եկեղեցիին աշ-

ՍՏԻՐ ՆԵՐՍԷՍ ՇՆՈՐՀԱԼԻ
Գ Ր Ա Դ Ա Ր Ա Ն
ST. NERSES SHNORHALI
LIBRARY
ARMENIAN PRELACY

տարակէն չէր հնչեր, ընկերիկներէն մօլխ չէր բարձրանար ու ոչ ալ պատուհաններէն ճրագներու լոյսը կը ցոլանար:

* *

Բայց նոյն միջոցին, անտուն գեղջուկները, փոթորկին՝ ալիքներուն վրայէն բերած ու աւազեղրին վրայ ցանցնած փայտերը ժողվելով՝ մէկ մէկ կրակ վառեցին: Այդ կրակին բոլորտիքը մթաւատուեր ու տխուր կերպարանքներ կաշին, կիներու և մարդոց ձայնին հետ մանուկներու ճիչն ալ կը լսուէր:

Մայրնայի ծովեզրին վրայ թափառող նաւարկ Պօղոսին նման, գիւղին հաւատարիմ քահանան, մէկ խարոյկէն միւսին քով կ'երթար, ինչպէս երբեմն իր թեմին մէջ ծուխէ ծուխ, կ'երթար ու վըտացեալները կը մխիթարէր, կ'օրհնէր ու կը զուարթացնէր:

Մինչ այսպէս կը պտըտէր, հասաւ հոն ուր Իվանճէլին իր հօրը քով նստած էր: Տէրտէրը՝ պղպայցող կրակին լոյսով՝ ծերուկին թորչումած ու տոբոյն դէմքը տեսաւ ուր խորհուրդ չկար ու յուզում մը զայն չէր ոգեւորեր: Նա կը նայէր ու չէր տեսներ, սիրտը կը տրոփէր, բայց հոն կեանք չիկար, Մերունին՝ աւաքները կոտրած ժամացոյցի մը կը նմանէր:

Ի զուր Իվանճէլին իր սիրալիր բառերովն ու գորովալի խօսքերովը զայն զուարթացնել կը ջանար: Ի զուր անոր կերակուր կուտար, ծերունին չըթունքները գոցուած էին: Ոչ կը շարժէր, ոչ կը խօսէր, ոչ կը լսէր, այլ դատարկ աչքերով պիչ պիչ կրակին կը նայէր:

— «Պէնէտիքիթ», ըսաւ քահանան իր սիրալիր եղանակովը: Ուզեց աւելի խօսիլ, բայց իր սիրտը շատ լեցուած էր: Բառերը իր եզուին վրայ կը կարկամէին, ինչպէս սոսկալի տխուր տեսարանի մը առջև մանկան մը ոտքերը դրան սեմին վրայ կը կտաին. ինչպէս հիւսիսային ցուրտ քամիին առջև քիււերէն կաթկթող ջուրը կը սառի, այնպէս ալ վշտի այս ահաւոր տեսարանին առջև ծերունի քահանային չեշտերը սառեցան:

Վշտի այս ողորմելի տեսարանէն յուզուած լոկի իր ձեռքը Իվանճէլինի գլխուն վրայ դրաւ ու արտասուալի աչքերը վեր վեր-

Իր ձեռքը Իվանճէլինի գլխուն վրայ դրաւ ու արտասուալի աչքերը վեր վերցուց:

ցընելով լուռ աստղերուն նայեցաւ որոնք իրենց յաւիտենական շաւիղին մէջ կը շարժէին, մահկանացիներուն զրկանքներէն ու տառապանքներէն անխռով: Աստղերուն նայեցաւ որոնք երկուսն ու առջի օրուան պէս ուրախ էին, լոյս կը տփռէին՝ առանց համակրանքի այն խղճուկ մարդերուն որոնք վարը վշտերու և զրկանքի տակ ճնշուած էին:

Քահանան այդ խորհրդաւոր նայուածքներով լռիկ աղօթելէ ետք, վար առաւ աչքերը, Իվանէշկինի քով նստաւ ու երկուքը լացին լուռ ու մունջ:

Յանկարծ, հարաւէն լոյս մը փրթաւ, աշնան արեւնադոյն լուսնին նման որ երկինքի թիւրեղէ պատն ի վեր կ'ելլէ ու հորիզոնին վըրայէն իր տխտանեան հարիւրաւոր բազուկները բռններուն ու մարգերուն վրայ կը տարածէ և շուքերը իրարու վրայ կը բարպէ. որ ուլկէանի ահաւոր կուրծքը արշալոյսով կը չլարչէ և անոր փըրփըրալի կոհակները արծաթ լոյսով կը շաղէ:

Արեւնադոյն լոյս մը փրթաւ ու սկսաւ գիւղին տանիքներուն վըրայ աւելի ու աւելի բոցավառիկ ու երկինքին, ծովուն ու խաւրրախած նաւերուն վրայ փայլիլ: Կրան - Բրէի գիւղին յարդաւիքներէն մուխի հսկայ սիւններ կը բարձրանային որոնց սև ծալքերուն և գանգուրներուն մէջէն բոցի ճայթփումները խաւրոյկի կասկարային վրայ զողզողացող նահատակի մը ձեռքերուն նման դուրս կը մխրձէին ու վար կիյնային:

Քանի որ հովը խանձող փայտերն ու տանիքներու ծածքերը կը վերցնէր, զանոնք կը ստուռաթէր ու երկինքէն կրակ կը մազէր խաւոյն հարիւրաւոր տանիքներուն վրայէն բոցավառն ծուխ մը սկըսաւ բարձրանալ: Ծովեզրին վրայ գիշերող մարդերը և նաւին մէջ բանտուած գեղջուկները սարսափով տեսան այս բանը, քիչ մը առեն անխօս ու քարացած կեցան ու մէկէն կսկծալի անձկութեամբ պրտացին՝

«Կրան - Բրէի չքնաղ գիւղին մէջ ա'լ պիտի չտեսնենք մեր տունները»:

Աքաղաղները բակին մէջէն բարձրաձայն կանչեցին, կարծեցին

թէ արշալոյսը ծագած է, իրիկուան գեղիւտին հետ արձառներուն բառաշխենն ու ոչխարներուն մայունը սկսաւ գալ շուներու հաջիւնէն ընդմիջուած: Յանկարծ ծովեզրէն սարսափի աղաղակ մը բարձրացաւ, ձիերը իրենց ոտնակապերը և դոմէշներն իրենց փողկապերը կտրած՝ վալրաչունչ ու մոլեգնած կերպով մը փախախտեցին ու դոմերէն դուրս, դէպի մարգագետին կը վազէին: Սոսկումի աղաղակ մը բարձրացաւ որու նմանը, Նեպրասաքան չըջագծող անտառներուն ու մարգերուն մէջ թափառող վաչկատունը միայն գիտէ, որ իր անուշ քունէն սարսափահար՝ ոտքի կ'ելլէ երբ վաչքի ձիերն ու բառաչող ցուլերու խուճերը մըրկի նման գետը ջուր խմկ կը վազեն:

*
*
*

Քահանան ու աղջիկը այս ահաւոր տեսարանէն յաղթանարուած, անխօսուկ սոսկալի տեսլին կը յառէին: Կը տեսնէին բոցերու նախձիրը, կը տեսնէին արհաւիրքը որ կը կարմրէր ու կը տարածուէր ու իրենց գիւղը հոյ ճարակ կը դարձնէր Անոնք դարձան իրենց լուռ ընկերոջ խօսելու համար: Ծերունին իր նաւարանէն վար զլորած և ծովեզրին վրայ տարածուած էր. անշարժ էր այն կերպարանքը որմէ հոգին բաժնուած էր յաւիտենապէս:

Քահանան կամացուկ մը ձերուկին անշունչ զուխը վերցուց, և օրիորդն անոր քով ծնրադրեց ու իր սոսկումին մէջ բարձրաձայն ողբաց: Նէ գլուխը իր հօրը կուրծքին վրայ դրաւ ու մարնցաւ: Գիշերուտն մէջ երկար ժամեր մոռացումի անուրջներու մէջ ընկղմած, երկար ժամեր իր կսկծալի սիրտը հօրը անշարժ կուրծքին վըրայ զրած քնացաւ: Երբ վշտի նուազումէն արթնցաւ, իր շուրջը բոլորած մեծ բազմութիւն մը տեսաւ. տեսաւ բարեկամներու տըխուր դէմքեր որոնք ողորակի նայուածքներ կը ձգէին իր վրայ: Անոնց աչքերը տփույն, արցունքոտ ու գորովէն տխուր աշտայայտիքովը գունաւորուած էին:

Աչքը բացաւ զեռ գիւղը կը վառէր. հրդեհած տունները դաշտավայրը կը բացավառէին ու կարմրած երկինքը ամբողջին գէմքերը կը լուսաւորէր: Նէ արթնցաւ, ու իր խնկակորոյս մտքին անանկ կը

Թրուէր թէ զատաստանի առտուն էր. թէ աշխարհ բոցերու մէջ կը հալէր ու մարդիկ ոտքի կեցած՝ իրենց բաղդին կրօնատէին :

Այն ատեն քահանային ընտանի ձայնը լսեց որ կ'ըսէր—«Հոս այս ծովեզրին վրայ թաղենք մեր բարեկամին մարմինը . երբ օր մը բաղդը կամի որ մեր անձանթը աքսորէն հայրենիք զառնանք, ան ատեն իր նուիրական աճիւնը եկեղեցիին բակը կը թաղենք յուղարկաւորութեան նուիրական արարողութիւնով :

Անոնք աճապարանքով մը Կրան-Բրէի երկրագործը ծովեզրին վրայ թաղեցին : Մահազանգը իր տխուր լալօնը չէր հնչեր . ոչ տիրացիներու մահերգը կը լսուէր . ոչ ալ սաղմոս մը կարդացուէր : Միայն հրդեհած գիւղին ծխացող տունները իբր ջահ կը վառէին այգ անշուք թաղումին :

Քահանան աղօթք մը ըրաւ ու յանկարծ ծովը սգալի շեշտերով և վսեմ ձայնով մը իր վանկերուն պատասխանեց : Ծովը իր մըռնչիւնը մահերգին խառնեց, ինչպէս երկիւղած ամբոխը իր ձայնը քահանային աղօթքին մը միացնէ :

Մակընթացն էր որ ովկէանին վրայէն ծագող տառջին արշալոյսին հետ, փութկոտ և հետաշունչ դէպի ծովեզրը կուգար՝ սա տխուր ժամուն մէջ իր վայրի շեշտերը մահկանացուներու հեծեծանքին խառնելով :

Անգամ մ'ալ նաւարկութեան զրգիւն ու ձայնը բարձրացան և տեղատուութեան հետ նաւերը խաբխիւր վերցուցին ու նաւահանգիստէն հեռացան : Հեռացան Կրան-Բրէի գեղջուկները ու իրենց ետեւ մեռեալը թողուցին ծովեզրին վրայ, ու չքնաղ գիւղը իր աճիւնին, աւերակներուն մէջ :

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ

Ա.

Կրան-Բրէի չքնաղ գիւղին վառելէն ետքը շատ մը հոգեմաշ տարիներ անցեր էին . շատ մը տարիներ այն օրէն՝ երբ բարձրացող մակնթացին վրայէն բեռնաւորած նաւերը հեռացան ու ազգ մը իրենց հետ իր տնական գոյքերով աքսոր տարին — անվախճան աքսոր մը որուն նմանը պատմութիւնը երբեք արձանագրած չէ : Աքատեան գեղջուկները իրարմէ անջատ, հեռաւոր եզերքներ ցամաքեցին, ինչպէս հիւսիսային արեւելեան հովը Նիւֆուտունտէնտի ամուռնքը միմեցնող մշուշին շեղակի կը զարնէ ու բուրդ և բզիկ ըրած՝ հոս հոն կը ցրուէ, բաղդի փոթորիկն ալ Աքատեան գեղջուկները հոս հոն ցրուեց անգլթօրէն :

Այս անտէր, անտուն ու անյոյս գեղջուկները քաղքէ քաղաք թափառեցան ու հիւսիսի ցուրտ լճերուն վրայէն արեւտապ հարաւի անտառները զեզերեցան, ծովուն ամալի եզերքներէն անցան այն երկիրը ուր Զրեու. Հայրը (Միսիսիսի) իր ձեռքերով բլուները գրկած կը քաշքշէ ու ովկէանի խորշերը կը տանի՝ անոնց աւազին մէջ մամուլին ցրուած ոսկորները խորունկ թաղելու համար : Անոնք կը թափառէին և բարեկամներ ու տուն, հայրենիք կը փնտռէին, բայց շատ մը յուսահատ և սրտարեկ անձեր կային որոնք ա'լ օճախ ու բարեկամ չէին փնտռեր, իրենց կոխած գետնէն գերեզման մը կուգէին, ափ մը հող միայն՝ իրենց հոգեմաշ զլուխը հանդչեցնելու համար :

Գեղջուկները ուր որ կ'երթային իրենց գլխուն պատահած դէպքերը կը պատմէին ու կը զրէին : Իրենց պատմութիւնը եկեղեցիներու գերեզմանոցին քարէ պնակեաներուն վրայ գրուած կը կենայ մինչև այսօր :

Այս խղճուկ աքսորականներուն մէջ աղջիկ մ'ալ կար որ երկարատեանէ ի վեր կը սպասէր : Նէ խոնարհ ու հեզ էր և բոլոր պատա-

հարները համբերութեամբ կը կրէր : Բայց աւա՛ղ , իր գեղանի տա-
րիքին առջեւ , կեանքի՛ լուռ , ընդարձակ ու սոսկալի անապատը կը
տարածուէր : Ինչպէս արեւմուտի անապատին մէջէն ճամբորդին շաւ-
ղին վրայ մարած կրակներն ու արեւուն առջեւ ձերմկած ոսկորները
կ'երևին , ներս կեանքին շաւիղն ալ շատ մը հողակոյտներ ունէր
իրը ուղի . հողակոյտներն անոնց որոնք իրմէ առաջ տառապած , իր-
մէ առաջ տանջուած էին , որոնց հրայրքը մարած և յոյսը վազուց
մեռած ու անհետացած էր :

Ներս կեանքին մէջ թերի , անկատար ու կիսատ մնացած բան
մը կար , ներս կեանքը կարծես տարօրինակ նահանջ մ'ունէր . ինչ-
պէս ահաւոր պիտի ըլլար երբ արեւոտ և իր երգերով հիանալի Յու-
նիսի առաւօտ մը յանկարծ երկինքի մէջ կանգ առնէր , ու կամա-
ցուկ մը արեւելեան հորիզոնն ի վար իջնէր և կորսուէր հոն ուրիշ
զեռ նոր ծագած էր , այնպէս ալ ահաւոր էր ներս կեանքը , զի սիրոյ
արեւը զեռ նոր ծայր տուած էր անոր սրտին մէջ ու իր առաջին ցոյ-
քերուն մէջ մարած էր :

* *

Երբեմն քաղաքի մը մէջ կանգ կ'առնէր մինչև ներքին տեղոտ
մղում մը զինք յատաջ վարէր ու անհանգիստ բաղձանք մը — հողին
ծարսուն ու անօթութիւնը — զինք ստիպէր անվերջ փնտռաւքն ու
անվախճան ձիգերը կրկնել : Երբեմն եկեղեցիի գաւիթին մէջ կանգ-
նած՝ շիրիմներուն կը նայէր ու երբեմն անշուք , անծանօթ հողա-
կոյտի մը քով նստած՝ կը խորհէր թէ արդեօք սա ցուրտ բունձ-
երուն տակ աճիւնացած չէ՞ այն սիրտը զոր այսքան կարօտով կը
փնտռէր , հոս չի՞ հանգչիր արդէն այն հողին զոր իբրեւ ստուեր կը
հալածէր :

Կը խորհէր ու ինք ալ կը բաղձար անոր քով ննջել :

Երբեմն չիփթ ձայն մը , զրոյց մը , անյօղ ու անկապ փափառք
մը իր օղային ձեռքով նշան կուտար իրեն յառաջ երթալ : Երբեմն
կը խօսէր անոնց հետ որոնք իր սիրականը տեսած էին , որոնք իր
կարօտով փնտռած՝ Պարբիէլը ճանչցած էին : Բայց անոնք որոշ
բան մը չէին ըսեր , ոմանք կ'ըսէին թէ չա՛տ առաջ , չա՛տ հե-

Կը խորհէր ու ինք ալ կը բաղձար անոր քով
ննջել :

ուս տեղ մը տեսած կամ մոռցած էին : Ոմանք ալ կ'ըսէին. — «Գար-
րիէլ Լաժօնէսը, օ՛, այո՛, մենք զինքը տեսանք. իր հօրը, եր-
կաթագարձ Պատկին քովն էր, երկուքն ալ մարդերը գացին, եր-
կուքն ալ անտառապահներ, նշանաւոր որսորդներ, ու կարժաձկ-
ներ են :

Ուրիշներ կ'ըսէին — «Գարրիէլ Լաժօնէսը. այո՛, այո՛, տեսանք.
Լուիզինայի ցածալայրերուն մէջ կը ճամբորդէ» . ու . կ'աւելցը-
նէին . «Սիրուն աղջիկ ինչու՞ միշտ զայն կ'երագես ինչու՞ այդքան
երկար անոր կը սպասես, ա՛լ Գարրիէլին չափ գեղեցիկ ու ազնիւ
երիտասարդ չկայ՝ հոս, չկա՞ն ուրիշներ որոնք անոր չափ վեհանձն,
փափուկ ու ազնիւ սիրտ մը կրեն և ճշմարիտ հողի ունին : Ահա՛
նօտարին տղան Պէպթիսթ Լը Պլանը հոս է. հոս է անոր երկար տա-
րիներ քեզ սիրած է, եկու՛ր ձեռքդ անոր տուր, անոր հետ երջա-
նիկ եղիր : Մէկ հերիք հոս հոն թափառիս, ա՛լ հերիք վնասես այն
սիրտը որ, ո՞վ գիտէ . . . : Շատ գեղեցիկ ես, չենք փափաքիր որ
դուն Սր. Կատարինէի խոպոպները հիւսել մնաս, (ամուրի մնաս)
չենք կրնար թողուլ քեզ այդ գործն ընելու, քանզի շատ գեղե-
ցիկ ես :»

Իվանձէլին լուրջ՝ այլ տխուր կերպով կը պատասխանէր, «Ո՛հ,
ո՛չ չեմ կրնար ձեր առաջարկն ընդունիլ, ուր որ սիրտս գացած է,
հոն կը հետևի, հոն կ'երթայ ձեռքս և ոչ ուրիշ տեղ : Մէկ անգամ
սիրեցի, մէկ անձ միայն սիրեցի ու զայն սիրտի սիրեմ : Երբ սիրտը՝
լապտերի մը նման՝ առջևէն կ'երթայ ու շաւիղը կը լուսաւորէ, բո-
լոր ան բաները որ մութին մէջ սնորոշ էին, յստակ ու պարծառ կ'ըլ-
լան, անոնք որ խաւարին մէջ ծածուկ էին, կը լուսաւորուին» :

Իսկոյն քահանան իր բարեկամն ու հայրագիրը՝ ժպտով մը
կ'ըսէր :

«Սիրուն աղջիկս քու Արտուածդ է որ քու մէջէդ այդպէս կը
խօսի : Ա՛լ դատարկ սիրոյ վրայ մի խօսիք, սէրը երբէք չի կոր-
սուիր : Եթէ նա ուրիշի մը սիրտը չի պարարտցնէր, անձրևի ջը-
րերուն նման իր ափը կը դառնայ. զայն կ'ուռնացընէ ու կը կաղ-
զուրէ : Ինչ որ աղբիւրը կուտայ, նորէն աղբիւրին կը դառնայ :

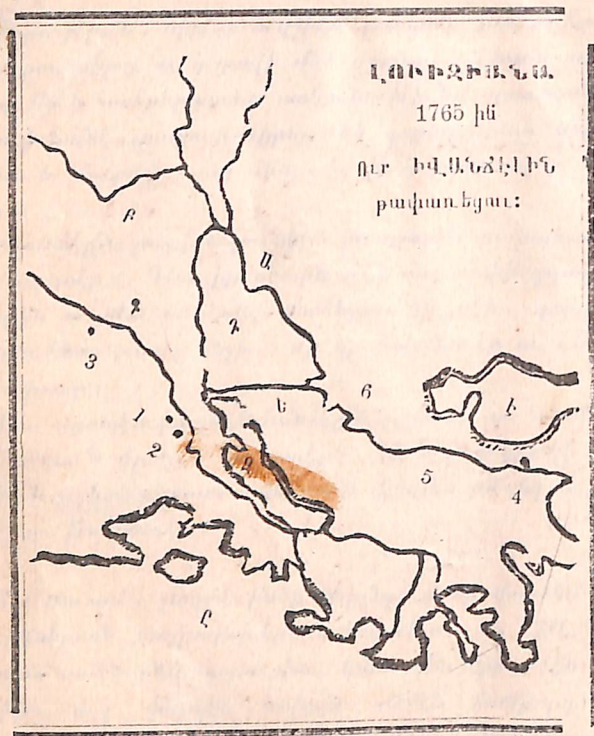
Համբերութիւնս, սիրելի աղջիկս, լրացուր քու աշխատանքդ, լըրացուր քու սիրոյ ու գորովի մեծ գործդ: Վիշտն ու լուսթիւնը զօրաւոր են և համբերատար տոկունութիւնը աստուածային»: Ուրեմն ի գլուխ հանէ, լրացուր Սիրոյ մեծ գործդ մինչև սիրտը աստուածանշման և մաքուր ըլլայ մինչև հոգին կատարեալ ու երկինքի արժանի ըլլայ»:

Իվանճէլին բարի ծերունիին խօսքերէն քաջալերուած՝ կը տոկար ու կ'սպասէր: Դեռ իր սրտին մէջ սարսափի զգացումները կը յամենային ու զեռ ուկիշանի մասերգը կը լսէր, բայց այդ ահաւոր ձայնին հետ անուշ հնչիւն մը կը խառնուէր ու «Մի՛ յուսահատիր» կը փսփսար:

Ահա այսպէս խեղճ Իվանճէլին չքաւոր ու անմխիթար՝ կեանքի զժնկներուն վրայէն կը քայլէր: Նէ սիրոյ՝ կրակէ շապիկ հրայրքով կեանքի բզկտող տատասկներուն վրայէն բոպիկ ու արիւնտ ոտքերով կը թափառէր:

* *

Ո՛վ մուսա՛, չնորհէ ինձի ներշնչում որ փորձեմ տարազիւ թափառիկներուն քաղափոխներուն հետեւիլու. ոչ թէ հետեւիմ կեանքի շաւիղին ամէն մէկ ոլորտքին, կամ կեանքի ամէն մէկ փոփոխական տարիի. ալ ինչպէս հովտին մէջէն ճամբորդ մը գետակի մը կը հետեւի ինչպէս մերթ անոր եզերքէն հեռու, ատեն ատեն բացաստանին վրայ, հոս հոն, անոր ջուրերուն փայլիկը կը տեսնէ, մերթ անտառին մթաստերին մէջէն աւելի կը մօտենայ անոր և՛ զերքին, թէև չտեսներ զայն բայց անոր շարունակական խոխոջը կը լսէ, երջանիկ կ'ըլլայ վերջապէս, երբ կը գտնէ այն կէտը որ զետակը իր վախճանին կը հասնի. նոյնպէս ալ ես հետեւիմ անոնց շաւղին:

Ա. Միսիսիբի գետը	Ե. Բլաղէմիսի անուրը
Բ. Կարմիր գետը	Զ. Մեծ լիճը
Գ. Թէշ անուրը	Է. Բօնքարթըն լիճը
Դ. Աչափալայա անուրը	Ը. Մեքսիքայի ձոցը
1. Մր. Մարթին քաղաքը	4. Նոր Օրդէանա քաղաքը
2. Մր. Մուր քաղաքը	5. Ոսկեղէն եզերքը
3. Օրէլուզա քաղաքը	6. Արաւսեան եզերքը

ԱՇԽԱՐ ՀԱԳՐԱԿԱՆ ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Բանաստեղծը իր հերոսահին քայլերուն կը հետևի և նկարուն ոճով մը անոր զգացումներն ու յուզումները պարզելէ ետք Միսիսիբիի հովտին սքանչելի նկարագրութիւնը կընէ, առանց մանրամասնութեամբ թուելու այն անտառներու, քաղաքներու և դաշտավայրերու անունները որոց մէջէն Իվանճէլին կը ճամբորդէր:

Կարծէ ամփոփ տեղագրութիւնն ընկ այդ ճամբորդութեան և լուսարանկ յիշուած մէկ քանի անունները:

Իվանճէլին՝ Բանաստեղծի ու Մ. Նահանգներու մէջտեղ գտնուած մեծ լճերու հովիտին մէջ էր երբ իմացաւ թէ Գարբիէլ ու իր հայրը Պասկ Միսիսիբիի հովտին հարաւային մասին, Մեքսիքայի Ծոցին վրայ Լուիզիանայի դաշտավայրերուն մէջ հաստատուած են: Խուճար մը Արաւսեան ընտանիքներու հետ, որոնք Անգլիական բռնապետմը Արաւսեան ընտանիքներու հետ կը բաղձային անոր ազգեցութեան շրջանակներէն հեռու Փրանսական կամ Սպանական կալուածքներու մէջ ապրել, Լուիզիանա ճամբորդեց:

Միսիսիբի իր բոլոր ճիւղերով աշխարհի ոչ միայն ամենէն երկայն ալ ամենէն շատ նաւարկելի, ամենէն բանուկ գետն է: Գրեթէ 5000 քիլոմէթր երկայն է և Մ. Նահանգներու մէկ երրորդը կ'ուռգէ ու ներքին նաւարկութեան համար 20,000 քիլոմէթր ճամբայ մը կը բանայ:

Այս հովիտը աշխարհի ամենէն շատ ցորեն արտադրող մասն է ու Մ. Նահանգներու հացահատիկին մեծագոյն մասը կը հայթափէ:

Բաղդէն հալածուած այս անտուն գեղջուկները մեծկալ նաւակով մը իրենց ճամբորդութիւնը սկսան Օհայօ, Գիզեցիկ գետին վրայէն և անցան Օհայօ, Ինտիանա և Իլլինօյզ նահանգներու եզերքներէն, ու Միսիսիբիէն վար նաւարկելով և անոր ճիւղերուն ու անուրներուն վրայ թափառելէ վերջ հասան իրենց նպատակած վայրը:

Օհայօ՝ որ Գիզեցիկ Գետ ալ կը կոչուի, Միսիսիբիի կարեւոր ճիւղերէն մէկն է 1500 քիլոմէթր երկայն որ Բէնսիլվանիոյ նահանգէն սկսած Օհայօ, Ինտիանա Իլլինօյզ նահանգներու եզերքէն քերելէ ետք Միսիսիբիի մէջ կը թափի:

Ուստի՝ Օհայօյի մէկ ճիւղն է, 160 քիլոմէթր երկայն որ Ինտիանա նահանգին մէջէն գէպի հարաւ հոսելէ ետք Նուէրն Թաունի

մօտ Օհայօյի կը միանայ : Այս ատեն Միսիսիբիի արեւելեան ու արեւմտեան երկու եզերքները , Կարմիր Գետին թափած տեղէն մինչեւ Նոր Օրլէանս , Ոսկեղէն եզերք կը կոչուէր իր արտասովոր պըտոյաւ բերութեան համար , իսկ հոն հաստատուած Աքատեան ընտանիքներ Աքատեան եզերք կը կոչէին իրենց հայրենիքին անունը յաւերժացնելու դիտաւորութեամբ :

[Bavou , -Պայու] Անուր :

Բանաստեղծը Միսիսիբիի վրայ գտնուած բազմաթիւ անուրներէն մէկ քանին կը յիշէ : Անուր կը կոչուին գետին այն անցքերը որ մայր գետէն բաժնուելով առանձինն իրենց համար նոր ճամբայ մը կը բանան :

Միսիսիբիի հովտին ցածավայրերուն վրայ ոլորտքներ շատ կան : Գետին ջուրը շատ անգամ եզերքէն հեռու դաշտավայրին վրայ կը տարածուի ու կը կենայ : Մակընթացին , փչող հովերուն և գետերու յորդելուն պատճառով ջուրը կը շարժի կամայ կամայ իր փունքը կը մաշեցնէ ու իրեն համար գետի ընթացքէն տարբեր ճամբայ մը կը բանայ : Այս նոր գետակը իր ծագում առած տեղին վրայ լճանման ծանծաղուտ մաս մը կը թողու որ եզի լուծին , անուրի կը նմանի :

Բլագէմինի Անուրը Լուիզիանայի մէջ Միսիսիբիի վրայ համանուն քաղաքէն կ'սկսի ու Միսիսիբին Աչաֆալայաի կը միացնէ :

Աչաֆալայա , Լուիզիանա Նահանգին մէջ , անուր մ'է որ Կարմիր Գետէն ծագում կ'առնէ և Մեծ Լճին մէջէն անցնելէ ետք համանուն խորշը կը թափի : Ասիկա 300 քիլոմետր երկայն է որու 270 քիլոմետրը նաւարկելի է :

Թէչն ալ անուր մ'է որ Լուիզիանայի Ալէքսանդրիա քաղաքին մօտէն Կարմիր Գետէն ծագում կ'առնէ և զէպի հարաւային արեւելք կ'երկարի : Ասիկա 230 քիլոմետր երկայն բազմաթիւ ճիւղեր կ'ուտայ Աչաֆալայա անուրին : Աս ալ Մեծ Լճին մէջէն անցնելէ ետք բազմաթիւ ճիւղերով Մեքսիքոյի Ծոցը կը թափի :

Օրելուզա , Լուիզիանայի աւաններէն ու դաւառներէն մէկուն անունն է ,

Սուրը Մարթին և Սուրը Մուր՝ Թէչի վրայ երկու փոքր աւաններ էին : Որոց տեղը կը գրաւէ հիմա Մարթինովիլ : Հոս հաստատուած էր Պասիլ և հոս ընտրած էր իրեն ընավայր :

Մայիս էր : Աքատեան նաւավարները՝ Գեղեցիկ Գետն ի վար յոգնեցուցիչ նաւակ մը կը վարէին : Անոնք Օհայօի եզերքներէն անցան , անցան Ուապէշի բերանէն և լայն ու արագահոս Միսիսիբիի ոսկեգետակը մտան :

Աքսորեալներու խմբակ մ'էր , խորտակուած ազգի մը բեկորներն էին , որոնք եզերքին վրայ ցիրուցան եղած , հիմա միասեղ կը տառապէին հանրային հաւատքի ու հանրային դժբաղդութեան կապով կապուած և միասեղ կը նաւարկէին : Մարդեր , կիներ , տղաներ էին անոնք , որոնք յոյսէ ու զրոյցէ առաջնորդուած՝ Աքատեան եզերքին վրայ և չքնաղ Օփէլուզայի մարգերուն ու խղճուկ երկրագործներուն մէջ բարեկամներ ու ազգականներ կը փնտռէին : Իվանճէլին անոնց մէջ էր ու իր մենտորը . . . հայր Ֆէլիսան իրեն կ'ընկերանար :

Անոնք անտառներով մթագնած ամայի վայրերուն տղմուտ աւազներու վրայէն յառաջ կ'երթային օրէ օր : Յորեկը խռովայոյզ գետն ի վար կը նաւէին ու մթուն անոր եզերքներուն քով , կրակի բոցերուն առջև կը , զիչերէին : Մերթ զաղարագեղ կղզիներու մէջէն կը յառաջանային ուր փետրանման բամբակի ծղոտները իրենց ստուերուտ կատարները կը խոնարհեցնէին . մերթ լայն ծանծաղուտներուն մէջ կը մխրճէին , ուր արծաթի աւազափայլները գետակին տակը կը կենային ու հաւաքուածներու խմբակները՝ իրենց փայլուն ու սպիտակ փետուրներով քօղքուած՝ ալիքներու վրայէն լողալով մէկ եզերքէն միւսը կ'անցնէին :

Դաշտավայրը երթալով աւելի հարթ կ'ըլլար և տնկամշակներու տունները աղաւնոցներու և խափշիկներու հիւզակներուն հետ զալարաղեղ , ճոխ պարտէզներու մէջ կը կանգնէին գետեզրին երկայնքը ճենարոյսերու շուրին տակ :

Անոնք զէպի հարաւ կը նաւէին , հոն կ'երթային , հոն՝ ուր մըլտընջնի ամառը կը տիրէ , ուր գետը Ոսկեայ Ափունքը քերելով չքեղ գնացքով մը նաւնջի և լեմնի պուրակներուն մէջէն զէպի ա-

րեւելք կը սահի: Անոնք ալ գետին հետ իրենց ընթացքը փոխեցին ու Փլազմինի Պալուս մտան և շուտով զանազալ, երևակ ու չեղող հոսանքին բաւիղին մէջ կորսուեցան, խորասուզուեցան այն ջրերուն մէջ որոնք սրղապատէ ցանցահիւսի նման ամէն ուղղութեամբ կը տարածուէին:

Անոնց զլխուն վրայ նոճիի աշտարակաձև ու մռայլ բարունակները մթաստուեր կամար մը կը կազմէին, որոնց վրայ մազլցող մամուռները օդին մէջ կը ծածանէին, զրօշակի նման որ հին մայր—եկեղեցիներու պատն ի վար կը կախուին:

Հոն մահատակ լուծիւն մը կար, ու ձայն մը այդ կատարեալ անզօրութիւնը չէր խռովեր, ի բաց առեալ ձայերու ձայնը որոնք արեւմարին իրենց բոյնը—ճահճներու մէջի իրենց թառը կը զառնային և բուլին դիւական քրքիչը որ լուսինը կ'ողջագուրէր: Գիշերի այս սե թռչունը տիեզերական քնարին—լուծիւն—յանկերզը կը խռովէր:

Լուսինը անուշիկ ու սիրուն էր, գեղեցիկ էր ան՝ երբ ջրերուն, կամարակալ նոճիներուն ու մայրիներու սիւնակներուն վրայ կը փայլէր, անուշիկ էր՝ երբ իր չողերը աւերակներու ծերակերուն մէջէն իյնալու պէս այս կանաչ գմբէթներուն ճեղքերէն տխուր փափկութեամբ մը վար կը թափին:

Նաւորդներուն բսլորտիքը ամէն ինչ անըջային ու անորոշ էր, անոնց հոգիներուն վրայ ահ ու սարսափի, զարմացումի ու տըխրութեան զգացում մը կը տիրէր, զժրադրութեան գուշակ զգացում մը, անտեսանելի ու անչափելի զգացում մը որ անըմբռնելի ու անպարագրելի է:

Ինչպէս հեռուն մարդի խորձերուն վրայ ձիերու սմբակին ձայնը տուած ատեն ու անոնց մօտենալէն շատ առաջ, զգայնիկի զոգող տերեւները կը սարստան ու կը գոցուին, այնպէս ալ կեանքի անապատին մէջ երբ բազդին ոտնաձայնը լսուի մեր արտերը կը սարստան ու կը գոցուին, սիրտը չարիքի տխուր գուշակութիւններով կը արտփայ, դատաւիճոյն հարուածը հասնելէ շատ առաջ:

Քանի որ նաւորդները սարսափի մէջ կը տառապէին, Իվանճէլին

չէր ահաբեկեր, իր սիրտը չէր խռովեր: Տեսիլ մը գինք կը դօրացնէր. մթին ու նուաղկոտ տեսիլ մը իր աչքին առջև կը ծփար ու լուսնի ցոլքերուն մէջէն գինք յառաջ կը վարէր ու յառաջ ընթանալ մատնիչ կ'ընէր: Իր մտքի խորհուրդն էր որ՝ ցնորքի մը, ուրուականի մը ձեն առած էր: Քարբիէյ այս ատուերուտ կղզիներուն մէջ կը թափառէր, ու քաշուած ամէն թի գայն աւելի ու աւելի իրեն կը մօտեցնէր:

* *

Այս միջոցին թիաւար մը նաւու ցուկին վրայ կայնեցաւ, իր եղջերափողը հանեց ու իբր նշանաձայն հնչեցուց թէ արդեօք մըթաստուեր գետակին վրայ նաւարկող ուրիշ արկածախնդիր նաւակ մը կը գտնուէր: Փողին ձայնը տերեւի սիւնաշարքերու և նըրբանցքներու մէջէն մոլեկին հնչեց ու լուծիւն կնիքը խզեց, աւրեց անուշ երաժշտութիւնը ու անտառին լեզու տուաւ որ զայն արձագանգներով ըխրապատկէ: Իրենց զլխին վերի մամուռէ զրօշակները՝ այդ հնչիւնէն թրթռային: Բազմաթիւ արձագանգներ արթնցան ու հեռու ջրերուն վրայ ու սօսափող ճիւղերուն վրայ մնան, բայց ոչ ձայն մը լսուեցաւ ոչ ալ մթութիւնը պոտոտախան մը տուաւ: Երբ արձագանգները լուցին երբ հնչիւնները նուազեցան, լուծիւնը՝ վերքի մը հերընտութեն հոք կրկնուած խոստուկին նման կսկծալի էր:

Յետոյ Իվանճէլին նաւակին մէջ քնացաւ. բայց նաւաւարները կէս գիշերին իսկ կը նաւէին: Մերթ լուի կը գործէին ու մերթ Քանաստական ընտանի նաւերգերը կ'երգէին, այն երգերը զորս երբեմն իրենց Աքատեան գետերուն վրայ կ'երգէին: Անոնք կը թիաւարէին ու կ'երգէին քանի որ գիշերուան մէջ անապատին անորոշ և խորհրդաւոր ձայները— իբր արիքներու կամ անտառին մէջ մրդնալոջ հովի ձայներ— կը լսուէին, որոնք խորդակին հայտնին ու անճոռնի գոչերուն կը խառնուէին:

Այսպէս, արիւշ կէս օրէ մը առաջ անոնք չուքերու մէջէն դուրս ելան ու անոնց առջև արեւուն չողերուն տակ Աթափալայի լճերը իրենցան: Նաւակը վարդ թիերը իրենց թեթեւ ծփանքով ընդառնալով ջրի

չուշանները կ'որօրէին և գեղանի ու չքեղ լոտներն իր ոտիէ պսակը անոնց գլխին վերև կը բարձրացնէր։ Մականներու բողբոջներուն բուրումնաւէտ շունչն ու կէսօրուան շողը թմրեցցուցիչ էին և անուշարոյր վարդերով լեցուն ու կոկոններով ծմակաւորուած շրջակայ անթիւ կողմերը, որոնց եզերքէն կը նաւէին, գիրենք քունի կը հրաւիրէին։

Կէս գիշերէն ի վեր, աշխատէին յոգնած ճամբորդները շուտ մը իրենց թեճակները է'ն գեղանի ծառերուն վրայ կախեցին ու իրենց նաւակը ապահովութեամբ մը եզերքին մօտ աճող ուռիներու բուրումնակներուն տակ ցամաք քաշելով շղթայեցին և իրենք զալարաւաճիլին վրայ ցրուած պառկեցան ու քնացան։

Իրենց վերերը եղենի մը իր ընդարձակ ու բարձրակէ շուրջառը կը տարածէր և որթն ու փող—վարդը անոր հուժկու ոտերու բարձունքէն վար չուանէ կանաչ սանդուղներ կը կախէին Յակոբի սանդուղին նման, որու օրօրուն մատներուն վրայէն ելլող իջնող հրեշտակները բզզակներն էին, որ ծաղկէ ծաղիկ ու վարդէ վարդ կը թռչէին նեկտար ծծելու համար։ Անա այս էր Իվանճէլինի տեսիլը՝ մինչ նէ փող—վարդերուն տակ կը քնանար։ Ներա սիրտը սիրով լեցուած էր ու, քունին մէջ, բացուող երկինքի մը արշալոյսը, երկնային գաւառներու փառքովը իր չնչող հոգին կը լուսաւորէր։

* *

Անթիւ կողմերու մէջէն թեթև ու արագատաճ նաւակ մը երթալով աւելի և աւելի կը մօտենար։ Որսորդներու և կարթնիկներու ջղուտ բազուկներն էին որ ջրերուն վրայէն զայն կը վարէին։ Նաւակին ցուկը դէպ ի հիւսիս—բլտոններու և ջրչուններու երկիրը—կը նայէր։

Ղէկին քով մտածկոտ և հպումաշ երիտասարդ մը նստած էր։ Անոր թուխ և անխնամ թոյուած գանգուրները ճակտին վրայ կը թափէին ու դէմքին վրայ տարօրինակ տխրութիւն մը կը կարդացուէր, տխրութիւն մը որ իր տարիքին անցարմար էր ու իր հասակէն չէր ակնկալուեր։ Գարբիէն էր ան որ Իվանճէլինի համար ըսպանել յոգնած, ապերճանիկ ու մտահոգ արեւմուտքի ամայի երկիրներուն մէջ իր անձին և իր վիշտին մոռացումը կը փնտռէր։

Որսորդները կողմին եզերքէն արագ մը նաւեցին բայց հակառակ եզերքէն և արժաւենիներուն պահպանակներուն հտեւէն։ Այսպէս չտեսան ուռիներու մէջ ծածկուած նաւակը և քնացողները թիկրու ձայնէն արթնցան. անոնք իրենց խոր քունին մէջ ալիքներու ծփանքը չսեցին, մինչ նաւակը հակառակ եզերքէն կը սահէր կ'երթար, իրենք անտեսանիլի մնացին։

Խոնջած աքտորեալները իրենց բարեկամները չտեսան, անոնց յոգնութենէ փակուած քնթիւնի աչքերը չբացուեցան ու հոն Աստուծոյ հրեշտակ մը չկար որ քնացող օրիորդը արթնցնէր։

Նաւակը՝ մարդին վրայէն աներեւոյթացող ամպի շուքի նման սահեցաւ գնաց։ Երբ ա' հեռուն, շատ հեռուն գացած էր, երբ ա' թիկրու ձայները մնում էին, քնացողները արթնցան։ Իվանճէլին ալ արթնցաւ ու իր բարեկամ քահանային նայելով տխուր հառաչանքով մ'ըսաւ։

—«Ոհ, Հայր Ֆէլիսան, կարծես մէկը սրտիս մէջէն կ'ըսէ թէ Գարբիէլը մեր մօտերը կը թափառի։ Արդեօք երա՞զ մ'է աս թէ զատարկ, ունայն նախապաշարում մ'է։ Արդեօք հրեշտակ մը անցաւ քովէս ու ճշմարտութիւնը ինձի յայտնեց։

Լոկեց ու մէկէն շիկնումով մ'ըսաւ։

—«Աւա՛ղ, ես ս'ըջափ դիւրահաւան եմ, գիտեմ թէ իմ խօսքերս քեզի համար անխմաստ են ու նշանակութիւն չունին»։

Բայց ծերուկը ժպտելով պատասխանեց։

—«Սիրուն աղջիկ, քու խօսքերդ զատարկ չեն, ոչ ալ անոնք ինձի համար անխմաստ են։ Զգացումը խորունկ ու հանդարտ է, իսկ ծի համար անխմաստ են։ Զգացումը խորունկն է որ կը մատնէ թէ խաբատը անոր երեսը ծածանող խարսխանիչն է որ կը մատնէ թէ խաբախը ուր ձգուած է։ Ուրեմն վստահէ՛ սրտիդ, վստահէ՛ աչն բարիսը ուր ձգուած է։ Ուրեմն վստահէ՛ արտիդ, վստահէ՛ արտիդ մեր մօտն ինչ որ աշխարհք ցնորք կը դաւանի։ Իրաւ որ Գարբիէլ մեր մօտն չէ, քանզի քիչ մը հարաւ Թէշի ափունքին վրայ կը գտնուին Սէնէ, քանզի քիչ մը հարաւ Թէշի ափունքին վրայ կը գտնուին Սէնէ, Մուրի ու Սէն—Մարթէնի քաղաքները։ Հոն, երկար ատեն թափառող հարսը իր փեսին պիտի տանք, հոն երկար ատեն բացակայող ուր հարսը իր փեսին պիտի գտնէ։ Գեղեցիկ է այն երկիրը. հովիւը իր հօտն ու փարախը պիտի գտնէ։ Գեղեցիկ է այն երկիրը. մարգեր, անտառներ ու մրգատառներ ունի։ Պարտէզներ կը զար-

զարեն զայն և անոր վրայ կը տարածուի երկինքներու էն կապոյտը որուն չքեղ գմբէթը անտառին կանաչ պատերուն վրայ կը հանգչի: Հոն բնակող ժողովուրդը բնութեան այս հիանալի տեսիլը կ'ուզիա՝ նայի եղեմ՝ անունով մկրտած էր»:

* *

Անոնք այս սիրալիր խօսքերով իրենց ճամբան շարունակեցին. քիչ քիչ լրիկունը վրայ հասաւ: Սրելը արեւմուտքի հորիզոնէն մոզի նման իր տկեղէն դաւազանը զաշտավայրին վրայ կ'երկրնցնէր:

Ուր որ այդ գաւազանը կը դաչէր, կը բոցաւառէր՝ այնպէս որ երկինքը, ջուրն ու անտառը հրդեհած, հալած ու միատեղ խառնրուած կը թուէին կարծես:

Նաւակը կը տատանէր, և կարծես երկու հաստատութիւններու մէջ կախուած արծաթի ամպ մ'էր որ անշարժ ջրերուն վրայէն կը սուբար: Իվանճէլինի սիրտը անճառելի ուրախութեամբ լեցուած էր, մոգական հմայքով լեցուած՝ իր զգացումի նուիրական աղբիւրները սիրոյ լոյսով կը փայլէին, կը փայլէին ու կը բոցաւառէին ինչպէս իր բոյրաբեր երկինքն ու ջուրը արեւուն առջև կը չողային:

Այն ատեն ծանակ թռչունը, երգիչներու էն վայրին, մօտակայ թաւուտքէն, ջուրին վրայ կախուած ուռիի մը բարունակին վրայ օրօրուելով երգել սկսաւ: Իր փոքրիկ կոկորդէն ա'յնպիսի զգլխիչ երաժշտութիւն մը կը թրթռացնէր որ ամբողջ օդը ու անտառը, գետն ու ալիքը իրենց չունչը բռնած լոկի մնջիկ մտիկ կ'ընէին: Նախ իր եղանակը ճոխ, պարզ ու տխուր էր, յետոյ բարձրացաւ ու ճառագայտ մինչև մոլեգնութեան հասաւ, այնպէս որ անոնք կարծես ցնորած պարուհիի մը խրախճանքին հանդիսատես կ'ըլլային խկալեղ Բաղդուհիի մը հրապոյրներուն գերի եղած էին: Ինչպէս փոթուրիկէն ետքը հով մը ծառը կը թոթովէ ու անոր կանաչ տերեւներուն վրայէն բիւրեղ կաթիլներ ու տարափ մը վար կը թափէ, այնպէս այ ծանակ թռչունը աղմկալի երգէն ետք քանի մը տխուր ողորալի վանկեր կրկնեց մինչև որ զանոնք հաւաքեց ու մէկէն հեգնանքով ու նախատանքով դուրս թափեց:

Իվանճէլին ուրախ էր, բայց չէր գիտեր թէ բազմն ալ իր հետ կը կատակէր, գինք կը չոյէր, յոյս կ'ուտար ու անքին իր վրայ կը խնդար:

Մեր աքսորեալները այս նախերգանքէն ու յուզումէն տրոփող սրտերով կամացուկ մը թէչ մտան, ճիշդ հոն ուր նա կանաչ Օփէլուզայի մէջ կը հոսի, անոնք քաղցրարոյր օդին մէջէն ու ծառերու կատարներուն վրայէն ծուխի սիւն մը տեսան որ մօտակայ բնակարանէ մը կը բարձրանար, և եղջերափողի ձայն մը և հեռուն մարմանդին վրայ արածող արջառներու բառաչիւնը լսեցին:

Գ

Խաչնարածին տունը, կաղնիներով մթաստուեր գետեղրին վրայ մենիկ ու հանդարտ կը կենար: Կաղնիները իրենց վիթխարի կերպարանքովն ու ահաւոր չուքովը ծովեզրը կը գեղազարդէին, որու ճիւղերէն սպանխակն մամուռին ու խորհրդաւոր մաղամուրճին ծաղկեպտակները կը տարուրեղէին, զորս Տէրութիւնները եււթթայտի մէջ ոսկիէ կացինով կը կտրէին: Տունը պարտէզով մը չըջափակուած էր ու ծաղկեպտուրակ մը զայն կը գօտեւորէր: Ազուր ատաղձով չինուած էր ու ընտիր նոճիի ծաղկներով կարգաւորուած էր տունը: Լայն ու ցած էր առիքը, առջևը՝ բարակ սիւներու վրայ բարձրացած ճեմոց մը կար: Վարդենիները՝ սիւներուն փակած էին ու որթին ճիւղերը զանոնք գրկելով՝ ճեմոցը կը հովանաւորէին: Հոն կ'այցելէին բզգակները ու հոն կը թռչտէին ժրաջան մեղուները:

Պարտէզին ծաղիկներուն մէջ, իբր մշտնջենի սիրոյ խորհրդանշան, աղանոցներ կային ուր վուերն ու մրցողներու անլերջ կռիւները չէին պակսիր: Լուռութիւնը կը տիրէր այդ տեղին զրայ: Սրեւողին ու չուքին գիծը ծառերու զազաթին մօտէն կը սուրային բազ տունը ինք ստուերի մէջ էր, ծխնելոյզէն կապոյտ մուխի սիւնակ մը կը բարձրանար, ու կամացուկ մը կը տարածուէր իրիկուան գուարթ ու խաղաղ օդին մէջ:

Տանը ետեւի կողմէն, պարտէզին դռնէն շաւիղ մը կ'երկարէր կաղնիի մեծ անտառակներու մէջէն մինչև անեղր մարգին ծալքը,

որուն ծաղիկներու ծովուն մէջ արեւը մարը կը մտնէր :

Որժաստունի ճիւղերով փաթթուած ծառերու խումբ մը կը կենային արեւուն պայծառ լոյսի շաւիղին վրայ , ստուերուտ առագաստ ունեցող նաւերու նման , առագաստներու , որոնք արեւադարձի անշարժ հանդարտութեան մէջ կայմիւրէն թոյլ կը կախուին : Իրիկուն էր , արեւ ծաղիկներու ծովուն վրայէն մարած էր ու վերջապէս յարող լոյսերը կը ժողուէր և անտնացող ցոլքերը երկնից ճակտէն վար կ'աւելէր :

* *

Ճիշդ հոն ուր ծառաստանը մարդին ծաղիկներուն կը միանար , հոն կանգնած էր ձիաւոր խաչնարած մը : Զանկապան ու ալծեամի մորթէ կրկնող մը հագած էր . իր դէմքը խոշոր ու թուխ էր , և ըսպանական գտակին տակէն տիրական նայուածքով մը այս խաղաղ տեսարանը կը դիտէր : Յնթիւ խաչինքին կը նայէր որոնք մարմանդին վրայ կ'արծէին ու զաշտավայրին վրայ տարածուած գետին թարմ գոլորշին կը չնչէին : Կամացուկ մը , իր եղջիւրափողը , որ քովն ի վար կախուած էր , վեր առաւ , իր թռքերն ուռեցուց ու ամուր մը փչեց : Փողին ձայնը իրիկունն թարմ ու խաղաղ օդին մէջէն ուժգնօրէն մինչև հեռուն գնաց ու կորսուեցաւ : Իսկոյն խոտերուն մէջէն արջատներու ճերմակ եղջիւրները ուլկէանի ճերմակ փրփուրներու ուռոյցքին նման երեցան : Անոնք վայրկեան մը լռիկ նայեցան , ևտքը մարդին վրայէն բառաչելով վազել սկսան ու մէկէն ամբողջ խաչինքը ամպի մը նման խոտերուն վրայէն աներեւոյթացաւ :

Երբ խաչնարածը տուն դարձաւ , պարտէզին դրան մէջէն քահանային ու աղջկան դէմքը տեսաւ , տեսաւ որ անոնք իրեն կուգային . իսկոյն ձիէն վար ցաթկեց ու բազկատարած և զարմացումի աղաղակով վազեց :

Երբ քահանան ու Իվանճէլին անոր դէմքը տեսան անմիջապէս ճանչցան , խաչնարածի մորթին տակ երկաթագործ Պասիլը գտան : Երբ Պասիլ իր հիւրերը պարտէզէն տուն կ'առաջնորդէր , ալ չրէ գիտեր ինչ պիտի ընէր անվերջ ողջագութանքներ ու սիրալիր բարի-

զայուստներ կը թափէր և անհատնում հարցումներ կ'ընէր : Անոնք պարտէզին վարդերու տակ իրարու հարցում կ'ընէին , կը պատասխանէին , և բարեկամաբար զիրար կը գրկէին . երբեմն փոփոխակի կուլային կամ կը խնդային ու երբեմն ալ լռիկ ու մտածկոտ կը նայէին :

Կը մտմտային , ինչու որ Գարրիէլը չէր երևնար : Այս լռութիւնը Իվանճէլինի սրտին մէջ սև կտակածներ արթնցուց : Պասիլ քիչ մը տատամսելէ ետք , լռութիւնը խզեց ու ըսաւ .

—«Եթէ դուք Աչափալայէն եկաք , ինչպէս եղաւ որ Պայու (անունը)ներուն վրայ Գարրիէլիս նաւակին չ'հանդիպեցաք» :

Պասիլի այս խօսքերու ատեն Իվանճէլինի դէմքին վրայէն ըստուեր մը անցաւ , երեսին վրայ մոխիր մազուեցաւ կարծես , գոյնը

*Եուլ-թայտ (Ծննդեան Տարեդարձ)

Երկրորդ անգամն է որ բանաստեղծը Տէրութիւնները կը յիշէ : Անոնք հին Գաղիոյ ու Բրիտանիոյ քուրմերն էին որ իրենց արարողութիւնը կադրներու անտառակներու մէջ կը կատարէին և կը նախընտրէին այն ծառերը որոնց ճիւղերուն վրայ մազամուրճներ (mistletoe) կ'աճէին : Մազամուրճը Տէրութիւններու համար շատ նուիրական էր Եուլ-թայտի կամ Եուլ-Հօկի օրը այս փայտերով իրենց ատրուչաններուն կրակները կը վառէին : Այդ օրը տօնախմբութեան օր էր :

Եուլը ձմրան էն կարճ ցորեկի օրն էր , այդ օր Տէրութիւնները ծառերը կը մազլցէին և ոսկի դանակով ու ոսկի տապարներով մազամուրճի ճիւղերը կը կտրէին ու զգուշութեամբ կը յանձնէին ծառին տակը կանգնած ուրիշ Տէրութիւններու որ մի գուցէ գետին իյնալով պղծուէին : Այսպէս նուիրական ճիւղերը իրենց վերարկուններուն մէջ փաթթած իրենց տաճարները կը տանէին ատրուչանին նուիրական կրակը վառելու :

Հեթանոսական այս տօնը Բրիտոնեական տօներու մէջ ընդունուած է և Բրիտանիոյ Ծննդեան տօնին հետ խառնուած է :

Մազամուրճը մշտապար ժակաբոց թուի մէ որ ծառերուն վրայ կ'աճի :

նետեց, արցունքոտ աչքերով ու խղզուկ չեչուով մը ըսաւ։

—«Գարրիէլ՝ գացիր է՝ . . իրաւ՝ կ'ըսես, Գարրիէլը գացեր է»
Հաղիւ այս բառերը կրցաւ ըսել, հառաչանք մը իր խօսքը խեղ-
դեց, սիրտը փլաւ ու աչքերէն արցունքները զոյգ պոթկացին։
Գլուխը կախեց ու լացաւ։

Իսկոյն բարի Պասիլը զուարթ ձայնով մը ըսաւ.

—Ուրախ եղիր, ան դեռ այսօր մեկնեցաւ։ Յիմա՛ր տղա՛յ, զիս
իմ ձիերուս ու խաչինքիս հետ մինակ թողուց ու գնաց։ Հոգիին
մէջ հրայրք մը կար ու երթալով կը նեղստէր. վերջապէս ձանձ-
րացաւ ու ա՛յ չկրցաւ խաղաղ կեանքին դիմանալ։ Միշտ գոց էր
բերանը, միշտ լուռ էր։ Եթէ չըթուէր քննելն ու խօս-
էր, կամ քու վրայ կը խօսէր կամ իր տառապանքին վրայ։ Ա՛յ
այնպէս եղաւ որ մարդիկ իրմէ ձանձրացան, աղջիկներն ալ իրմէ
չէին փախուցիր, մինչև իսկ ես ալ նեղուեցայ։ Խորհեցայ և վերջա-
պէս որոշեցի որ Ատայէս քաղաքը զրկեմ որ Սպանացիներուն հետ
ջորհներու առուտուր ընէ ու անկէ Հնդկի ուղեցոյցներով Օդարքի*
լեռներն երթայ, հոն անտառներուն մէջ մուշտակ ու գետերուն մէջ
ջրուն որսայ. խորհեցայ ու այսօր գինքը ճամբու զրի։ Ուրեմն,
ուրախացի՛ր, մենք փախտաւական սիրահարին ետեւէն պիտի իյնանք
ու զինքը պիտի բռնենք, անիկայ դեռ շատ հեռացած չէ. բաղդն
ու գետակները իրեն հակառակ են։ Վաղը, առտուն կանուխ ելիր
որ արշալոյսի կարմիր ցօղերուն մէջէն անոր ետեւն իյնանք ու զինքը
բռնելով իր վանդակը բերենք։»

*

*

Բերկրալի ձայներ լսուեցան ու տեսան որ գետեզրէն քանի մը
երիտասարդներ՝ սրնգահար Միքայէլը իրենց թեւերուն վրայ առած՝
տուն կը բերէին։ Նա երկար ատեն Պասիլի տան մէջ իբր Ողիմպեան
աստուած մը ապրած էր, իր միակ գործը մահկանացուներուն երգ

* Միսիսիբիի հովտին մէջ, Միսուրի և Արքանսաս գետերու մէջ-
տեղ ցած գմբէթաձև լեռնադաշտ մ'է որ հաղիւ ծովէն 600 մետր
բարձրութիւն ունի։ Ասիկա կ'սկսի Մոնթանայի Հար. Սրեմ. Էն և
Արքանսասի մէջէն անցնելով կ'երկարի մինչև Հնդկական Հողամասը։

երգել ու իր սրինգովն ու ջութակովը աքսորեալ գեղջուկները
զուարթացնել էր։

«Ապրի մեր Աքատեան երգիչը, կեցցէ՛, մեր Միքայէլը»։ Կը գո-
չէին ընկերները

Երբ խմբակը յաղթական թափօրով դայն իրենց բաղուկներուն
վրայ առած՝ կը բերէին. Հայր Ֆէլիսան ու Իվանճէլին գացին ծե-
մունին ողջունելու։ Իսկ Պասիլ՝ բարձրաձայն ու երկար խնդուքով,
մայրերն ու աղջիկները կ'ողջագուրէր ու անցեալն յիշելով քաղ-
ցրութեամբ և ուրախութեամբ մը իր հին բարեկամներուն ու ըն-
կերներուն բարեգալուստ կը մաղթէր։

Անոնք շատ զարմացան երբ նախկին երկաթագործին հարստու-
թիւնը. խաչինքը, կալուածքն ու նահապետական կենցաղը տեսան։

Շատ զարմացան երբ նա երկրին կլիմային ու հողին վրայ խօսե-
ցաւ, ըսաւ թէ մարգերուն վրայ արածող անթիւ խաչինքը անոր
պիտի ըլլայ որ զանոնք բռնէ։ Աքատեան գեղջուկները շատ
ուրախացան ու ամէն մէկը կը խորհէր հոս կենալ խաչինքի ու
հողի տէր ըլլալ. Այսպէս խորհելով սանդուղէն վեր ելան ու զով
ճեմոցին մէջէն սրահը մտան ուր վաղուց արդէն Պասիլի ընթրիքը
իրեն կըսպասէր։ Անոնք հանգչեցան ու մէկտեղ կերան խմեցին։

*

*

Մթութիւնը՝ բերկրալի խնճոքին յաջորդեց։ Դուրսը ամէն ինչ
լուռ էր, բիւրաւոր աստղերն ու լուսինը արծաթ լուսով դաշտա-
վայրը կը լուսաւորէին, բայց ներսը՝ ճրագին լուսով, բարեկամներ-
ու երեսները աւելի պայծառ կը փայլէին։ Ան ատեն խաչնարածը
սեղանին գլուխը իր աթոռին վրայ շտկուեցաւ ու իր սիրտն ու գի-
նին դուրս թափեց անհատնում ճոխութեամբ։ Յետոյ իր ծխափողը
Նաչիթօքի* անուշ ծխախոտով լեցնելէ ու վառելէ ետք, իր հիւրերուն
խօսեցաւ որոնք կ'ունկնդրէին ու շաղիր ու կը ժպտէին իրենց ունկըն-
ղըրկու ատեն։

—«Անգամ մ'ալ բարի եկաք, բարեկամներս։ Դուք որ երկար

* Նաչիթօք Լուիզիանայի աւաններէն մէկն էր որ համըաւաւոր
էր իր իր ծխախոտին համար։

ատեն անտուն, անբարեկամ մնացիք, Դուք անգամ մ'ալ բարի եկաք տուն մը որ թերեւ հինէն աւելի լաւ է: Այ հոս անկուշտ ձմեռը մեր արիւնը չի կապուեցներ ալ հոս գետինը քարուտ չէ որ երկրագործին զայրոյթը գրգռէ, ինչպէս ողնափայտը ջրին մէջ զիւրաւ կը մտնէ, խոփն ալ հողին մէջ շատ հեշտիւ ակօսներ կը բախայ: Հոս բոլոր տարին պարտէզները ծաղիկներով լեցուն են ու նարինջի տունկերը ծաղկի բողբոջներով զարդարուն են: Այն խոտը որ Քանաստայի մէջ հազիւ ամառէ մը կ'աճի, հոս մէկ գիշերուան մէջ կը բուսնի:

Հոս ալ մարգերուն վրայ անտէր ու վայրի արջառներ կան, հոս ալ. — «Մի որ ուզէ, կրնայ արտ ունենալ: Անտառին ատաղձը անհատնում է: Քանի մը կացինով՝ կտրէ՛, թափէ՛, տաշէ՛ ու տուն չինէ, քեզի բան ըսող չկայ: Ձեր տունները չինելէ ու ձեր արտերը հունձքով զեղնելէ ետք Անգղիոյ ձորձ Թագաւոր մը պիտի չվրտարէ զձեզ ձեր օճախէն, պիտի չայրէ ձեր տուններն ու մարգագետինները, պիտի չհրդէ՛ն ձեր գիւղերն ու փարախները ու պիտի չգողնայ ձեր ագարակներն ու արջառներն»:

*Լուիզիանա Սպանական կալուածք էր, բայց Միսիսիբիի հովիտը խուզարկող Ֆրանսացիներու շնորհիւ բնակիչները զգացումով և սրտով Ֆրանսական կալուածք մը ցոյց կուտային: Այս նահանգը 1801 ին Ֆրանսայի յանձնուեցաւ և 1803 ին Նարոյիոնի օրով Մ. Նահանգներուն ծախուեցաւ: Այս հողամասը հիմա Լուիզիանա Արքանսաս և Միսսուրի նահանգներուն բաժնուած է:

1765 ին Աքատեան գեղջուկները սիրալիր հիւրամեծարութիւն մը գտան այս հողամասին մէջ: Նոր Օրլէանի չուրջը Աքատեան եղերքին վրայ հաստատուեցան և պտղաբեր դաշտավայրերուն մէջ սկսան մոռնալ իրենց հայրենիքը:

Պասիլ թողած էր իր արհեստը և Սպանական երկրագործ մ'եղած էր, իրեն բնավայրը ընտրած էր Լուիզանիայի հարաւային մասը Մեծ Լճին ու Թէչի չուրջ տարածուող ընդարձակ դաշտավայրը:

Անգղիացիներուն անիրաւ ընթացքին դէմ սոսկալի ատելութեամբ լեցուած է, և անգուսպ ու բուռն յուզումով կը յորդորէ իր հայրենա-

Քանի որ այսպէս կը խօսէր, զայրացկոտ աչքերը կոպիճներուն մէջ դարձան. ունգունքէն ցասկոտ չունչ մ'արձակեց ու իր անագին թուխ ձեռքովը այնպիսի որոտալի հարուած մը տուաւ սեղանին որ բոլոր հիւրերը թունդ ելան ու ամէն մէկը իր նստած տեղէն թիզ մը վեր ցատքեց: Հայր Ֆելիսան որ քթախոտը քթին կը մօտեցնէր մէկէն կեցաւ ու սկսաւ ապրուշ ապրուշ նայիլ:

Պասիլ հանգարտեցաւ, մեղմեցան իր բառերը ու ժպտով մը ըսաւ.— «Միայն ջերմէն զգուշացէք, ջերմէն: Այ հոս մեր Աքատեան ցուրտ կլիման չէ որ հմայիկ չինելով ու ընկոյզի կեղեւին մէջ փակուած սարդը ձեր վզէն կախելով բժշկուիք: Հոս յուռութեք չի բանիր»:

Իսկոյն տան մէջ ձայներ լսուեցան, սանդուղին ու գով ձմեռցին վրայէն քայլափոխի ձայներ հնչեցին: Դրացի Կրէօլներն* ու Աքատեան փոքր պարտիզպաններն էին որոնք Պասիլի տունը կուգային՝ ինչպէս առաջուց իրենց ըսուած էր: Հին ընկերներուն ու բարեկամներուն հանդիպումը շատ բերկրալի էր: Բարեկամները զիրար կը գրկէին՝ անոնք որ առաջ իրարու օտար էին, հոս՝ աքսորի մէջ, իրարու ճշմարիտ բարեկամ եղան. զի իրենց երկրին—հայրենիքի—ազնիւ կապերն ու հանրային տառապանքը զիրենք իրարու կը կամէին:

Մօտակայ սրահին մէջի երգի եղանակը, որ Միքայէլի ջութակին թելերէն կուգային, խօսակցութիւնը կտրեց: Ալ ամէն բան մոռցան, կիցները որ իր քով միտն և ուրիշներու նման նորէն գաղտնի չվերադառնան Նոր Աքուլտիա ու կրկին նշաւակ ըլլան Անգղիական նենգութեան:

*16րդ դարուն մէջ Կրէօլ կը կոչուէին այն Սպանացիները որոնք Ամերիկայի Սպանական գաղութին մէջ Սպանացի ծնողքէ սերած էին զանազանուելու համար բուն Սպանացիներէն, խարշիկներէն ու Ամերիկեան բնիկներէն: Հիմա բառը իր իմաստը փոխած է: Կրէօլ կրնայ նշանակել եւրոպացի մը, խառնածին մը և կամ ձի մը: Մ. Նահանգներու մէջ, Լուիզիանա նահանգն Ֆրանսական ձերմակները Կրէօլ կը կոչուին:

ցատքեցին ոտքի ելան ու տողոց նման զուարթմանով սկսան . Քանի որ պարերգին խաղերը կը հնչէին , վիշտը մոռցան՝ ինքզինքնին կորուսին և երազուն ու բոցավառ աչքերով , ծփուն հանդերձներով պարել սկսան : Զգլխիչ երաժշտութեան մէջ , ա՛լեւ մոռցան թէ աքսորուած են . մոռցան թէ օտարի հողի մէջ են : Նուազեցին ու խաղցան՝ իբր թէ Կրան-Բրէի մէջ էին ու իբր թէ աքսորը իրենց մազերուն մէջ ճերմակ ձգած չլլար : Պարեցին երաժշտութեան խաւերու ներդաշնակութենէն , պարեցին երազուն և հրավառ աչքերով :

* *

Նոյն միջոցին քահանան ու Պատիւը սրահին մէկ անկիւնը քաշուած՝ անցեալին , ներկային ու ապագային վրայ կը խօսէին : Իվան . ճէլին ապուշ կրթած էր , այդ աղմուկը իր մէջ հին յիշատակեր արթնցուցած էր . ծովուն մահերդն արթնցած էր իր մէջ : Այդ յիշատակին հանդէպ , սիրտը տխրութեամբ լեցուեցաւ ու զաղտուկ մը պարտէզ դնաց :

Գեղեցիկ էր երկինքը : Այդ գիշեր շատ գեղեցիկ էր երկինքը : Լուսինը անտառին սև պարիսպին ետեէն բարձրացաւ ու անոր գաղաթը արծաթ գօծեց : Սիրոյ քաղցր խօսքերը խաւարած ու մոլորած հոգիի մը վրայ ինչ անուշ տպավորութիւն մը որ կ'ընեն , լուսնի զողո՞ւմ շողերն ալ անտառի ճիւղերուն մէջէն նոյնչափ անուշ կը կաթկթէին գետին վրայ : Իվանճէլինի մօտիկն ու բոլորտիքը գտնուած պարտէզին բազմատեսակ ծաղիկները իրենց հոգիները բոլորի մէջ կը ծրարէին : Այդ բոլորը իրենց աղօթքն ու պաշտամունքն էր զոր գիշերին կը ձայնէին , գիշերին՝ երբ նա լուռ՝ Կարտուսեան* կրօնաւորի մը նման՝ կ'անցնէր կ'երթար , Բայց Իվանճէլինի սիրտը անոնցմէ աւելի անուշաոտ էր , ստուերով ու գիշերային ցօղերով աւելի ծանրաբեռնուած էր : Իր կուրծքը հառաչանքի մէջ կը խզուէր , ամէն նայուածք որ կը թռչէր , ամէն հեւք որ կը փախչէր , աղօթքներ էին արդէն : Երբ նէ այսպէս

*Առնք 11րդ . դարու մէջ հաստատուած վանականներու կարգ մ'են Յրանապի մէջ , որոնց կարեւոր կանոններէն մին է խիստ լուռ լինել և պարբերաբար միայն խօսիլ :

կաղնիներու շուքին տակէն , անլախճան մարդերու ճամբան բռնած կ'երթար հանդարտ ու մոգիչ լուսինը ներս հոգին անասման ու անորակիւ բաղձանքներով կ'ալեկոծէր :

Լուռ էր մարդագետները , արծաթեայ մառախուղով մը սաւնած էր և անթիւ ու խուռն կայծոռիկներ կը փայլէին ու հոս հօն կը թռչէին : Իր գլխին վրայ աստղերը—երկինքի մէջ Աստուծոյ կրակէ խոկերը—մարդուն աչքերուն վրայ կը փայլէին , մարդուն՝ որ ալ անոնց վրայ հիանալէ ու զանոնք պաշտելէ զաղրած էր , զաղրած էր այդ երկինքով զբաղել . ի բաց առեալ գիտաւոր մը երբ այդ չքեղ տաճարին պատին վրայ կը գըէ Մանէ , Թէկէղ , Փարէս :

Այսպէս , Իվանճէլինի սիրտը մոլորակներուն ու կայծոռիկներուն մէջ միայնակ մը թափառէր , ա՛լ չկրցաւ իր յուզումը զսպել , ու պոռաց .

—«Գարրիէլ . ով իմ սիրականս Գարրիէլ , ո՛ւր ես , դուն ինծի շատ մօտ ես , և տակաւին զքեզ չեմ տեսներ , դուն ինծի շատ մօտ ես , ու տակաւին ձայնդ ինծի չի հասնիր : Ո՛հ քանի անգամ ոտքերդ աս մարդին մէջ կորսուող շաւիղէն քալած են . քանի անգամ աչքերդ բոլորտիքի ծառաստաններուն նայած են : Քանի անգամ աշխատանքէ յոգնած գլուխդ այս կաղնիին տակ հանգչեցուցած ու քունիդ մէջ զիս հրազած ես : Ե՞րբ , ո՛հ , ե՞րբ այս աչքերս զքեզ պիտի տեսնեն , ե՞րբ այս բազուկներս զքեզ պիտի գրկեն :»

Իսկոյն անտառին մէջէն սրինգի նման խոլամուկի մը բարձր երգը լսուեցաւ ու մէկէն մերձակայ թաւուտքներուն մէջէն հեռուն թռաւ ու ձայնը լուռութեան մէջ նուազեցաւ :

Կաղնիները մութին մէջ դեղփեան խոռոչներէն «Համբերութիւն» պատգամեցին , և լուսնեշող մարդէն հառաչք մը «Վաղը» պատասխանեց :

*

*

Հետեւեալ առտուն արեւը պայծառ ծագեցաւ , պարտեզին բոլոր ծաղիկները արցունքով լուացին անոր փայլուն ոտքը ու անոր լուսէ փորկիները իրենց բլրերդէ բաժակին մէջի բալասանովն օծեցին : Քահանան՝ որ ստուերոտ չէմին վրայ կայնած էր ըսաւ .

—«Բարի երթաք, ջանացէ՛ք որ անօթութեան ու ծովի մէջ տառապող անառակ որդին ու փեանն եկած ատեն, քնացող յիմար կոյսը մէկտեղ տուն բերէք»:

—«Մնաս բարի», ըսաւ Իվանճէլին ու ժպտելով Պասիլի հետ գետեզրը գնաց ուր նաւաւարներն արդէն իրենց կը սպասէին:

Առտուն՝ արեւով և ուրախութեամբ սկսան իրենց ճամբորդութիւնը: Անոնք սկսան հետապնդել Գաբրիէլը որ իրենց առջէն կը սլանար, կը հեռանար ու կը կորսուէր. անոր ետէն ինկած էին զոր բաղդին փոթորիկը մեռած տերեւի նման անապատին վրայէն կը քշէր ու կը տանէր:

Ոչ այդ օրը, ոչ միւսը, ոչ ալ յաջորդ օրերը լճի կամ գետի վերայ կամ անտառի մէջ անոր հետքը գտան միայն անատոյգ ու դատարկ զրոյցն էր որ զիրենք ամայի ու վայրի երկրի մը մէջէն կը առաջնորդէր: Անոնք զայն չգտան՝ մինչև որ ա՛յ ճամբորդելէ յոգնած ու խոնջած՝ Սպանիական Ատայէս* քաղաքը հասան: Բայց իրենց ակնկալիքը ի դերև ելաւ զի շատախօս կալուածատերէն տեղեկացան որ նախորդ օրը Գաբրիէլ ձիերով, ընկերներով ու առաջնորդներով այդ գիւղը թողուցած ու մարդերուն ճամբան բռնած էր:

Դ

Հեռուն, արեւմուտքի մէջ, անապատ մը կայ ուր լեռները իրենց բարձր ու լուսաւոր գագաթները—ամպերուն մէջ կը բարձրացնեն: Այդ լեռներուն խորտուբորտ ու անդնդային խողովներէն վար, —ուր կիրճը զրան մը նման՝ ճամբորդին քայլերուն զփուար անցք մը միայն կուտայ, Օուայհի** Վալէուէյ** ու Օրիկոն*** գետերը ղէպի արեւ-

*Սպանական փոքր քաղաք մ'էր Թէքասսի մէջ:

** Օուայհի և Վալէուէյ, Հիւսիսային Նէվադայի մէջէն հոսող գետակներ են որ Օձ գետին մէջ կը թափին:

Օձ գետը՝ Քոլումպիայի հարկատու ճիւղերէն մէկն է:

*** Օրիկոն Խաղաղականի վրայ երկրորդ մեծ գետն է որ Ապառաժ լեռներէն ղէպի ուկիանոսը կը թափի: Հիմա Քոլումպիա կը կոչուի:

մուտք կը հոսին: Արեւիքէն Նեպրասքան՝¹ խոտոր ընթացքով մը, Ուինտ Րիվըր² Լեռներուն մէջէն Սուիթ - ուաթըր - Վալէ-էն³ վար կը գահաւիժէ: Հարաւէն՝ քնարի մը մեծ լարին նման բարձր ու վսեմ թրթռումներով, անթիւ սահանքներ անվերջ գոռ ու գոռչումներով ուկիանոսը կ'իջնեն, սահանքներ որոնք Ֆոնթալն - Գի - Պուրի⁴ ու Սպանական լեռնագոտիներու մէջէն ժայռերէ ու աւազներէ չզլծայուած ու անապատի փոթորիկներէ մըղուած յառաջ կը հոսին:

Այս գետակներուն մէջ սքանչելի ու ծաղկաւէտ մարմանդներ կան, ստուերի ու արևի մէջ ծածանող խոտի ծփուն դաշտակներ ափուռուած են և վարդերու խումբերով ու ծիրանի ամսրփաներով* գեղազարդ մարգեր տարածուած են:

Այս մարգերուն վրայ վայրի գոմէշները, այծեամներն ու որմըղ-դական եղնիկները կ'արածին. հոս կը թափառին գայլերն ու անտէր ձիերու վոհմակները, հոս կը հանգչին ճամբորդելէ յոգնած, խոնջած հովիւրը և երբեմն հրդեհներ կը ծագին որոնք կ'այրեն ու կը մրկեն մարգերը:

1 Նեպրասքա կամ Բլէթ գետ Ապառաժ լեռներէն կելլէ ու Միսուրի գետին մէջ կը հոսի:

2 Հով - Գետ - Լեռները՝ Ապառաժ լեռներու մէկ մասն են որոնք Ուիսթինկի արեւմտեան մասին մէջ կը գտնուին:

3 Անուշ - ջուր - Հովիտը՝ Ուիսթինի նահանգին հովիտներէն մէկն է:

4 Ֆոնթալն - Գի - Պուր ջերմուկ, ջրուղիս կը նշանակէ առիկա Քոլորադոյի ճիւղիկներէն մէկն է որ Քուէպլոյի մօտ Արքանսաս գետին մէջ կը թափի:

5 Սպանական Սիէրան, լեռներու չզլծայ մ'է որ Եութէնի և Նոր Մէքսիքոյի մէջ կ'երկարի: Սիեռա Սպաներէն խող, վարազ կը նշանակէ:

Այս լեռները շատ խորտուբորտ ու խաղիւզուն են, ուստի Սպանացիք խողի սկզբներու նմանցուցած են:

*Մամորֆան կապոյտ ծաղիկներով ու անկանոն ձևով թուփ մ'է որ կեղծ լեզակ անունով ալ կը ճանչցուի:

Այս մարդերուն վրայ կը դեղերին Իսմայելի * զաւակներուն ցրտած ցեղերը որոնք անապատը կտրմիրով կը ներկեն ու ոսկորներով կը ձերմիցեն։ Ասոնց արիւնշալի կռիւներու շաւիղին վրայ կը թափառի անգղը . ճակատամարտի մէջ մեռած ցեղապետի մը անոյրք հողին նման վեհաշունչ բաղիւններով կը թեւածէ , կը շըրջագայի , անտեսանելի ստորձաններով կը բարձրանայ ու երկինքները կը չափէ : Հոս ու հոն հրատակներու խաբուկին մութը կը տեսնուի : Հոս ու հոն արաղընթաց գետերու եզերքներէն պուրակներ կը բարձրանան ու անհեմելի , լուսկաց արջը — անապատի ճգնաւորը — անոնց միջին խորչերէն առուակին եզերքը կուգայ արմատ փորկու և ուտելու համար : Ասոնց ամենուն վրայ երկինքը՝ բլրերի պէս ջինջ ու յստակ՝ կը տարածուի՝ Աստուծոյ պաշտպան ձեռքին նման անոնց վերեւ դարձած :

Գարբիէլ վաղուց իր որսորդներովը Օգոստոս լեռան ստորոտը այս հրաշքի երկիրը մտած էր : Իվանճէլին ու Պատիլ իրենց հնդիկ առաջնորդներով օրէ օր անոր թուշոյ քայլերուն կը հետեւէին , ամէն օր կը խորհէին անոր հասնիլ , զայն գտնել : Երբեմն կը տեսնէին կամ կը խորհէին թէ կը տեսնեն անոր խաբուկին մութը որ հեռուն առաւօտեան զով օդին մէջէն կը բարձրանար . բայց երբ զիչերը հոն կը հասնէին , կայծերէ ու մոխիրէ գատ բան մը չէին գտներ : Թէեւ երբեմն իրենց սրտերը կը փսրէին ու մարմինները կը յոգնէին , բայց յոյսը կախարդ Զաթա Մօրկանայի ** նման անոնց կը ցուցնէր իր լուսէ լճերն ու գետակները որոնք կ'աներևոյթմանային ու կը անհետանային իրենց առջև :

* Ոմանք խորհած են թէ Ամերիկեան Հնդիկներն ալ Իսմայելի զաւակներն են , քանզի ասոնք ալ Արարներու նման թափառիկ և կռուատէր են :

** Զաթա Մօրկանա կախարդ կին մ'էր որ իր ետեւ քանի մը ճամբորդ ձգած՝ կ'առաջնորդէր , օրերով չարաթներով լեռներու և դաշտերու մէջէն կը տանէր ու տեղ մը չէր հասցնէր : Սա խտալական բանաձև մ'ալ է որ գրախառնութեան մէջ իրրեւ յուսալսարու թեան խորհրդանշան կը գործածուի : Մեախայի նեղուցէն դիտողը

Իրիկուն մը , երբ կրակը վառած նստած էին , տեսան որ հնդիկ կին մը լսիկ մնջիկ իրենց կարաւանին մօտեցաւ : Ներս կերպարանքը տառապանքի հետքեր կը կրէր , ու կրած տառապանքին չափ համբերութեան նշանները ցոյց կուտար . Ծուանցի* կին մ'էր որ անգութ *Քամանչներու — հեռաւորութեան երկրէն — ուր իր Քամատացի էրիկը մեռած էր հնդիկներու ձեռքով , հիմա հայրենիքը կը դառնար : Խմրակին սիրտը շատ զգածուեցաւ երբ կինը իր արկածները պատմեց , անոնք ջերմ ու սիրայիլ բարեկալութեան խօսքերով զինք մեծարեցին : Նէ անոնց քով նստաւ ու անոնց հետ գոմէշի միտէն ու խորոված կողիկէն կերաւ : Երբ ընթրիքը լմացաւ , Պատիլ ու իր ընկերները , որոնք յովազի ու եղջերուի որսէն և ամբողջ օրուան ճամբու խոնջէքէն յոգնած էին , գետին վրայ պառկեցան ու քնացան : Հնդիկ կինը Իվանճէլինի վրանին դուռը նըստաւ , կամաց ու ցած ձայնով և Հնդիկ լեզուի չեչտերուն ամբողջ հմայքով իր սիրոյ վիպակը պատմեց : Պատմեց անոր իր սիրոյ հաճոյքն ու վիշտը ու , մինչ նէ իր արկածները կը պատմէր , Իվանճէլին լացաւ , դիտեցաւ որ ուրիշ դժբաղդ սիրտ մ'ալ իրեն պէս սիրած և յուսահատած էր : Ծուանցիին չեչտերը իր հոգիին մինչև վերջին թիկը թրթռացուցին , իր սիրտը կանայցի գովով ու գորովով յուզուեցաւ : Իր տառապանքին մէջ բերկրեցաւ զի տեսաւ որ ուրիշ

օդին մէջ նստի , լճի և ուրիշ բներեւոյթներ կը տեսնէ որոնք սոսկ աչքի երևոյթ ու պատրանքներ են : Մ . Նահանգներու հաւատարմին մասին մէջ ճամբորդողը իր առջև հեռուն լճեր կը տեսնէ , բայց երբ նոյն տեղին կը մօտենայ , կ'աներևոյթմանան ու ինք զինք աչքի տեսողութեան խաբկանքի զոհ մը կը գտնէ :

*Ծուանի , Քամանչ Սմերիկեան բնիկ երկու ցեղերու անուններ են : Ծուանի աղային ըսել է այս ցեղին մարդերը աղ կը պատրաստէին ու կը ծախէին : Այս ցեղը ընդարձակ հողամաս մը կը գրաւէր Քէթըրքէն մինչև Տիկուար , յետոյ Եւրոպական գաղղթին առջևէն քշուեցան դէպի Քամատա ու Հնդկական հողամասը : Ասոնք կտրիճ , չարքաշ արիասիրտ ու կռուատէր են և հազիւ 2500 մարդահամար մ'ունին այսօր :

վառար մ'ալ կար իր մօտը, ուրախացաւ որ ինք միայն վըշտացած չէր, ուրիշներ ալ կային, որոնք սիրած ու տառապած էին: Ինք ալ փոխադարձաբար իր գլխին եկածները պատմեց: Շուանցին՝ դարմացումի լուսթեամբ՝ նստած մտիկ կ'ընէր: Երբ Իվանճէլին իր պատմութիւնը լմնցուց, նէ դեռ լուռ էր, բայց վերջապէս բերանը բացաւ—կարծես ուղեղին մէջէն զաղտուկ սոսկում մը անցաւ զինք-ցնցեց—բերանը բացաւ ու Մուխին սէրը պատմեց: Մուխն—ձիւնի փեսան—օրիորդ մը շահեցաւ ու հերտ ամուսնացաւ: Բայց երբ առտու եղաւ, Մուխն խղիկէն ելաւ և արևուն առջև անհետացաւ, հաղեցաւ, լուծուեցաւ ու դնաց հեռացաւ աշնջափ որ ալ հարսը զինք չըտեսաւ: Խեղճ հարսնուկը անոր ետեւէն մինչև անտառ վազեց, բայց զայն չգտաւ:

Յետոյ իր ցած ու անուշ ձայնովը որ կախարդի մը հմայքն ու թովքն ունէր կարծես, գեղեցիկ Լիլինային անցքերը պատմեց: Լիլինային որ ցնորք մը կը սիրէր: Նէ վերջապէս լուսթեամբ մէջ ուռականի մը ձայնը կը լսէր, որ իր հօրը տան եղեւնիներու մէջէն հովին նման կը շնչէր ու իրեն սէր կը փափար: Օր մ'ալ ելաւ ու անտառին մէջէն այդ ուրուականին կանաչ ու ծիրուն փետուրին հետեցաւ, գնաց անոր ետեւէն ու ալ ետ չդարձաւ:

Իվանճէլին լուռ ու տարօրինակ հիացումով կը լսէր, մտիկ կ'ընէր այդ կնոջ մոգական խօսքերու մեղմ հոսանքին մինչև որ կարծեց թէ իր բոլորտիքի գաւառը, զիւթեալ երկիր մը ու իր սեւամորթ հիւրը կախարդուհի մ'էր:

Իսկոյն Օդարքի լեռներու գագաթէն լուսինը ծագեցաւ ու փոքրիկ վրանը լուսաւորեց: Խորհրդաւոր չքեղութեամբ մը միջին տերեւներուն դպաւ ու իր գունատ ճառագայթներով ծառայտանը զրկեց: Արդէն առուակը հրապուրիչ ձայնով մը կը գլլգլար ու գլխին վրայի ձիւղերը հազիւ լսելի փափառքով մը կ'օրօրուէին ու կը հառաչէին: Իվանճէլինի սիրտը սիրոյ խոկերով լեցում էր, բայց ինչպէս պող ու թունաւորիչ օձը ծիծեռնակին բոյնին մէջ կը սողայ ու արհաւիրք կ'ազդէ, այնպէս ալ տառապանքի ու անորոշ սոսկումի զաղտնի զգացում մը իր հոգիին մէջ սողաց ու զինք սարսափեցուց: Այս

արհաւիրքը, այս սոսկումը աշխարհային չէր. իրեն այնպէս կուգար թէ նա հոգիներու գաւառէն կուգար: Վայրկեան մը խորհեցաւ ու զգաց թէ թէ ինք ալ Հնդկ աղջկան նման ցնորք մը կը հալածէր:

Նէ այս խորհուրդներով քնացաւ, քնացաւ ու երազին մէջ վախն ու ուրուականը անհետացան:

Առտուն կանուխ ճամբայ կան, մինչ կ'երթային, Շուանցին ըսաւ, — «Այս լեռներու արեւմտեան զառիվարին վրայ փոքրիկ գիւղ մը կայ ուր միախնարութեան Սեւազգեստ* Գլխաւորը կը բնակի:

Այդ բարի մարդուկը շատ բան կը սորվեցնէ. Ժողովուրդին շատ բան կը պատմէ Յիսուսին ու Մարիամին վրայով. երբ անոնք կը լսեն, սրտերնին ուրախութեամբ կը լեցուի, երբեմն բարձրաձայն կը խնդան ու երբեմն ալ ողորմագին կուլան:»

Իսկոյն Իվանճէլին յանկարծական ու թաքուն յոյզմամբ մ'ըսաւ, «Այդ միախնարին քով երթանք, քանզի հոն բարի լուրեր կան որոնք մեզի կը սպասեն»:

Հոն ուղղեցին իրենց նժուղները և իրիկունը, արեւմարի ատեն, լեռներու չղթային կատարէն ձայնի մը մրմունջը լսելին ու գետեզրին վրայ կանաչ ու ընդարձակ մարգագետինի մը մէջ քրիստոնիաներու և ձիգուլիթ միախնարներու վրանները տեսան: Սեւազգեստ Մեծաւորը իր աշակերտներու հետ մէկտեղ գիւղին աշտարակած և կաղնիին տակ ծնրադրած էր: Բարձր ծառին կեղեւին վրայ, խաչելութեան պատկեր մը կախուած էր որուն վրայ որթ մը շուք կը ձգէր, առ խաչապը իր հոգեվարի գէմքով բազմութեան վրայ կը նայէր: Սա Ժողովուրդին գիւղական մատուռն էր ուր կապուտակ օղային առիքին տակ ծնրադրած՝ կ'երկրպագէին ու իրենց աղօթքները մանուածոյ կամարներուն մէջէն, ձիւղերու հառաչանքին և տերեւներու սօսափիւնին խառնած՝ Աստուծոյ կը զրկէին:

Մեր ճամբորդները լռիկ ու գլխաւոր մօտեցան, մօրթով ծածկը ուսած յատակին վրայ ծնրադրեցին ու իրենք ալ իրիկուան պաշտամունքին մասնակցեցան: Երբ պաշտամունքը լմնցաւ, երբ քահանայ

* Հնդկները՝ սեւազգեստ կ'ըսէին սե հոնգոզ ձիգուլիթ քահանաներուն:

նան, սերմնացանին ձեռքէն թափած սերմին նման, վերջին օրհնութիւնը տուաւ, Սեպդգեստ Միտիոնարը կամացուկ մը յառաջացաւ ու օտարականներուն բարի գոյուստ մաղթեց: Երբ անոնք պատասխանեցին և այդ ամայի երկրին մէջ իր մայրենի լեզուն իր ընտանի շեշտերովը լսեց, ազնիւ ժպիտով մը խնդաց ու զանոնք իր խրճիթն առաջնորդեց: Անոնք խրճիթը գացին մօրթի ու խըսիթի վրայ նստած՝ լազուժի շոթեր կերան ու ջուրի ըմպակէն իրենց ծառաւը մարեցին:

Շուտ մը՝ ծայրէ ի ծայր իրենց պատմութիւնը կրկնեցին, ու քահանան վստմ կերպարանքով մ'ըսաւ:

— «Հազիւ վեց արշալոյս ծագեցաւ ու մարեցաւ այն օրէն, երբ Գարրիէլ իմ քովս նստած էր, ճիշտ հոն ուր հիմա օրիորդը նստած է: Ինք ալ այս պատմութիւնը պատմեց ու ելաւ իր ճամբան շաւուհեց»:

Քահանային ձայնը մեղմ էր, մեղմ էին անոր շեշտերն ու քաղցր էին իր բառերը, բայց ինչպէս ձմրան ձիւնի տարալիները մենիկ բոյնի մը մէջ կ'իյնան, որմէ թռչունները հեռացած են, իր խօսքերն ալ Իվանճէլինի սրտին մէջ այնպէս ինկան:

— «Գարրիէլ հիւսիսի գաւառները գնաց, բայց աշունը, երբ գործը լնցնէ, նորէն հոս պիտի գանայ»:

Իվանճէլին հեղ ու խոնարհ ձայնով մ'ըսաւ,

— Ուրեմն, Տէր Հայր, ես հոս քու քովդ մնալու որ գայ, զի հոգիս ամբած ու վշտացած է:

Ամենքն ալ այս խօսքին հաւանութիւն տուին: Աստուծոյ Պատիւ իր մեքսիկեան ձին հեծաւ, իր առաջնորդներով ու Հնդկի ընկերներով տուն դարձաւ, իսկ Իվանճէլին Սեպդգեստ Մեծաւորին քով կեցաւ:

* *

Կամաց կամաց օրերը իրարու յաջորդեցին, չարաթնիկ ու ամիսներ անցան, լազուտի արտերը, որոնք իր եկած ատեն կանաչ ու նոր ծրած էին, հիմա անոնք իրմէ աւելի բարձրացած էին ու իրենց

*Ըմպակ (ջրի դոյ)

ձկուն ցօղունները չափադատուած տերեւեւով վեր կը բարձրացնէին ու մենարան կը կազմէին մութացիկ ազդաւներուն և շտեմարան մը՝ անկուշտ սկիւռներուն համար: Ծառերուն մէջէն աշնան հովին խըշրտութիւնը կը լսուէր, բայց Գարրիէլի ոտնաձայնը չէր լսուէր:

Յետոյ, ոսկեղէն եղանակին, լազուտը հնձուեցաւ: Հնձող օրիորդները ամէն կարմիր հասկի առջև կը չիկնէին, զի այդ կարմիր հասկը սիրահարի մը նշանակը, խորհրդանշանն էր: Իսկ երբ ծուկ ու զեղնած հասկ մը կը տեսնէին, վրան կը խնդային ու զայն «Արտերուն Գողը» կը կոչէին:

Հունձքը լնցաւ ու կարմիր հասկը Իվանճէլինի սիրականը չը բերաւ,

— «Համբիւրէ ու հաւատա՛, կ'ըսէր քահանան, հաւատա՛, ու Աստուծոյ քու ազօթքիդ պիտի պատասխանէ: Նայէ՛ սա առոյգ տունիկն, որ մարդին մէջէն իր զուխը կը բարձրացնէ, տի՛ս, ինչպէս, իբրեւ ճշմարիտ մագնիս, իր տերեւները դէպի հիւսիս դարձած են: Մագնիսա՞ ծաղիկն է ան, Աստուծոյ մատը դպած այն տունիկն, Նա զայն այս անտուն ամայութեան ու ծովու նման անշաւիդ, անհուն անապատի ընդարձակութեան մէջ անկած է որ ուղեւորին ճամբայ ցուցնէ: Այնպէս ալ Աստուծոյ մեր սրտին մէջ հաւատքը դրած է որ կեանքի անապատին ու բազմի փոթորիկներուն մէջ մեր խորհուրդներն ուղղէ: Մի՛ խաբուիր կիրքերէն որոնք մեզ կը մոլորեցնեն: Այո՛, հրայրքին ու կիրքին բողբոջները և անոնց զըռուարթ ու զեղեցիկ ծաղիկները աւելի պայծառ ու աւելի անուշահոտ են, բայց անոնք զմեզ կը հրապուրեն ու զմեզ ճշմարիտ չաւիղէն կը մոլորեցնեն: Ասոնց բոյրն իսկ մահացու է, գգուշացի՛ր, չը խաբուիս: Այս խոնարհ բոյսը միայն մեզ կրնայ առաջնորդել, այս տունիկը (հաւատքը) ասկէ ետքը զմեզ կրնայ օչինի՞(քաւութեան)

*Ասիկա բոյս մ'է որ Ամերիկեան դաշտավայրերումէջ կածի, ասոր տերեւները, որ ճիշտ հիւսիս և հարաւ կը ցուցնեն, շատ անգամ իբր կողմնացոյց կը ծառայեն որսորդներու ու ճամբորդներու անոնց ճամբուն ու զղովթիւնը ցուցնելով:

*Օչինը զեղեցիկ ծաղիկով բոյս մ'է, ըստ հին բանաստեղծներու ա-

ծաղիկներով պսակել, որոնք ցնծատի* (խորհրդանշան ապաշխար-
ութ. ան) ցողերով թրջած են :

*
*
*
Այսպէս աշունն ու ձմեռը եկան ու անցան բայց Գարրիէլը չ'ե-
կա : Նորահաս գարունը ծաղկեցաւ, կարմրալանջին ու կապտա-
լանջին երգերը զաշտին ու անտառին մէջէն անուշ մը հնչեցին, բայց
Գարրիէլի ձայնը չ'սուեցաւ : Ամրան հովերուն վրայ գրոյց մը կը
չըջէր, որը ծաղկին բոյրէն ու գոյնէն և թռչունին երգէն աւելի ա-
նուշ էր, գրոյց մը կը չըջէր թէ Գարրիէլ Սակինայի* գետեզրը
Միչկիանի անտառներուն հիւսիսային արեւելեան կողմը բնակարան
չկնած կ'ապրի :

Իվանճէլին այս գրոյցէն խռոված՝ տխուր հրաժեշտով մը ու քա-
նի մը առաջնորդներով այդ միսիոնարական դաշտէն հեռացաւ : Այդ
առաջնորդները՝ քանի մը մարդիկ էին որոնք եկած էին Սէն Լօրէնսի
լճերը խուզարկել : Ասոնք ետ կը դառնային, Իվանճէլին ալ անոնց
հետ ճամբայ եկաւ :

Երկար ու վառագաւոր ճամբորդութենէ ետք, վերջապէս նէ Մի-
չկիանի անտառներուն խորը հասաւ : Որտորդին բնակարանը աւե-
րած ու օճախը ամայացած էր :

*
*
*
Այսպէս, երկար ու տխուր տարիներ ահեցան ու զացին : Խեղճ
Իվանճէլին հեռաւոր ու ալլս. զան գաւառներ հոս հոն կը թափառէր
իր սիրականը գտնելու, բայց ի զուր : Մերթ Մօրաւեան** խոնարհ
միսիոնարներու «Շնորհաց խրճիթները» կը զեղերէր. մերթ աղմկա-
յոյց րանակներու ու ճակատամարտներու մէջ կը թափառէր և մերթ
մինիկ զիւլակներու և մարդաշատ աւաններու և քաղաքներու մէջ
սոնք կը զեղս. զարկէին հանդերձեալ կեանքի չքնաղ զաշտերն ու եր-
ջանիկ մարդերը :

* Յնճատը ըմպելիք մ'է որ խմողին ցաւերը կ'ամօքէ ու վշտե-
րը մոռցնել կուտայ :

** Հուրոն Լճին վրայ համանուն խորշին մէջ թափող փոքր գետ մ'է :

*** տես սիւս էջը

Խեղճ Իվանճէլին հեռաւոր ու ալլազան գաւառ-
ներ հոս ու հոն կը թափառէր իր սիրականը գտնե-
լու համար, բայց ի զուր :

կ'առանձնանար : Ուրուականի մը պէս կ'ուգար ու առանց յիշատակ մը թողելու կ'անցնէր կ'երթար :

Նէ գեռատի էր , երբ մեծ յոյսով մը իր սիրոյ ճամբորդութիւնն սկսաւ . թորչումած ու ծերացած էր ալ , երբ յուսահատութեամբ զայն կը վերջացնէր : Ամէն թողող տարի ներա գեղեցկութենէն բան մը զողցաւ տարաւ , ու իր ետե մթաստուեր խորշումներ ու լայն կնճիռներ թողուց : Ամէն յուսահատ տարիներ ներա առոյգ հասակէն ու կայտառ դէմքէն հրապոյրներ պակսեցուցին ու բաղդը իր անգութ ձեռքով երջանկութեան յոյսի ու զուարթութեան ծագիկները մէկիկ մէկիկ խամբեց :

Այն ատեն , երբ ա'լ վերջակէտը կը զներ իր յուսահատ փնտրումութիւն , ան ատենը իր ճակատին վրայի խաղաղներուն մէջ մոխրագոյն բիծեր երեւցան : Ինչպէս արեւիկան երկինքին վրայ , սե գիշերուան մէջ ճերմակ բիծեր — ցորեկուան նշանները կ'երեւնան , այնպէս ալ իր գեղանի գանգուբներուն մէջ ճերմակն ինկաւ ու իր աշխարհային կեանքի հորիզոնին վրայ նոր կեանքի մը արշալոյսը ծագեցաւ :

Ե

Այն հեշտագուարճ երկրին մէջ զոր Տէլէվարի* ջրերը կ'ոռոգեն , այն գեղեցիկ սիրուն գետեզրին վրայ Բէն** առաքեալին հիմնած

*Մորավիանները իրենց անունը Աւստրիոյ Մորաւիա գաւառէն առած են : Ասոնք կրօնաւորներու խմբակ մ'են որ միացեալ եղբայրութիւն ալ կը կոչուին : 15րդ դարուն մէջտեղերը առանձին եկեղեցի մը հաստատեցին Մորավիոյ մէջ : Ասոնք նշանաւոր են կրօնական եռանդով և միասնարական գործունէութեամբ :

* Տէլէվարը 450 քիլոմէթր երկայն գետ մ'է որ Նիւ Եօրփ նահանգէն կսկսի ու Ալպանիկի եզրին վրայ համառուն խորշին մէջ կը թափի : Այս գետին վրայ հիմնուած է Ֆիլատէլֆիա քաղաքը :

** Ուիլհելմ Բէն Լոնտոնցի Քուէյքըրը մ'է որ 1644—1718 տարեցաւ : Ինք զօրավար Բէնի տղան էր : մանկութենէն բնական հա

քաղաքը⁽³⁾ կը կանգնի—որու անունը պուրականութուն չուրին մէջ պահպանուած է:

Հոն ամբողջ օլը բալասան է ու զեղծը գեղեցկութեան խորհրդանշան է, փողոցները անտառին ծառերուն անունները կ'արձագանգեն դեռ, և ժողովուրդը ուրախ է իր թէ շոճիփողոց, կապնէփողոց, մայրիփողոց և այլն անուններով պիտի կրնայ հանդարտեցնել Տրիւսանները^[4] որոնց մենարաններն իրենք աւերած ու կործանած են:

Իվանձէլին, իր քաղաքի մը, նաւարկ մը, խռովեալ ծովէն հոս ցամաքած ու Բէնի զաւակներուն մէջ տուն մը, հանգստալայր մը գտած էր: Հոս միտած էր Ռէն Լըպլանը, նոտարը ու մերած առնն իր քովը իր գերդաստանի հարկաւոր զաւակներէն մէկը միայն տեսած էր, իր աչքերը փակելու առնն իր զլխին քով իր թոռնիկներէն մէկը միայն ունէր:

Այլ քաղաքին բարօրիկ փողոցները զինք հիւրասիրած էին ու կում ունէր կրօնասիրութեան, ջերմեանդութեամբ Քուէյքըրներու յարեցաւ ու խղճի ազատութեան ջերմ պաշտպան եղաւ: Երբ Անգլիոյ մէջ իրեն հանդէպ ցոյց տրուած հալածանքն ու չարչարանքը սաստկացաւ Ամերիկա եկաւ ու Հուսարն ու Տէլէփար գետերուն մէջտեղ հաստատեց Բենսիլվանիոյ գաղութը: Նահանգը իր անունով Բենսիլվանիա (Բէնի անտառին երկիրը) կոչուեցաւ:

Բէն ջերմ պաշտպանն էր իր ազանդին ու եռանդուն առաքեալը անոր դատին: Այսօր իր արձանը ոչ թէ անտառին չուրին մէջ ծածկուած է այլ ան՝ Ֆիլատէլֆիոյ քաղաքապետարանի աշտարակին վրայ կը բարձրանայ:

(3) Ֆիլատէլֆիա Բենսիլվանիոյ մէջ էն մեծ ու Մ. Նահանգներու ամենէն մեծածաւալ, թէև բնակչով ոչ ամենամեծ, քաղաքն է:

Իր փողոցները կանոնաւոր ու մաքուր են, անոնցմէ շատեր ծառերու անունով մը կոչուին, Շագանակ, Ընկոյզ, Մայրի, Նոճի, Կաղնի, ևն:

(4) Տրիստները անտառներու յաւիտահարսներն ու զիցուհիներն էին: Ամեն ծառ իր պաշտպան զիցուհին ունէր որ պիտի հոգար ու խնամէր զայն, անոր հետ պիտի ապրէր, անոր հետ պիտի մեռնէր:

ինք անոնց մէջ հակակրանք մը գտած էր—բան մը որ իր սրտին կը կը խօսէր ու զինքն ալ ևս օտար մը նկատել չէր տար: Քուէյքըրներուն^[1] լեզուն ու դուռնը անուշ կը հնչէին իր ականջին, քանզի այդ միտմանի բառերը հին Ա. քառեան երկիրը կը յիշեցնէին ուր ամէն մարդ հաւատար էր, ուր ամէնը քոյր ու եղբայր էին:

Երբ Իվանձէլինի ազարդին և յուսահատ փնտռութեամբ վերջացաւ ու երբ այլ ևս աշխարհի վրայ իր թափառումները վերականգնելու յոյսը չմնաց, ինչպէս տերեւները լոյսին կը դառնան, այնպէս ալ իր ոտքերը ու խոկերը դէպի այս քաղաքն ուղղուեցան:

Ինչպէս երբ լերան գագաթէն առտուան անձրևոտ մշուշը կը թաւայի ու հեռուն մեր առջև դաշտալայրը, արևով լուսաւորուած, գետերով արծաթաղօծուած, քաղաքներով ու զիւղերով գեղազարդուած կը տեսնենք, այնպէս ալ նէ, երբ մշուշները իր մտքէն անհետացան, տեսաւ թէ ախարհը իրմէ շատ վար էր, խաւարով ծածկուած չէր, մով չէր ան, այլ սիրոյ շողերով լուսաւորուած էր: Այն շաւիղը որմէ ինք մաղցած էր՝ իր հոռի հեռուն ժամանակի մշուշին մէջէն հարթ ու գեղեցիկ կ'երևնար: Իր կրկնած ճիգերը, իր խոնջանքները, վշտերն ու տառապանքը մոռցուած տխուր երագի մը տալանդութիւնը թողած էին: Շատ բան մոռցած էր, բայց պատանեկութեան ու սիրոյ գեղեցկութեամբն հագուած Գարրիէլը մոռցած չէր: Մոռցած չէր Գարրիէլը.—նա միշտ երիտասարդ ու միշտ գեղեցիկ էր—գեղեցիկ այնպէս՝ ինչպէս վերջին անգամ նրչան:

(1) Քուէյքըրները կրօնական ազանդ մ'են: Այս ազանդին հիմնադրուած ու կազմակերպելը եղած է ձօրձ Փաքս, որ ծնաւ Անգլիոյ Լայթսթիլնշայր քաղաքին մէջ 1650ին:

Այս ազանդին անդամները իրենք զիրենք Բարեկամներ կը կոչեն: Քուէյքըր անունը ծագած էր համար տրուեցաւ իրենց, քանի որ շատեր իրենց պաշտամունքի միջոցին կը դողդողային: Quaker 'Իողըլդացող ըսել է:

Փաքս ապաշխարութիւն կը քարոզէր և իր ունկնդիրները կը սարսուռացնէր իր բուն ու կորովի պերճախօսութիւնով: Կիներ ու մարդեր դողդղալով գետին կիլնային ու կը հոնապնէին:

տու.քի իրկունը անոր հետ պատուհանը նստած՝ լուսինը կը դիտէր :

Մահագոյն լուսիսն ու երկար բացակայութիւնը անոր գեղեցկութենէն բան մը պակսեցուցած չէին . ընդհակառակն զայն աւելի գեղեցկացուցած էին : Երբ նէ Գարրիէլին վրայ կը մտածէր , չէր խորհէր թէ տարիները գինքը փոխած էին , իր մտածումին մէջ ժամանակը մատ չունէր , չէր խորհէր թէ այդ կործանիչ մատը անոր հրապոյրը երիտասարդութեան հետ մէկտեղ փչրած . անոր սիրտը խարկած և անոր հոգին քամած էր , ու չէր խորհէր թէ տառապանքը անոր գունեղ երեսին վրայ խորշոմներ ախօսած էր :

Գարրիէլը փոխուած չէր , բայց այլակերպած ու հիմնային պատկեր մ'ըկած էր : Նա Իվանէլիին սրտին համար մեռած հոգի մ'էր , ոչ թէ բացակայ անձ մը :

Ահա Իվանէլիին , փորձի և տառապանքի կեանքէն , համբերութեան , անձնութեան ու այլասիրութեան ճշմարիտ դասը սորված ու ապրած էր :

Իր սէրը ցնդած ու ցրուած էր , բայց անհետացած չէր . այդ սէրը անոյշարոյր համմի նման բուրած էր , բայց ո՛չ թեթեւացած ու ո՛չ ալ պակսած էր : Հիմա հեղութեամբ ու պատկառելի քայքայով իր Փրկչին նուիրական քայքերուն կը հետեւէր , ալ աշխարհի վրայ փառք մը չկար որ գինք շահագրգռէր , ալ յոյս մը զինք չէր կենդանացըներ ու կեանքի բաղձանք մը զինք չէր ոգևորեր , հիմա բոլորիկ ոտքով ու արիւնտ սրտով Գողգոթայէն վեր կ'ելլէր :

Այսպէս նէ շատ տարի իբրև Գիթութեան Գոյր* ապրեցաւ : Նէ քաղքին բազմազրաղ փողոցներուն մենիկ ու թշուառ տուները կ'այցեկէր , հոն կ'երթար ուր անձկութիւնն ու վիշտը քրքրեալին արեւէն կը ծածկէին ուր նեղութիւնն ու տառապանքը մարդերէն հեռու , մարդերէն մոռցուած խեղճերը կը քամէին ու կը տանջէին . հոն կ'երթար ու իր հետ ափովանք , մխիթարութիւն կը տանէր :

Ամէն գիշեր երբ մարդիկ կը քնանային , երբ քաղաքապահը փողոց-

*Կաթողիկ եկեղեցիին մէջ կիներու կրօնական կարգ մ'է ասիկայ որոնք հիւանդները խնամելու ու խեղճերը հոգալու պաշտօն ունին :

ներուն մէջէն բարձրաձայն «Ամէն ինչ հանդարտ է»(1) կը ձայնէր , իր ճրագը կը պլպլար ու պահնորդը ամէն օր անոր մոմին լոյսը կը տեսնէր :

Ամէն օր երբ Գերման երկրագործը ձերմակ արշալոյսին կամաց կամաց արուարձաններու(2) մէջէն ծաղիկ ու պտուղ առած շուկան ծախել կուգար , ամէն օր՝ միշտ այս հեզ ու դունատ դէմքին կը հանգիպէր որ իր գիշերային գործէն ու իր հիւանդին քովէն տուն կը վերադառնար :

*
*

Քաղաքին մէջ ժանտախտ մը ճարակեցաւ , որը զարմանալի նըշաններով գուշակուած էր արդէն—վայրի աղաւնիներու խումբեր առկը մթնցուցած էին ու իրենց բերնին մէջ ցորենի հատիկներէ զատ ուրիշ բան չունէին :

Ինչպէս Սեպտեմբերին , ծովուն մականթացները արծաթեայ գետակ մը կը յորդեն ու մարգին վրայ տարածուելով՝ զայն լճակի մը կը վերածեն , մահն ալ իր բնական եղերքներէն անդին յորդեց ու կեանքի արծաթեայ գետակը աղի ու լեղի լճի մը վերածեց :

Հարստութիւնը զայն կաշառելու զօրութիւնը չունէր , ոչ ալ գեղեցկութիւնը բռնաւոր մահը կրնար թուիլ : Հարուստ , ազքատ , քեղեցիկ տղեղ ամէնն ալ հաւասարապէս իր զայրոյթի մտրակին տակ կ'իյնային , կ'իյնային ու կը կորսուէին :

Աւաղ , խեղճերը՝ անտուն , անտէր ու անբարեկամ խեղճերը՝ ողորմութեան տունը կ'ուգային , անտուններու տունը մեռնել կ'ուգային : Ողորմութեան այդ տունը անտառին ու մարգին մէջտեղ արուարձանին մէջ կը կանգնէր , հիմա քաղաքը զայն կը չրջապատէ , բայց տակաւին անոր դուռն ու դռնակը , անոր խոնարհ պատերը

(1) Հին ատեն երբ զեռ քաղաքապահ գինւորներու դրութիւնը հաստատուած չէր պահապաններ կ'հակէին փողոցները և կը ձայնէին ամէն ժամ «Ամէն ինչ լաւ է» :

(2) Ճըրմըն թառնը որ օր մը Ֆիլատէլֆիոյ մէկ արուարձանն էր այսօր անոր մէկ թաղն է : Գերման գաղութին անունով կոչուած այս թաղը :

կարծես սա չքեղ երևույթին մէջ մեղմ կերպով կ'արձագանդէին Փրկչին խօսքերը «Աղքատները ամէն օր ձեր հետ ունիք» :

Գլխովեան քոյրը գիշեր ցորեկ հոս կ'ուզար կ'երթար : Մեռնող խղճուկը , մահամբժ տառապեալը անոր երեսն ի վեր կը նայէին ու կարծես հոն կը տեսնէին երկնային լուսոյ ցոլքեր որ անոր ճակատը չքեղութեամբ կը չըջանակէին : Անոր երեսը այն լուսով չըջանալուած կը տեսնէին որով արուեստագէտը սուրբերու ու առաքելայնութեւ ճակատը միայն կը լուսազարդէ , այն ցոլքերով որոնք զիշերը՝ հեռուէն քաղքին վրայ կ'ախտուած կը տեսնուին : Իվանճէլիսի գէմքը լուսով կը փայլէր . բայց մահամբժներու աչքին մէջ երկնային քաղքի ճրագներու լոյսը կը ցոլար : Այն քաղքին ուրիշ շատ շանցած անոնց հոգին ներս պիտի մտնէր :

* *

Այսպէս , Իվանճէլիսն կիրակի առտու մը , ամայի ու լռիկ փողոցներէն անցնելով՝ Գլխովեան Տան դռնէն ներս մտաւ : Պարտէզին ծաղիկները ամբան օդին մէջէն անոյշ կը բուրէին . նէ ճամբուն վրայ կեցաւ ու անոնց էն զեղեցիկներէն ժողկեց և փունջ մը կապեց որ մահամբժը անգամ մ'ալ զանոնք տեսնէ , անգամ մ'ալ անոնց բուրումովը բերկրի :

Երբ սանդուղներէն վեր ելլելով՝ արեւելեան հովէն զովացած նըրբանցներուն մէջ կը մտնէր , հեռուէն Գրայտ Զըրչի* զանգակատան զօղանջին մեղմ ձայները լսեց : Մարգերուն վրայ տատանող հովերը իրենց թեւերուն վրայի այդ սուրբ հնչիւններուն հետ , սաղմոսերգը կը բերէին զոր Շուէտցիք խմենց Ուլիքաքօ եկեղեցիին մէջ կ'երգէին :

Վար իջնող թեւերու անոյշ հանդարտութեան նման , այդ ժամու խաղաղութիւնը մեղմութեամբ իր սրտին վրայ իջաւ , ու կարծես մէկը իր մէջէն ըսաւ «Բու ճիգերդ ու աշխատանքդ վերջացան» :

Աչքերը կը փայլէին , երբ հիւանդներու սենեակը մտաւ : Մըշտաջան հոգատարները անձայն հոս հոն կը շարժէին , այրող չորթունքները կը զովայնէին ու ցաւատանջ ճակատները կը թըջէին : Մանուք ութեամբ մահամբժին աչքերը կը փակէին ու անոնց երեսները կը

*Ֆիլլատէլֆիոյ բողոքական եպիսկոպոսական եկեղեցի մը :

ծածկէին , անոնց որ ճամբուն քով ինկած ձիւնի տարալիներու նման իրենց անխղիւններուն վրայ տարածուած կը կենային : Երբ Իվանճէլիսն ներս մտաւ , շատ մը թոյլ ու նուազուն գլուխներ վեր բարբարձրացան իրենց տառապանքի բարձին վրայ որ զան անգամ մ'ալ տեսնեն : Գանգի իր ներկայութիւնը , բանտին պատերուն վրայ իջնող արեւու ճառագայթի մը նման , անոնց սրտին վրայ կ'իյնար ու վայրկեան մը կ'սփոփէր : Երբ նէ իր բոլորտիքը նայեցաւ , տեսաւ որ մահը , իր միսթիմարիչ ձեռքը շատ մը սրտերու վրայ զրած ու զանոնք յաւիտեան բուժած էր : Մէկ զիշերուան մէջ շատ մը ընտանի գէմքեր անհետացած էին , անոնց տեղը կամ պարապ էր կամ օտարներ լեցուցած էին :

Յանկարծ նէ , իրր վախէ ու զարմացումէ բռնուած , իր անգոյն չորթունքներով բերանաբաց ու հանդարտ կեցաւ : Սրտիւք մը անցաւ իր մարմինին մէջէն , մոռցաւ ինքզինքը , ծաղկեփունջը իր մատերէն վար ինկաւ , միջցաւ իր աչքերուն հուրը և առտուան զըռարթութիւնը անհետացաւ : Իսկոյն իր չորթներէն սոսկալի անձկութեան այնպիսի աղիողորմ ճիշ մը թռաւ զոր հոգեարի մէջ չարչարուողն խի լսեց ու իր բարձէն վեր թռաւ :

Իվանճէլիսն առջև անկողնի մը վրայ ծերուկ մը պառկած էր , երկար , ցանցառ ու սպիտակ էին անոր մազերը որոնք քունքերը կը ստուերէին բայց քանի որ անոր գէմքը առտուան լուսով ողողուած կը պառկէր , այնպէս կը թուէր թէ նա կը փոխուէր ու իր երիտասարդ կերպարանքը կ'ըստանար : Մահամբժներու գէմքը այսպէս կը փոխուէր արդէն :

Ջերմին տաք ու կարմիր կտիքը դեռ անոր չորթունքերը կ'այրէր , կարծես կեանքը Երբայեցիին* նման , իր զրան ճակատը արխնով ներկած էր որ մահուան հրեշտակը իր քովէն անցնէր երթար :

Ծերուկը , իր հոգեարքին մէջ , անշարժ ու անզգայ էր , իրեն այնպէս կը թուէր թէ իր ուժասպառ հոգին միջութեան անհուն խուրութեան մէջ կ'ընկղմէր , քունի ու մահուան միջութեան մէջ յաւետեան կ'ընկղմէր :

*Տես Ելից ԺԲ. 22, 23 համարները

Յետոյ ստուերի այս մթութեան մէջէն լսեց վառի այն ճիւղ որ իվանճէլինի կոկորդէն կը թռչէր, լսեց այդ ողորմագին ճիւղ ու անոր յաջորդող լուսթեան մէջէն փախուք մը լսեց. լսեց ձայն մը որ սուրբ ու փափուկ չեչտով «Գարրիէլ, խմ սիրական Գարրիէլ» փըս-փըսաց ու լուսթեան մէջ մարեցաւ:

Իսկոյն Գարրիէլ իր երազին մէջ մանկութեան տունն ու Ա.քատեան կանաչ մարգերը և անոնց մէջէն հոսող սիւզան գետերը զանոնք գեղազարդող լիւր, ծառաստանն ու գիւղակը տեսաւ, տեսաւ իվանճէլինը որ իր մանուկ ու գեղեցիկ հասակով անոնց շուքին մէջ կը քայլէր:

Իր աչքերը-հրախառ աչքերը-արցունքով լեցուեցաւ: Երբ կամացուկ մը թարթիչները բացաւ, տեսիլն իսկոյն աներեւոյթացաւ, աներեւոյթացան մարդն ու լոռները. բայց իր քով մնաց իվանճէլին: Ի զուր ներս անունը հնչել ջանաց, անդսելի չեչտերը չըթունքին վրայ մեռան: Ա՛յ լեզուն չէր դառնար, բայց ինչ որ ինք չէր կըրնար ընել, չըթունքները իրենց անձայն շարժումովը լրացուցին:

Ի զուր տեղէն ելել ջանաց, ծունկերը պողած կոտրած էին և անոնց ցուրտ սարսուռը կամաց կամաց սրտին կը հասնէր:

Իվանճէլին անոր քով ծնրադրեց, համբուրեց անոր մահամերձ չըթունքները, ու անոր գլուխը իր կուրծքին վրայ դրաւ:

Գարրիէլ իր աչքերը անոր աչքերուն ուղղեց, ու նայեցաւ: Նայեցաւ անկուշտ աչքերով, յովնած ու տառապած աչքերով նայեցաւ. քաղցր էր շատ մեղուշ էր իր նայուածքը. բայց յանկարծ լոյսը մթութեան մէջ մարեցաւ, նայուածքները պաղեցան ու քարացան. ա՛յ չփակուեցան թարթիչները, ա՛յ անոնք զիրար չգրկեցին զի բաղձանքը անկատար մնացած էր:

Մարեցաւ Գարրիէլի աչքերուն լոյսը, մարեցաւ նա, ինչպէս հովը լուսամուտէն ներս մտնելով ճրագը կը մարէ: Մահն ալ անոր աչքերուն լոյսը մարեց, անոր հոգիէն ու կեանքէն քաղուած վերջին պլպլուքը անէացուց:

Ամէն բան վերջացաւ, յոյսն ու սէրը, վախն ու վիշտը, սրտին

բոլոր մորմոքներն ու կսկիծը, չգոհացած փափաքները, խորունկ ու բոթ տենչանքները, համբերութեան մշտնջենական անձկութիւնները վերջացան, և քանի որ իվանճէլին անգամ մ'ալ անոր մեռած գլուխը իր կուրծքին վրայ կը սեղմէր, իր գլուխը ծնեց ու «Հայր, շնորհակալ եմ քեզմէ» մըմնջեց:

Դեռ իր տեղն է հինաւուրց անտառը. դեռ հոն չող կը ծծէ ու չուք կուտայ. բայց իր ստուերէն շատ հեռու, իրենց անչուք գերեզմանին մէջ, սիրահարները քով քովի կը քնանան: Անոնք կաթոլիկ փոքր եկեղեցիին ցածուկ պատերուն տակ, քաղքին կուրծքին վրայ, անձանօթ ու անուշաղիւր կը պառկին և ամէն օր կեանքի մակընթացն ու տեղատը անոնց բոլորտիքը իրենց ծփանքը կը շարունակեն:

Հազարաւոր բարախող սրտեր կը շարժին հոն, ուր սիրահարներու սրտերը կը հանգչին յաւիտեան հազարաւոր տառապողներ կ'ուզան հոն, ուր անոնց մտքերը ալեւ հանդարտ են ու չեն գործեր. հազարաւոր յոգնածան ձեռքեր կը շարժին հոն, ուր սիրահարներուն ձեռքերը դադրած են աշխատելէ. հազարաւոր յոգնած ոտքեր հոն կ'երերան, ուր անոնց ոտքերը վաղուց լմնցուցած են իրենց ճամբորդութիւնը:

Դեռ հոն է հինաւուրց անտառը, բայց անոր ճիւղերուն տակ ուրիշ ցեղ մը կը բնակի, ցեղ մը՝ որ օտար սովորութիւններ և լեզու մ'ունի: Միայն սգալի ու մշուշապատ Ազլանտեանի եղբւրքին վրայ քանի մը Ա.քատեան գեղջուկներ կան որոնց հայրերը իրենց աքսորէն, հայրենիքի ծոցը մեռնելու համար իրենց երկիրը դարձան: Տա. կալին ձկնորսին խրճիթին մէջ կաժառը կը Փռուլտայ ու կկոցը առէչին մէջ արագ արագ կ'երթայ կուգայ: Աղջիկները դեռ Նորման գլխարկներ կը հագնին և իրիկուան կրակին քով իվանճէլինի պատմութիւնը կը կրկնեն. մինչ մերձակայ վեհաձայն անտառը իր ժայռուտ խոռոչներէն կը խօսի ու անմխիթար չեչտերով անտառին հեծեծանքին կը պատասխանէ:

ՎԵՐՉ

ՎՐԻՊԱԿ

Էջ	Տող	Սխալ	Շիտակ
15	24	հարիւրաւոր օճախներէ	հարիւր օճախներէ
22	32	զիս	քանզի
27	21	աշտարակ	աշտանակ
28	7	նարտը բերաւ (ճատրակ)*	ճատրակը բերաւ
42	25	հարիւրաւոր	հարիւր
55	15	Եռւթայտի մէջ	Եռւթայտի ատեն

*Նախորդ քարզնանութեան ատեն այս սրբերութեան մէջ նկարագրուած խաղը անձանիթ ըլլալուն համար մեր մէջ հասկցուած ճատրակի խաղով բացատրել փորձուած էր : «Երբ մէկը s h s h կը հանէր կամ փար կը կտրէր . . . » Բայց բնագրին հաւատարիմ մնալու համար այս անգամ զրուածին պէս թարգմանուած է :

Ասիկա հին խաղ մ'է . Եղիպտոսի արձանագրութիւններու , Յոյներու , Նոր Զեկանտի բնիկներուն և Զիններու մէջ ասոր համապատասխանող խաղեր կան :

Draughts (աղիւսախաղ , ճատրակ) Ամերիկայի մէջ չեֆըր , Ֆրանսացի մէջ յէսաւ , Հայոց մէջ ճասրակ , ասլա անունով ճանցչուած է :

Աղիւսատախտակը 64 քառ . միջոցներ ունի որոնք փոփոխակի սև ու ճերմակ գոյներով ներկուած են : Մարդուկները 24 հատ , կէսը սև կէսը ճերմակ , կրորդ ու տափակ փայտեր են :

Երկու անձ կրնան խաղալ և իրենց մարդուկները կրնան տըրամանիկան վրայէն քշել և ամէն անգամ մէկ քառակուսիի վրայէ : Խաղացողները իրենց ամբողջ հնարամտութիւնը կը գործածեն իրենց մարդուկները ճատրակին միւս կողմը վերջին շարքին վրայ տանիլ : Ով որ յաջողի , անիկա իր մարդուկին վրայ ուրիշ մարդուկ մ'ալ կը դնէ և պատկուած կամ արքայ կը կոչէ զայն : Արքայն մեր s h s h ին կը համապատասխանէ ու կրնայ տրամանիկան վրայէն ետ յատաջ շարժիլ :

Հնարք կը պահանջէ նաև մարդուկները բանտարկել կամ կտրել :

Ով որ արքայ շատ ունենայ , կամ մարդուկ շատ կտրէ , ան կը չահի խաղը :

809

2013

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0354866

